BALZAC

Fata bătrână

Comedia umană

Honoré de BALZAC

Fata bătrână

În româneşte de
Barbu Brezianu

La Vieille Fille,
1836

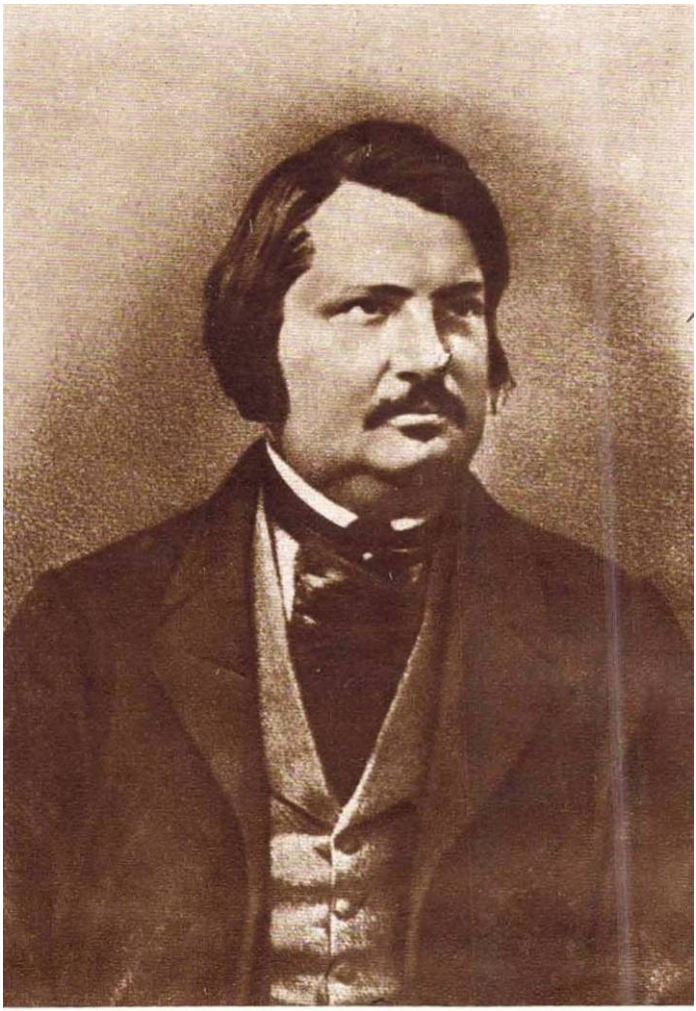

Domnului Eugène-Georges-Louis Midy de la Greneray Surville, Inginer al Corpului regal de Poduri şi Şosele, această afectuoasă mărturie din partea cumnatului său,

DE BALZAC

Desigur că mulţi vor fi întâlnit prin provinciile Franţei, câte un nobil cavaler – sau poate chiar mai mulţi – purtând numele de Valois: unul în Normandia, altul la Bourges, un al treilea trăia în 1816 prin oraşul Alençon, poate şi prin ţinuturile de miazăzi să mai fi fost vreunul... Dar catagrafierea[1] acestei seminţii valesiene n-ar avea prea mare însemnătate. Toţi aceşti cavaleri – printre care unii sunt, desigur, tot atât de Valois, pe cât şi Ludovic, al XIV-lea este un Bourbon[2] – se cunoşteau atât de puţin între ei, încât zadarnic ai fi vorbit unora despre ceilalţi; de altfel, cu toţii lăsau pe Bourboni să domnească în deplină tihnă pe tronul Franţei, fiind îndeobşte cunoscut făptul că Henric al IV-lea a ajuns rege numai fiindcă prima ramură de Orléans, zisă de Valois, n-avea moştenitori în linie bărbătească. Cât timp nu se dovedeşte contrariul, cât timp încă mai dăinuiesc vlăstare din familia de Valois, ele se trag din spiţa lui Charles de Valois, duce de Angoûlème, fiul lui Carol al IX-

[1] *catagrafierea* – inventarierea, înregistrarea (n.k.).

[2] *pe cât şi Ludovic al XIV-lea era un Bourbon* – de fapt, Ludovic al XIV-lea nu era Bourbon decât prin bunicul lui după tată, Henric al IV-lea. Mama acestuia fusese nepoata regelui Francisc I; ţinea deci de casa de Valois.

lea şi al Mariei Touchet[3], ai căror coborâtori masculini s-au stins. De aceea, la drept vorbind, nu s-a atribuit niciodată această ilustră obârşie soţului vestitei Lamothe-Valois, – implicată în afacerea colierului[4].

Aceşti cavaleri – dacă informaţiile sunt cinstite – arătau fiecare aidoma celui din Alençon, un bătrân gentilom deşirat, uscăţiv şi fără nicio avere; cel din Bourges emigrase, cel din Touraine se ascundea, iar cel din Alençon se războise prin Vendeea, alăturându-se, într-o oarecare măsură, mişcării chouans-ilor[5]. Acesta din urmă îşi petrecuse cea mai mare parte a tinereţii la Paris, unde, la treizeci de ani, fusese surprins de Revoluţie, în toiul cuceririlor amoroase. Considerat de înalta aristocraţie provincială drept un veritabil Valois, cavalerul din Alençon avea, ca şi toţi purtătorii numelui Valois, unele maniere osebite, arăta ca un bărbat din înalta aristocraţie, iar în ce priveşte deprinderile lui, se ştia că nu cina niciodată acasă; seară de seară juca partide de cărţi şi-şi făcuse faima unui om foarte spiritual. Cusur de căpetenie avea pe acela de a povesti o multitudine de anecdote (toate în legătură cu domnia lui Ludovic al XV-lea şi începuturile Revoluţiei); persoanele care-l auzeau prima oară găseau că le istoriseşte destul de bine şi, dacă avea înţelepciunea de a nu-şi repeta propriile vorbe de duh şi de a nu se lăuda cu amorurile, fasoanele şi surâsurile lui dădeau uneori în vileag cele mai delicate indiscreţii. Acest om cumsecade

[3] *Marie Touchet* – Marie Touchet, din Belleville (1549—1638), a fost iubită de tânărul rege Carol al IX-lea şi cântată de poeţii vremii. Ea apare şi într-o nuvelă istorică a lui Balzac: *Taina Ruggierilor.*

[4] *afacerea colierului* – scandal provocat la sfârşitul secolului al XVIII-lea (1784—1786) prin cumpărarea unui colier foarte scump pentru regina Marie-Antoinette, de către cardinalul de Rohan, care voia să-i câştige protecţia. Totul fusese pus la cale de o intrigantă, contesa de Lamothe.

[5] *mişcarea chouans*-ilor – mişcare reacţionară a regaliştilor care au antrenat pe unii ţărani din vestul Franţei, în ultimii ani ai revoluţiei din 1789—1794; ei s-au raliat la un moment dat mişcării de acelaşi fel a vandeenilor, dar au fost învinşi de armatele republicane.

uza de avantajul de care se bucură bătrânii gentilomi voltairieni, anume acela de a nu merge la liturghie. Lumea privea cu excesivă bunăvoinţă această lacună, care era de altfel compensată prin evlavia sa pentru cauza monarhică. Tabietul său de căpetenie consta în a priza tutunul dintr-o veche tabacheră de aur, împodobită cu portretul unei principese Goritza. Spre sfârşitul domniei lui Ludovic al XV-lea, această fermecătoare unguroaică fusese vestită prin nurii ei şi tânărul cavaler, care tânjise atunci mult timp îndrăgostit, nu vorbea niciodată fără emoţie de dânsa; mai mult încă, se şi bătuse în duel pentru ea. Cavalerul, care număra atunci aproape cincizeci şi opt de ani, nu arăta mai mult de cincizeci. Privilegiu hărăzit oamenilor uscăţivi şi blonzi – el îşi putea îngădui nevinovata amăgire de a avea acea tinerească siluetă ce nu da încă de gol (nici la bărbaţi, nici la femei), semnele bătrâneţii. E bine să ştiţi că toată viaţa, sau toată eleganţa (care de altfel este o expresie a vieţii), constă în statura omului. Însă de vreme ce am ajuns la virtuţile cavalerului, se cade să spunem că faţa lui era împodobită cu un nas impunător. Nasul îi împărţea în chip hotărât palidul obraz în două secţiuni ce păreau a nu şti una de alta; dintre acestea, doar una se îmbujora în timpul digestiei... Fapt demn de relevat astăzi, când fiziologia se ocupă atât de mult de inima omului. Această incandescenţă apărea pe obrazul lui stâng. Deşi picioarele lungi şi subţiri, trupul pirpiriu şi tenul gălbejit al cavalerului nu vădeau o prea viguroasă sănătate, el mânca totuşi cât şapte şi se plângea că suferă de o boală de ficat numită gălbinare – de bună seama, spre a-şi putea ascunde nemăsurata lăcomie. Îmbujorarea feţei venea şi ea într-ajutorul spuselor sale; dar într-o regiune unde o masă ţine îndeobşte patru ceasuri şi se întinde uneori până la treizeci-patruzeci de feluri de mâncare, stomacul cavalerului era ca o binefacere a Providenţei pentru acest onorabil oraş. După unii doctori, roşeaţa aşternută de-a stângă chipului vădea o inimă darnică. Viaţa de curtezan a cavalerului confirma aceste

aserţiuni ştiinţifice, a căror răspundere, din fericire, nu apasă asupra istoricului. În pofida acestor semne, domnul de Valois avea un sistem nervos de o neobosită vioiciune. Dacă ficatul lui ardea – pentru a întrebuinţa o vorbă veche – nu mai puţin îi ardea şi inima. Dacă pe obrazul lui se iviseră câteva zbârcituri, dacă părul îi era argintiu, un observator priceput ar fi întrezărit aci simptomele pasiunii şi urmele plăcerilor. Într-adevăr, avea acele riduri atât de caracteristice care vin dinspre coada ochiului ca o labă de gâscă şi acele cute de pe frunte care la curtea din Cythera[6] erau considerate drept foarte elegante. Totul trăda în el moravurile unui muieratic *(ladie's man)*. Cochetul cavaler îşi săvârşea cu atâta minuţiozitate abluţiunile, încât era o adevărată plăcere să te uiţi la obrajii lui; păreau să fi fost lustruiţi cu o apă miraculoasă. Acea parte a capului (pe care părul nu izbutea s-o mai acopere) lucea precum fildeşul. Sprâncenele şi firele lui de păr, pieptănate linciurit, îi dădeau o notă de tinereţe. Carnaţia sa, atât de albă, părea încă mai dalbă datorită unui dres oarecare. Fără a folosi loţiuni parfumate, cavalerul avea un aer juvenil care-i împrospăta făptura. Mâinile sale de gentilom – îngrijite ca acelea ale unei mici cochete – şi unghiile trandafirii, bine manichiurate, atrăgeau de asemenea privirile. În sfârşit, de n-ar fi avut un nas magistral şi superlativ, ar îi putut chiar trece drept un om drăguţ... Trebuie însă să ne hotărâm să stricăm frumuseţea acestui portret prin denunţarea unor metehne: cavalerul îşi punea vată în urechi şi se fandosea cu nişte mici cercei de diamant – de altfel admirabil făuriţi – înfăţişând două capete de arapi, pe care-i îndrăgea nespus; iar pentru a justifica aceste ciudate apendice, istorisea că, de când îşi găurise urechile, îi pieriseră durerile de cap de care suferea. Noi nu tindem să înfăţişăm pe cavaler drept

[6] *curtea din Cythera* – Curtea lui Ludovic al XV-lea, aşa numită de Balzac pentru că asemenea Cytherei, insulă din arhipelag unde se afla un templu măreţ al zeiţei Venus, era considerată ca un loc de desfătare, o ţară a dragostei sau mai curând a libertinajului.

un bărbat desăvârşit, dar nu trebuie oare iertat bătrânilor celibatari – a căror inimă încă le mai poate trimite atâta sânge în obraji – unele adorabile caraghioslâcuri care poate au drept obârşie nişte măreţe taine? De altfel, cavalerul de Valois răscumpăra capetele sale de arapi prin atâtea alte drăgălăşenii, încât lumea se declara pe deplin mulţumită. Într-adevăr, îşi dădea nesfârşită osteneală pentru a-şi măslui adevărata etate şi pentru a fi pe placul cunoscuţilor săi. Mai întâi, trebuie semnalată grija extremă cu care-şi purta lenjeria, singura distincţie pe care şi-o mai poate îngădui astăzi protipendada în materie de îmbrăcăminte; cămăşile cavalerului erau totdeauna de o fineţe şi de o albeaţă aristocratică. Cât despre hainele sale, deşi de o curăţenie exemplară – erau veşnic uzate, dar fără vreo pată ori boţitură. Pentru cei ce observau eleganţa indiferentă a cavalerului, măiestria cu care îşi păstra el îmbrăcămintea putea fi considerată o adevărată minune; nu mergea până a le rade cu sticlă – modă născocită de prinţul de Galles – dar domnul de Valois urma rudimentele acelei mari eleganţe britanice cu o îngâmfare personală ce nu prea era pe placul concetăţenilor din Alençon. Oare, lumea nu datorează niciun pic de consideraţie celor care-şi dau atâta osteneală? Nu stă în aceasta îndeplinirea celui mai greu precept al Evangheliei, care porunceşte să răspunzi la rău cu bine? Această spilcuială vestimentară, acest deosebit dichis se brodea de minune cu ochii săi albaştri, cu dinţii ca de fildeş ai cavalerului şi cu spălăceala întregii sale făpturi. Numai că Adonisul nostru în retragere n-avea nimic viril în făptura sa şi căuta prin toate aceste artificii de toaletă s-ascundă urmările ravagiilor unei vieţi de aprig curtezan. Pentru a spune tot, vocea cavalerului era în contradicţie cu smeada şi candida sa făptură. Doar alăturându-ne părerii ce şi-o fac unii cunoscători ai sufletului omenesc, am fi putut găsi că glasul era pe măsura nasului său, altminteri rămâneai surprins s-auzi prea amplele şi înfumuratele sale intonaţii. Fără să stăpânească impresionantul registru al

baritonilor, timbrul vocii sale plăcea printr-un volum amplu, asemuitor accentelor cornului englez, rezistent şi blând, puternic şi catifelat. Cavalerul se descotorosise definitiv de ridicolul costum pe care îl mai purtau încă unii partizani ai monarhiei, şi se modernizase cu simplitate: apărea totdeauna gătit într-o haină cafenie cu bumbii auriţi, cu pantalonul croit pe picior, dintr-o mătase mată, încheiat cu catarame aurii, cu o vestă albă fără broderii şi o cravată înfăşurată în jurul gâtului, deoarece el nu purta guler la cămăşi; la această ultimă rămăşiţă a vechii eleganţe franceze, ştiuse să renunţe foarte lesne, pentru a-şi putea arăta în schimb gâtul de stareţ înstărit. Pantofii lui de lac erau încheiaţi cu două catarame de aur pătrate, pe care generaţia de azi nu le-a mai apucat. Cavalerul mai exhiba o altă rămăşiţă a modei secolului al XVII-lea, pe care *Les Incroyables*[7] n-au dispreţuit-o în timpul Directoratului; două lanţuri de ceas ce atârnau paralel la fiece buzunărel al jiletcii. Acest veşmânt de tranziţie, care unea cele două veacuri, era purtat de cavaler cu o graţie de marchiz, al cărei secret s-a pierdut pe scena franceză din ziua când murise şi Fleury, acest ultim elev al lui Molé[8]. Aparent deschisă tuturor privirilor, viaţa sa particulară era de fapt o viaţă tăinuită. El avea o locuinţă modestă – ca să nu zicem altfel – pe strada du Cours, la al doilea cat al unui imobil aparţinând doamnei Lardot, cea mai bună şi căutată spălătoreasă din oraş. Această împrejurare explica excesiva albeaţă a lenjeriei cavalerului. Într-o zi, soarta a vrut ca Alençon-ul să înceapă să pună la îndoială purtarea lui de gentilom, de vreme ce pe furiş, spre bătrâneţe, el se căsătorise cu o oarecare Césarine, mama unui copil care

[7] *les Incroyables* – tineri din vremea Directoratului (1795—1799) care se îmbrăcau pretenţios şi vorbeau afectat, repetând mereu că totul este „de necrezut” *(incroyable);* ei aparţineau opoziţiei regaliste.

[8] *Fleury… Molé* – actori francezi din sec. XVIII–XIX; Molé (François-René), născut la Paris, a trăit între 1734—1802, iar Fleury (pseudonimul lui Abraham-Joseph Bénard), născut la Chartres (1750—1822).

avusese obrăznicia să vină pe lume nechemat.

„A oferit – clevetea atunci un oarecare domn du Bousquier – mâna sa aceleia care-i pusese atâta timp la-ndemână fierul său de călcat.”

Mârşava ponegrire îndureră cu atât mai mult bătrâneţile gingaşului gentilom, cu cât istorisirea noastră ne va arăta cum a pierdut o speranţă îndelung nutrită şi pentru care făcuse o seamă de sacrificii. De fapt, doamna Lardot, pentru neînsemnata sumă de o sută de franci pe an, închiriase domnului de Valois două odăi la al doilea cat al locuinţei sale. Demnul gentilom, care cina în fiece zi în oraş, nu se întorcea acasă decât spre a dormi. Singura sa cheltuială era aşadar prânzul, invariabil compus dintr-o ceaşcă de ciocolată însoţită, după sezon, fie de unt, fie de fructe. Nu aprindea focul decât în iernile cele mai aspre şi numai cât timp se îmbrăca; între orele unsprezece şi patru se plimba, se ducea să citească jurnalele sau făcea vizite. Încă din ziua aşezării sale în Alençon, îşi mărturisise cu nobleţe mizeria, spunând că toată averea sa constă într-o rentă viageră de şase sute livre, rămăşiţă a belşugului de odinioară – sumă ce i se vărsa în câteva câştiguri de către vechiul său om de afaceri, căruia îi încredinţase dreptul de proprietate. Într-adevăr, un bancher din oraş îi număra o suta cincizeci de livre, trimise din trei în trei luni de un anume Bordin din Paris. Fiecare putea să afle amănuntul de la prima persoană căreia domnul de Valois îi încredinţase această taină pentru a o păstra cu cea mai mare stricteţe. El culesese roadele neajunsurilor sale: îşi avea tacâmul în casele cele mai distinse din Alençon şi era invitat la toate soarelele. Talentele sale de jucător, de povestitor, de om plăcut în societate, amabilitatea sa – erau atât de preţuite, încât totul părea searbăd atunci când el lipsea. Stăpânii casei, doamnele aveau nevoie de mica sa schimonoseală aprobatoare. Când o tânără femeie auzea la un bal pe bătrânul cavaler spunându-i: „Eşti încântător de bine îmbrăcată!” – era mai fericită de acest compliment decât

de toată deznădejdea rivalei sale. Singur domnul de Valois îşi mai putea îngădui să rostească unele fraze demodate. Cuvinte ca: *inimioara mea, giuvaerul meu, puicuţa mea, regina mea* – toate giugiulelile amoroase ale anului 1770 – ieşite din gura lui, căpătau o irezistibilă graţie. În sfârşit, avea privilegiul superlativelor. Prin complimentele sale (pe care le împărţea de altfel cu zgârcenie) dobândea favorurile femeilor bătrâne; el măgulea pe toată lumea, chiar pe oamenii din administraţie, de care n-avea nevoie. La joc era de o distincţie care ar fi făcut să fie oriunde remarcat; nu se plângea niciodată, îşi lăuda adversarii atunci când pierdeau; nu-şi dădăcea partenerii, explicându-le cum ar fi trebuit jucată lovitura. Atunci când în timpul împărţirii cărţilor se iscau obişnuitele anoste ciorovăieli, cavalerul, cu un gest demn de Molè, scotea tabachera, privea imaginea principesei Goritza, ridica demn capacul, lua o priză de tabac, îl pulveriza, îl vântura, îl fasona; iar când jocurile erau făcute şi falnicele-i nări bine garnisite de tutun, îşi punea „principesa” la loc în jiletcă – totdeauna în buzunarul stâng! Doar un gentilom al *bunului s*ecol (în opoziţie cu *marele s*ecol)[9] ar fi putut născoci acest compromis între o dispreţuitoare tăcere şi un cuvânt de spirit care n-ar fi fost înţeles. Accepta pe ageamii şi ştia să tragă foloase de pe urma lor. Caracterul său încântător, mereu acelaşi, făcea pe oameni să zică: „Admir pe cavalerul de Valois!” Conversaţia sa, manierele sale, totu-n el părea bălai, senin, aidoma cu făptura lui. Se străduia să nu jignească nici pe bărbaţi, nici pe femei. Indulgent pentru viciile din născare ca şi pentru slăbiciunile minţii, asculta răbdător – cu ajutorul principesei Goritza – pe cei ce veneau să-şi depene micile neajunsuri ale vieţii lor de provincie, vorbindu-i despre oul nefiert de la prânz, despre cafeaua cu lapte care „se tăiase”, sau dându-i amănunte hazlii cu privire la

[9] *bunul secol... marele secol* – secolul al XVIII-lea, considerat ca secolul amabilităţii graţioase, faţă de secolul al XVII-lea, epocă de maiestate rigidă.

sănătatea lor, somnul tor neliniştit, visele, vizitele. Cavalerul avea priviri languroase, atitudini clasice pentru a stimula mila, care făceau din el un foarte plăcut interlocutor; plasa aci un „a*h!”,* aici un *„ei şi!” s*au *„cum de s-a întâmplat”?* – cu o încântătoare spontaneitate, A murit fără ca nimeni să fi bănuit că, în timpul unui asemenea potop de neghiobii, el îşi amintea de obicei de capitolele cele mai dulci ale romanului său cu principesa Goritza. V-aţi gândit vreodată la serviciile pe care un simţământ care a asfinţit îl mai poate aduce societăţii? V-aţi gândit oare cât este amorul de sociabil şi de util? Aceasta poate explica şi faptul că, în ciuda câştigurilor lui constante la cărţi, cavalerul rămânea copilul răsfăţat al oraşului, căci el nu părăsea niciodată jocul fără a lua pe puţin şase livre. Iar ori de câte ori pierdea – ceea ce se întâmpla foarte rar – el trâmbiţă aceasta în gura mare. Toţi cei care l-au cunoscut mărturisesc că n-au întâlnit niciodată, nicăieri, nici chiar în muzeul de Egiptologie din Turin, o mumie atât de gingaşă ca dumnealui. Nicăieri pe lume parazitismul nu înflorise în chip atât de graţios. Niciodată egoismul cel mai feroce nu se arătase mai îndatoritor şi mai puţin jignitor ca la acest gentilom; el făcea cât o prietenie devotată. Chiar dacă venea careva să-l roage pe domnul de Valois să-i facă un mic serviciu care nu prea era pe placul lui, nu pleca de la bunul cavaler fără să fie încântat de el şi mai ales fără să se fi convins că nu l-ar fi putut cu nimic ajuta, ba chiar că i-ar fi stricat treaba dacă s-ar fi amestecat cumva.

Pentru a explica problematica viaţă a acestui cavaler, istoricul, căruia acest crud desfrânat – Adevărul – i-ar pune căluşu-n gură, ar trebui să constate că, după tristele şi glorioasele zile de iulie[10], Alençon-ul aflase, în sfârşit, că banii câştigaţi trimestrial la cărţi, de domnul de Valois,

[10] *glorioasele zile din iulie* – revoluţia din ultimele zile ale lunii iulie 1830, când a fost răsturnat guvernul reacţionar al lui Carol al X-lea şi, prin aceasta, lichidată dinastia Bourbonilor.

însumau aproximativ cincizeci de scuzi[11] şi că spiritualul cavaler avusese sfruntarea să-şi trimită sie însuşi renta viageră, pentru a nu părea lipsit de venituri într-o ţară unde se ţinea seama de realităţi. Mulţi dintre prietenii săi susţineau însă morţiş (după moartea sa, notaţi acest amănunt) că astea-s născociri şi basme, considerând pe cavalerul de Valois drept un respectabil şi demn gentilom, astăzi calomniat de liberali. Din fericire pentru acei cartofori rafinaţi, la galerie există totdeauna oameni care să-i susţină. Ruşinaţi că ar trebui să-şi recunoască o greşeală, admiratorii neagă aceasta cu înverşunare. Nu-i învinuiţi de a fi îndărătnici; aceşti oameni au simţământul demnităţii lor, iar guvernele dau tocmai exemplul acelei virtuţi care constă în a-şi înmormânta morţii în taină, fără a le cânta *Te-Deum*-ul înfrângerilor. Dacă şi cavalerul şi-a îngăduit asemenea subtilă iscusinţă – care de altfel i-ar fi adus stima cavalerului de Gramont, surâsul baronului de Foeneste, o strângere de mină din partea marchizului de Moncade[12] – oare n-a rămas totuşi acelaşi amabil musafir şi om de duh, neobositul jucător, minunatul povestitor care constituia un mic punct de atracţie al Alençon-ului? Şi de altfel, fapta aceasta, considerată sub aspectul liberului său arbitru, era ea oare contrară moravurilor elegante ale unui gentilom? Când atâţia oameni sunt constrânşi să dea rente viagere altora, ce poate fi mai natural decât să dai de bună voie una celui mai bun prieten al tău? Însă Laïus a murit[13]...

[11] *cincizeci de scuzi* – aproximativ una sută cincizeci franci.

[12] *cavalerul de Gramont, baronul de Foeneste, marchizul de Moncade* – gentilomi cunoscuţi pentru vioiciunea – cu sau fără efecte bune – a spiritului lor: Philibert de Gramont (1621—17071 a fost unul dintre cei mai spirituali curteni ai lui Ludovic al XIV-lea, baronul de Foeneste este protagonistul vorbăreţ şi iscusit în a arunca praf în ochi, din scrierea lui Agrippa d'Aubigné *Aventurile baronului de Foeneste* (1617—1630); iar Moncada (Francisco), generalisim al trupelor spaniole în Flandra (1586—1635), era foarte cultivat.

[13] *Laïus a murit* – joc de cuvinte între: Laius, tatăl lui Oedip şi *laïus* = discurs (termen de argou şcolăresc ocazionat de primul subiect de

După cincisprezece ani de viaţă, cavalerul adunase în felul acesta peste zece mii de franci. La revenirea Bourbonilor[14], unul dintre vechii săi prieteni, domnul marchiz Pombreton, fost locotenent în compania muşchetarilor negri, îi restituise – zicea cavalerul – două sute de pistoli[15] pe care-i împrumutase pentru a emigra. Acest eveniment stârni vâlvă şi mai târziu dezminţi zeflemelile inventate de ziarul *Le Constitutionnel*[16] asupra felului cum, emigranţii[17] înţelegeau să-şi plătească datoriile. Când cineva vorbea în faţa cavalerului despre nobilul gest al marchizului de Pombreton, bietul om se-nroşea până-n vârful urechilor. Atunci toată lumea se bucura pentru domnul de Valois, care consulta oameni de afaceri cu privire la felul în care ar putea să învestească restul său de avere. Având încredere în regimul Restauraţiei[18], el îşi plasă banii în rente de stat, în momentul în care acestea valorau cincizeci şi şase de franci şi douăzeci, şi cinci centime. Domnii de Lenoncourt şi de Navarreins, care – spunea el – îl cunoşteau, înlesniră obţinerea unei pensii de e sută de taleri din caseta particulară a regelui, onorându-l şi cu crucea Sfântului

compunere dat la Politehnica din Paris, în 1804, asupra cuvântării lui Laius, tatăl lui Oedip).

[14] *la revenirea Bourbonilor* – adică în 1815. În 1814, după înfrângerile suferite de Napoleon, Bourbonii nu reocupaseră decât câteva luni tronul, fiind răsturnaţi din nou, pentru o sută de zile, prin reîntoarcerea lui Napoleon. Înfrângerea de la Waterloo a acestuia şi coaliţia guvernelor reacţionare europene împotriva Franţei i-au readus pentru 15 ani (1813—1830).

[15] *două sute de pistoli* – moneda cu acest nume valora în Franţa zece franci.

[16] *Le Constitutionnel – Constituţionalul,* ziar francez liberal, înfiinţat în 1815. În coloanele lui s-a dus o campanie susţinută împotriva politicii absolutiste a lui Carol al X-lea.

[17] *emigranţii* – aşa erau denumiţi aristocraţii care s-au refugiat – în principal în Anglia – pe durata revoluţiei franceze (1789—1794) şi a republicii. Au revenit odată cu căderea lui Napoleon şi începutul Restauraţiei.

[18] *Restauraţia* – epoca dintre 1814 şi 1830, timp în care, cu ajutorul armatelor străine, a avut loc în Franţa restaurarea dinastiei Bourbonilor.

Ludovic[19]. Niciodată nu s-a ştiut în ce fel bătrânul cavaler obţinuse aceste solemne consfinţiri ale titlului şi ale calităţii sale; sigur este că decretul crucii Sfântului Ludovic îl îndrituia să poarte gradul de colonel în retragere, pe baza serviciilor prestate în armata catolică din apus. În afară de basmul cu renta viageră, de care astăzi nimeni nu se mai sinchisea, cavalerul avea deci într-adevăr un venit de una mie de franci, în ciuda acestei ameliorări, nu schimbase întru nimic felul său de trai şi nici obiceiurile; panglica roşie însă stătea de minune pe haina sa cafenie, completând oarecum fizionomia gentilomului. Începând din 1802, cavalerul îşi pecetluia scrisorile cu un străvechi sigiliu de aur, destul de prost gravat, dar pe care Castéranii, d'Esgrignonii, Troisvilii[20] puteau desluşi *un scut împărţit de culorile Franţei, tăiate transversal de o fâşie roşie; pe acest câmp purpuriu, cinci rombi aurii având în creştet câte o cruce. În fruntea blazonului se afla o cruce pe câmp negru-argintiu. Totul încununat de o chivără de cavaler*. *Iar drept deviză: VALEO*[21]*.* Înarmat cu această nobilă pajură el ar fi trebuit, şi ar fi putut, să se urce în toate trăsurile regale din lume.

Mulţi invidiau tihnita existenţă a bătrânului celibatar, existenţă plină de partide de boston, trictrac, reversi, whist şi pichet, bine jucate, existenţă alcătuită din dineuri bine mistuite, din tabac prizat cu graţie sau din liniştite promenade. Aproape tot Alençon-ul credea că viaţa lui era lipsită de ambiţii şi interese serioase. Dar nimeni nu duce o viaţa atât de simplă, pe cât ar voi invidioşii s-o înfăţişeze. Veţi descoperi uneori în spatele cele mai îndepărtate moluşte umane, rotatori, în aparenţă morţi, dar care au

[19] *crucea sfântului Ludovic* – decoraţie instituită de Ludovic al XIV-lea, în 1693, pentru a recompensa serviciile de ordin militar; era însoţită şi de o mare sumă de bani.

[20] *Castèranii, d'Esgrignonii, Troisvilii* – nume de aristocraţi, personaje din diverse romane ale lui Balzac.

[21] *valeo* – în limba latină: sunt puternic.

pasiunea lepidopterelor sau a conchiliologiei şi-şi dau o nesfârşită osteneală pentru cine ştie ce fluture sau pentru o *Concha Veneris*[22]. Cavalerul nu numai că-şi avea scoicile sale, dar mai nutrea cu ambiţie o dorinţă pe care o urmărea cu o perseverenţă demnă de Sixt al cincilea[23]. Cavalerul năzuia să se însoare cu o fată bătrână şi bogată, pentru a-şi croi astfel drumul spre sferele înalte ale Palatului. Aici era tot tâlcul ţinutei sale maiestuoase şi al şederii sale în Alençon.

Într-o miercuri, dimineaţă devreme, în toiul primăverii anului 16[24] (acesta era felul lui de a vorbi), în clipa când cavalerul îşi îmbrăca halatul din vechi damasc verde, înflorat, auzi pe scară – deşi avea vată-n urechi – pasul uşor al unei fetişcane care urca. Urmară îndată trei discrete bătăi la uşă; apoi, fără să mai aştepte răspuns, o fiinţă frumoasă se strecură ca un ţipar în odaia bătrânului celibatar.

— Ah! tu erai, Suzanne? exclamă cavalerul de Valois, fără a înceta să-şi ascută briciul pe o curea. Ce mi te aduce aici, odraslă scumpă, mică şi şăgalnică?

— Veneam să vă spun ceva care vă va face poate tot atâta plăcere cât şi supărare.

— E vorba de Césarine?

— Mult îmi pasă mie de Césarine a dumitale! răspunse ea cu un aer vioi, grav şi totodată nepăsător.

Această fermecătoare Suzanne – a cărei nostimă aventură era menită să aibă o atât de mare înrâurire asupra destinului eroilor acestei povestiri – era lucrătoare la doamna Lardot.

---

[22] *Concha Veneris* – scoica Venerei, specie de scoică rară.

[23] *Sixt al cincilea* – Papă între 1585 şi 1590, cunoscut pentru activitatea lui în domeniul reformelor religioase

[24] *anul* 16 – se referă la 1816. Cavalérul de Valois vorbeşte astfel pentru a ridiculiza pe republicanii din vremea revoluţiei din 1789—1794, care decretaseră o nouă numărătoare calendaristică.

Un cuvânt acum asupra topografiei locului. Atelierele ocupau tot catul de jos. Curtea cea mică era folosită pentru a întinde pe frânghii din păr de cal batiste brodate, guleraşe, corsaje cu horbotele, manşete, cămăşi cu jabou, cravate, dantele, rochii brodate – în sfârşit, toată lenjeria fină a celor mai bune case din oraş. Cavalerul pretindea a şti – după numărul corsajelor de dantelă ale nevestei perceptorului general – din fir în păr, intrigile sale; căci se găseau cămăşi cu jabou şi cravate într-o anumită legătură cu corsajele de dantelă şi guleraşele. Deşi această împrejurare îi dădea posibilitatea să fie la curent cu toate dedesubturile întâlnirilor din oraş, cavalerul nu săvârşise niciodată vreo indiscreţie, şi (deşi avea spirit!) nu făcuse vreo epigramă care ar fi avut drept urmare să se închidă uşa vreunei case. Tocmai de aceea veţi considera poate pe domnul de Valois ca pe un om cu ţinută aleasă, dar ale cărui talente – ca ale altor mulţi – s-au irosit într-un cerc închis. De bună seamă, căci doar era bărbat, cavalerul îşi îngăduia numai anumite ocheade fulgerătoare care făceau pe femei să se înfioare; totuşi el era îndrăgit, fiindcă toate se convinseseră de marea discreţie şi simpatia pe care o avea faţă de slăbiciunile frumoaselor. Prima lucrătoare, mâna dreaptă a doamnei Lardot (o fată bătrână de vreo patruzeci şi cinci de ani, urâtă foc) locuia uşă-n uşă cu cavalerul. Deasupra nu mai erau decât nişte mansarde, unde se uscau rufele iarna. Ca şi apartamentul cavalerului, fiecare era alcătuit din două odăi luminoase: una da spre stradă, cealaltă spre curte. Dedesubt locuia un bătrân paralitic, un vechi corsar numit Grévin, bunicul doamnei Lardot, care servise sub amiralul Simeuse în Indii şi acum surzise. Cât despre doamna Lardot, care ocupa cealaltă aripă de la primul etaj, marea ei slăbiciune pentru oamenii cu vază o făcea să nu observe defectele cavalerului. Pentru ea, domnul de Valois era ca un monarh absolut şi tot ce făcea el era bine. Dacă vreuna dintre lucrătoarele ei s-ar fi îndurat să fericească pe cavaler, ea ar fi spus: *„E atât de*

amabil!” Aşadar, în pofida faptului că această casă era ca un felinar, aşa cum sunt toate casele din provincie, odaia domnului de Valois era ferită ca o taină de hoţi. Confident al măruntelor combinaţii din atelier, cavalerul nu trecea niciodată prin dreptul uşii (care era mai totdeauna deschisă), fără să dea câte ceva micuţelor sale simpatii: ciocolată, bomboane, panglicuţe, dantele, o cruciuliţă de aur, tot soiul de nimicuri care plac grozav de mult acestor *grizete*[25]. Astfel că fetişcanele îl ridicau în slăvi pe bunul nostru cavaler. Femeile simt prin instinct pe bărbaţii care le îndrăgesc pentru simplul fapt că ele poartă fustă, pe aceia care sunt fericiţi să trăiască lângă ele, fără a se gândi să le ceară, prosteşte, răsplata galanteriei lor. În această privinţă femeile au exact instinctul câinelui care, aflat în faţa unui grup, merge drept la omul care iubeşte animalele. Sărmanul cavaler de Valois păstra, din prima parte a vieţii sale, nevoia acestei ocrotitoare curtenii care osebea înainte vreme pe marele senior. Veşnic credincios sistemului micii gospodării, îi plăcea să umple de daruri femeile, singurele care ştiu să primească bine, fiindcă la rândul lor pot oricând răsplăti. Într-o epocă în care liceenii căutau, la ieşirea din clasă, să descopere simboluri sau să desluşească legende, nu este oare extraordinar ca nimeni să nu fi dat încă o explicaţie în legătură cu mentalitatea fetelor din veacul al optsprezecelea? Nu era acesta ca un turnir din veacul al cincisprezecelea? În 1550, cavalerii se băteau în duel pentru doamne; în 1750, îşi exhibau amantele la Longehamps[26]; astăzi se iau la întrecere cu cai de curse; în orişice epocă, gentilomul a căutat să-şi facă un fel de viaţă proprie. Încălţările cu vârfurile răsucite din veacul al patrusprezecelea s-au prefăcut în pantofii cu tocuri înalte,

[25] o *grizetă* – fată din popor, muncitoare franceză, aşa numită din cauza rochiilor de stofă ieftină numită *grisette,* care constituiau îmbrăcămintea ei obişnuită.

[26] *Longehamp* – loc de plimblare lângă Paris şi pădurea Boulogne, devenit apoi câmp de curse.

roşii[27], ai secolului al optsprezecelea, iar luxul afişat de ţiitoarele din anul 1750 a devenit tot atât de ostentativ ca simţămintele manifestate de Cavaleria Erantă[28]? (Numai că în aceste zile cavalerul nu se mai putea ruina pentru o ibovnică.) În locul bomboanelor învelite-n bilete de bancă, el oferea amabil, pur şi simplu, o punguţă cu cofeturi. Să presupunem, pentru fala Alençon-ului, că aceste cofeturi erau primite cu mai multă bucurie decât ar fi acceptat, pe vremuri, vestita Duthé[29], o garnitură de toaletă din argint aurit, sau vreun echipaj, venit ca dar din partea contelui d'Artois. Toate aceste *grizete* înţelegeau măreţia scăpătată a cavalerului de Valois şi-i ascundeau cu grijă gândurile lor tainice. Iar când încerca cineva să le iscodească, prin casele pe unde se vânturau, despre cavalerul de Valois, ele vorbeau cu seriozitate despre gentilom şi-l îmbătrâneau; devenea atunci un domn respectabil care ducea o viaţă sfântă; acasă însă ele s-ar fi cocoţat pe umerii lui ca nişte papagali. Ştiau că îi plăcea să afle secretele pe care le iscodeau spălătoresele în intimitatea căsniciilor şi alergau dis-de-dimineaţă să-i istorisească bârfele din Alençon; le poreclise „gazetele lui cu fuste" – „foiletoanele sale vii"; niciodată domnul de Sartines[30] n-ar fi putut avea iscoade atât de inteligente şi avantajoase, care să fi păstrat atâta onestitate în timp ce gândeau la cele mai şăgalnice lucruri. Ţineţi seamă că în timpul prânzului cavalerul se desfăta ca un preafericit.

Suzanne, una dintre favoritele sale, spirituală şi

[27] *tocurile roşii* – sub monarhia absolută, numai aristocraţii aveau dreptul să poarte încălţăminte cu tocuri roşii.

[28] *Cavaleria Errantă* – cavalerii rătăcitori din Evul Mediu se distingeau prin acţiunile lor locale de reparare a nedreptăţilor şi de ajutorare a oropsiţilor. Don Quijole este parodia unui asemenea cavaler.

[29] *faimoasa Duthé* – Rosalie Duthe (1752—1820) a fost o curtezană celebră, printre ai cărei admiratori s-a numărat şi contele d'Artois (viitorul rege Carol al X-lea).

[30] *domnul* de *Sartines* – şef al poliţiei franceze în secolul al XVIII-lea. Gabriel de Sartine sau Sartines a trăit între 1729—1801.

ambiţioasă, era de teapa Sophiei Arnould[31]; de ar fi voit Tizian s-o zugrăvească pe Venus şi ar fi poftit o curtezană să pozeze în faţa unei catifele negre, desigur că n-ar fi putut găsi niciuna ca Suzanne; atâta doar că faţa ei, deşi fin modelată în trăsăturile frunţii şi ale ochilor, păcătuia prin liniile vulgare ce se conturau spre bărbie. Avea acea frumuseţe normandă, proaspătă, strălucitoare şi durdulie – carnaţia lui Rubens înfrăţită cu musculatura lui Hercule-Famese – iar nicidecum frumuseţea graţioasei Venus de Medicis, soţia lui Apollo.

— Ei bine! fetiţo, ia s-auzim ce mare sau mică poveste vii să-mi istoriseşti!

Ceea ce distingea pe cavaler de toţi bărbaţii, de la Pekin şi până la Paris, era tocmai purtarea lui blajină, părintească, faţă de orice *grizetă*. Aceste fete i-aminteau de ilustrele nimfe ale Operei de odinioară, a căror faimă umpluse Europa o bună parte a veacului XVIII. Gentilomul nostru trăise înainte vreme în tovărăşia acestui soi de femei, astăzi date uitării, aşa precum date uitării sunt toate măreţele înfăptuiri

— Iezuiţii ca şi flibustierii, stareţii ca şi otcupcii[32]; dobândise astfel faima unei irezistibile bonomii, a unei graţioase uşurinţe, a unui lasă-mă să te las lipsit de egoism, desăvârşitul *incognito* al lui Jupiter la Alemena[33] – al zeului care se lasă păcălit, lepădându-se de toată atotputernicia

[31] *Sophie Arnould* – cântăreaţă a Operei din Paris, cunoscută pentru frumuseţea şi inteligenţa ei (1744—1802).

[32] *Iezuiţii, flibustierii... otcupcii* – Balzac apropie aceste categorii de atotputernici din trecut, nu fără ironie. Iezuiţii, ordin religios înfiinţat în 1534 pentru a ajuta ofensiva antireformă, au avut mare influenţă sub Ludovic al XIV-lea. Flibustierii erau, în secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea, piraţi ai mărilor americane, temuţi de vasele spaniole. Otcupcii (traitants) – cei care luau cu arendă dreptul de a încasa impozitele – se îmbogăţiseră peste măsură în secolul al XVIII-lea.

[33] *Jupiter la Alemena* – pentru a se putea apropia de Alemena, care-şi iubea soţul, pe Amphytrion, Jupiter – spune legenda mitologică – a trebuit să ia chipul acestuia.

trăsnetelor, dornic doar de desfătare, cât mai departe de Junorva, într-un Olimp de nebunii, de mici ospeţe cu belşug de fete…

Le primea îmbrăcat în halatul lui de damasc verde, în camera-i golaşă; pe jos, o tapiserie urâtă ţinea loc de covor, vechile fotolii erau jerpelite, pereţii tapisaţi cu o hârtie care n-o mai întâlneai decât pe la unele hanuri şi pe care apărea chipul lui Ludovic al XVI-lea – cu toată dinastia – zugrăvit între nişte ramuri de salcie plângătoare; sublimul lor testament era înfăţişat în chip de urnă, împreună cu alte sentimentalităţi născocite de Regalitate în timpul Terorii. Dar în ciuda decrepitudinii în care trăia cavalerul, bărbierindu-se în faţa unei vechi măsuţe de toaletă împodobită cu dantele ofilite, întreaga-i făptură emana acel aer al secolului al optsprezecelea. Tot graţiosul desfrâu al tinereţii sale reapărea dintr-odată; ai fi spus că e un bogătaş înavuţit, cu trei sute de mii de livre datorii, care-şi ţine partenera la uşă. Părea mare ca Berthier[34], în timpul retragerii de la Moscova, în timp ce poruncea batalioanelor unei armate spulberate.

— Domnule cavaler, zise şăgalnic Suzanne, mi se pare că nici nu trebuie să vă povestesc nimic: n-aveţi decât să vă daţi singur seama.

Şi Suzanne se aşeza de profil, pentru a întări cuvintele sale cu un argument avocăţesc. Cavalerul care, credeţi-mă, era un viclean, trăgea cu coada ochiului la pântecul fetişcanei şi ţinând mai departe briciul oblic aproape de gât, se prefăcu a înţelege.

— Bine, bine, fetica mea, vom sta numaidecât de vorbă. Dar nu ţi se pare c-o iei cam repede?

— Ce crezi, domnule cavaler, că trebuie s-aştept pe mama să mă bată şi doamna Lardot să mă dea afară? Dacă nu plec numaidecât la Paris, aci, în târgul ăsta, unde oamenii-s atât de caraghioşi, n-am să mă mai pot mărita

[34] *Berthier (Louis-Alexandre)* – mareşal al Franţei sub Napoleon I, care-l preţuia în mod deosebit (1753—1815).

niciodată.

— Ce vrei, copila mea, societatea se schimbă; femeile, ca şi nobleţea, sunt victimele unei groaznice neorânduieli ce se pregăteşte. După tulburările politice, urmează destrăbălarea moravurilor. Din păcate, nu va trece mult şi femeia nu va mai exista (îşi scoase vata pentru a-şi curăţa urechile), va pierde nespus de mult lăsându-se prada simţămintelor ei; femeia. Îşi va toci nervii; nu va mai putea gusta micile plăceri ale zilelor noastre, pe care le poftea fără ruşine şi le accepta fără nazuri, în timpul când frumoasele leşinau la comandă (îşi şterse de săpun micii cercei cu capete de arapi) doar pentru a-şi atinge ţelul. De acum încolo ele vor suferi de o boală de care se vor lecui printr-o infuzie de flori de portocal (începu să râdă). În fine, căsătoria, care era un lucru aşa de vesel pe vremea mea, va deveni ceva (îşi luă cimbistra pentru a se epila) – ceva foarte plictisitor! Ţine minte, copila mea: domnia lui Ludovic al XIV-lea şi a lui Ludovic al XV-lea a însemnat asfinţitul celor mai frumoase moravuri din lume.

— Dar, domnule cavaler, zise fetişcana, aci e vorba de moravurile şi de onoarea micei dumneavoastră Suzanne, şi sper că n-o s-o părăsiţi.

— Vai de mine! strigă cavalerul, terminându-şi coafura – dar mai degrabă-mi pierd numele.

— Ah! făcu Suzanne.

— Ascultă-mă, codană caraghioasă! spuse cavalerul întinzându-se pe o mare canapea numită odinioară. *„duchesse”* (şi pe care, cu destulă greutate, i-o putuse procura doamna Lardot).

O atrase lângă el pe splendida Suzanne, cuprinzându-i picioarele între genunchi. Şi frumoasa se lăsa – ea care se ţinea atât de mândră pe stradă, ea care de zeci de ori refuzase, fie din cinste, fie din dispreţ faţă de meschinăria tor, toate avantajele cu care o îmbiau unii bărbaţi din Alençon. Şi Suzanne se gudură pe lângă cavaler, exhibând cu atâta neobrăzare aşa-zisul ei păcat încât acest ticălos

bătrân, care scrutase existente mult mai pline de viclenie şi de mister, sesiză dintr-o singură privire toată tevatura. Ştia prea bine că nicio fată nu glumeşte cu adevărata dezonoare; însă nu catadicsi să se atingă de această frumoasă minciună şi s-o spulbere,

— Zadarnic ne calomniem, o alintă cavalerul, surâzând cu deosebită fineţe, suntem cuminţi precum fata al cărui nume-l purtăm, putem să ne căsătorim fără de frică; numai că nouă nu ne prea place să ne uscăm aici, nouă ne este dor de Parisul unde fiinţele fermecătoare, când sunt spirituale, devin şi bogate; iar noi nu suntem proaste. Aşadar, vrem să mergem să vedem dacă în capitala plăcerilor nu cumva ne aşteaptă nişte tineri cavaleri de Valois, o caleaşcă, diamante, o lojă la Operă... ruşii, englezii, austriecii au de zvârlit acolo milioane – averi pentru care mama ne-a dat zestrea frumuseţii. În fine, mai suntem şi patriote şi vrem să ajutorăm Franţa să-şi recapete banii din buzunarul acestor domni. Hei! hei, oiţă pârdalnică, toate astea nu-s rele! Chiar dacă lumea în care trăieşti va să clevetească puţin, dar succesul tău va îndreptăţi totul... Ceea ce însă e tare rău, e atunci când nu ai bani – şi asta-i boala noastră a amândurora. Având însa imaginaţie, am pus la cale să tragem un folos din mica noastră onoare, prinzând în laţ pe un holtei bătrân; dar burlacul ăsta – vezi comoara mea – cunoaşte pe de rost toate vicleşugurile femeieşti, ceea ce înseamnă că mai degrabă pui un bob de sare pe coada unui vrăbioi, decât să mă faci să cred că sunt amestecat cât de cât în sforăriile tale. Du-te la Paris, micuţa mea, du-te pe socoteala vanităţii unui celibatar – nu eu am să te împiedic, dimpotrivă, eu te voi ajuta, căci bătrânii burlaci, Suzanne, sunt pavezele fireşti ale fetişcanelor. Eu unul nu vreau să mă vâr însă în treaba asta! Ascultă, regina mea, tu care înţelegi atât de bine viaţa, ai putea să-mi faci mult rău şi amar: rău?... ai putea să zădărniceşti căsătoria mea, într-o lume unde morala contează; amar... – chiar dacă ai fi la ananghie

(ceea ce nu cred), ştii, drăguţa mea, că eu n-am leţcaie, sunt sărac lipit pământului. Ah! Dacă aş lua o domnişoară Cormon, dacă m-aş îmbogăţi, de bună seamă c-atunci te-aş prefera Césarinei. Mi-ai părut totdeauna fină ca aurul cu care se poleieşte plumbul şi croită spre a deveni iubita unui mare domn. Te cunosc atât de bine, încât renghiul pe care ai vrut să mi-i joci nu mă surprinde de fel, îl aşteptam. Pentru o fată, e ca şi când ai zvârli teaca unei săbii! Pentru a acţiona în felul acesta, îngeraşul meu, e nevoie de idei. Iată de ce ai toată stima mea!

Şi o bătu uşor pe obraz, ca un episcop ce miruieşte.

— Dar, domnule cavaler, v-asigur că vă înşelaţi, şi că…

Se înroşi fără să îndrăznească să continue, căci cavalerul ghicise şi-i dăduse-n vileag, dintr-o singură privire, tot gândul.

— Da, te aud. Vrei să te cred? Ei bine! hai să te cred. Dar urmează-mi sfatul: du-te la domnul du Bousquier. Nu eşti tu aceea care duce lenjeria domnului Bousquier de vreo cinci-şase luni de zile? Ei bine! nu te întreb ce se petrece între voi, dar pe el îl cunosc: are amor propriu, e un flăcău tomnatic, e putred de bogat, are o rentă de două mii cinci sute de livre şi nu cheltuieşte nici măcar opt sute. Dacă eşti îndemânatică şi ai atâta minte precum bănuiesc, cu siguranţă că vei vedea Parisul pe spezele lui. Hai, du-te, căprioara mea, du-te de mi-l zăpăceşte şi mai ales fii mlădioasă ca mătasea, cumpăneşte şi răscumpăneşte fiecare cuvânt; du Bousquier moare de frică de scanda! şi dacă ţi-a dat prilejul, atunci fă-l de ocară… În fine, înţelegi tu! Ameninţă-l că-l vei face de râs pe lângă doamnele de la biroul de binefaceri. În afară de asta, el e un ambiţios. Şi de altfel, un bărbat poate ajunge la orice prin femeia sa. Nu eşti tu oare destul de frumoasă şi de spirituală ca să faci norocul soţului tău? Împieliţată ce eşti! tu ai fi în stare să-nfrunţi chiar şi pe o doamnă de la Curte!

Fremătând de bucurie la ultimele cuvinte ale cavalerului, Suzanne abia aştepta, s-o tulească la domnul du Bousquier.

Dar ca să nu plece chiar aşa brusc, în timp ce-l ajuta să se îmbrace, îi mai puse câteva întrebări în legătură cu Parisul. Cavalerul ghici efectul staturilor sale şi înlesni ieşirea Suzannei, rugând-o să-i spună Césarinei să-i aducă ciocolata pe care doamna Lardot i-o pregătea în fiece dimineaţă. Suzanne porni glonţ la victima ei, a cărei biografie iat-o:

Urmaş al unei vechi familii din Alençon, du Bousquier deţinea în societate un rang cam între boiernaş şi burghez. Tatăl său ocupase dregătoria juridică de Locotenent-Criminolog. După moartea lui, rămas fără venituri, du Bousquier – ca toţi scăpătaţii din provincie – se dusese să se căpătuiască la Paris. La începutul Revoluţiei se apucă de afaceri. În ciuda republicanilor care făceau mare caz de cinstea revoluţionară, treburile pe atunci nu prea mergeau pe roate. Mişunau tot soiul de afacerişti: spioni politici, samsari, slujbaşi însărcinaţi cu aprovizionarea armatei, emisari de-ai Sindicului Comunei pentru confiscarea şi valorificarea bunurilor celor emigraţi, miniştri şi generali. Între 1793 şi 1799, du Bousquier fusese însărcinat cu aprovizionarea armatelor franceze. Locuia pe atunci într-o casă somptuoasă, un adevărat palat, şi devenise unul dintre matadorii finanţelor; făcu afaceri în cârdăşie cu faimosul Ouvrard[35]. Avea mereu musafiri, ducând viaţa scandaloasă obişnuită a vremurilor, o viaţă de Cincinatus[36], înfruptându-se din delapidări şi sustrageri de rafii; ţinea mai multe ibovnice şi dădea frumoase serbări în cinstea directorilor Republicii... Cetăţeanul du Bousquier, care fusese unul dintre intimii lui Barras, era prieten la toartă cu

[35] *faimosul Ouvrard* – Gabriel-Julien Ouvrard (1770—1846), financiar fără scrupule, s-a îmbogăţit pe socoteala armatelor republicane şi napoleoniene, pe care trebuia să le aprovizioneze.

[36] *o viaţă de Cincinaius* – simplă şi austeră, ca cea care l-a făcut celebru pe consulul şi apoi dictatorul roman Cincinatus (sec. V î.e.n.).

Fouché şi cu Bernadotte[37]. În speranţa de a deveni ministru, se avânta însă orbeşte în partida care uneltea în taină împotriva lui Bonaparte – aceasta până la Marengo. Şarja lui Kellermann şi moartea lui Dessaix[38] au însemnat pentru du Bousquier năruirea aspiraţiilor lui de mare om de stat. Du Bousquier era chiar pe punctul să devină unul dintre înalţii demnitari ai guvernului în perspectivă pe care-l anihila norocul lui Napoleon, în 1793. Neaşteptata izbândă, cucerită prin încleştarea de la Marengo, a însemnat înfrângerea acestei fracţiuni ce avea gata tipărite până şi proclamaţiile către ţară, spre a reveni la sistemul Montagnard[39], în cazul când Primul Consul ar fi fost înfrânt. Convins acum de imposibilitatea unui triumf, du Bousquier îşi speculase cea mai mare parte a averii la Bursă, păstrând însă legătură cu două ştafete pe câmpul de luptă: cea dintâi părăsi câmpul de luptă în clipa când Mêlas[40] biruia, dar în timpul nopţii, la un interval numai de patru ore, cea de-a doua iscoadă sosi să vestească înfrângerea austriecilor. Du Bousquier blestemă pe Kellermann şi pe Dessaix, neîndrăznind însă să afurisească şi pe Primul

[37] *Barras, Fouche, Bernadotte* – personaje istorice care au participat la revoluţia din 1789—1794, iar apoi au trădat-o; membru al Convenţiunii, Paul Barras (1755—1829) a devenit apoi unul dintre membrii Directoratului; Fouché (Joseph) membru montagnard (v. mai jos) al Convenţiunii, a ajuns ministrul poliţiei sub Napoleon I şi şi-a păstrat postul chiar la întoarcerea regilor (Restauraţie); Bernadotte (Charles) a participat ca mareşal al Franţei la războaiele Revoluţiei şi la cele napoleoniene, – apoi s-a raliat Contrarevoluţiei şi a devenit rege al Suediei (1763—1844).

[38] *Marengo... Kellermann... Desaix* – la Marengo, în Italia, armatele lui Bonaparte i-au învins pe austrieci la 14 iunie, 1800; în această bătălie a pierit tânărul general francez Desaix căruia i se datora victoria; Kellermann (François-Christophe), mareşal al Franţei, a contribuit la succes printr-o şarjă celebră. Victoria de la Marengo a fost decisivă pentru cariera dictatorială şi imperială a lui Napoleon, care a putut să se substituie guvernului republican.

[39] *sistemul Montagnard* – partidul cu ideile cele mai radicale în timpul revoluţiei din 1789—1794; extrema stângă.

[40] *Mélas* – general austriac, învins de Napoleon Bonaparte la Marengo.

Consul care-i datora milioane. Alternativa între un câştig de milioane de franci şi o ruină totală îl tâmpi pe furnizor cu desăvârşire timp de câteva zile; atâta abuzase de viaţă, încât lovitura îl găsi gata vlăguit. Lichidarea creanţelor sale de stat îndreptăţea totuşi oarecare speranţe; dar, în ciuda şperţurilor, du Bousquier trebui sa înfrunte ura lui Napoleon împotriva furnizorilor care mizaseră pe înfrângerea lui. Domnul de Fermon (poreclit în glumă *Fermon-Puşculiţă*) lăsă pe du Bousquier făr' de sfanţ. Imoralitatea vieţii sale particulare, legăturile cu Barras şi Bernadotte displăcură Primului Consul mai mult chiar decât speculaţiile la Bursă; îl şterse aşadar de pe lista perceptorilor generali unde, datorită faimei lui de odinioară, ajunsese să fie numit la Alençon. Din tot avutul lui du Bousquier nu-i mai rămăsese decât o rentă viageră de una mie două sute franci înscrisă pe Marea Carte, – plasament făcut într-o doară, dar care-l scăpase acum din mizerie. Ignorând rezultatul lichidării, creditorii nu-i lăsară decât o mie de franci rentă, dar toţi banii fură plătiţi, prin lichidarea proprietăţilor, prin recuperări şi prin vinderea hotelului de Beauséant, care era al lui du Bousquier. Astfel încât speculantul, deşi ajuns aproape în pragul falimentului, îşi păstră totuşi numele neîntinat. Un om ruinat de Primul Consul şi cunoscut prin covârşitoarea reputaţie pe care i-o făcuseră relaţiile cu şefii guvernelor trecute, prin felul său de viaţă şi vremelnica sa atotputernicie, era de natură să intereseze oraşul Alençon unde, într-ascuns, domnea regalismul. Furios împotriva lui Bonaparte, du Bousquier povesti neajunsurile din viaţa de alcov a Primului Consul, destrăbălarea Josefinei şi câteva anecdote secrete din timpul celor zece ani de revoluţie; în consecinţă, fu foarte bine primit. În acea epocă, du Bousquier, în ciuda faptului că avea patruzeci de ani bătuţi pe muchie, făcea pe tinerelul de treizeci şi şase; de statură mijlocie, oacheş, gras ca un negustor, fălindu-se cu pulpele sale durdulii, avea trăsături bine marcate, nasul teşit, cu nările păroase, sprâncene stufoase şi ochi ce trimiteau

priviri pătrunzătoare, ca ale domnului Talleyrand[41], – dar puţin mai şterse; păstra haina cu reverurile în chip de „aripi” (caracteristice modei republicane), iar părul său negru îl purta foarte lung. Mâinile, garnisite cu mici smocuri de peri pe fiece deget, adevereau, prin vinele vânjoase şi albastre, o puternică musculatură. În sfârşit, avea pieptul lui Hercule-Farnese[42] şi nişte umeri solizi ca să-şi ducă renta. Astăzi nu se mai văd asemenea umeri decât pe la Tortoni[43]. Acest exces de vitalitate masculină e caracterizat admirabil într-o expresie folosită în secolul trecut – astăzi abia dacă i se mai înţelege tâlcul; în stilul galant al epocii de odinioară, du Bousquier ar fi trecut drept un aşa-zis *„plătitor de amenzi”,* Dar întocmai ca la cavalerul de Valois, se observau şi la du Bousquier unele simptome care contrastau cu aspectul general al persoanei sale. Bunăoară, fostul furnizor n-avea vocea corespunzătoare muşchilor săi; însă aceasta nu fiindcă vocea lui ar fi fost doar firişorul subţire ce iese câteodată din gura acestor foci bipede; dimpotrivă, avea un glas puternic, dar înăbuşit, cu un timbru ce nu s-ar putea asemui decât cu zgomotul stârnit de un ferăstrău ce se opinteşte într-un lemn jilav şi moale; într-un cuvânt, avea glasul unui speculant ostoit.

Du Bousquier păstrase costumul la modă, aşa cum o apucase el, în zilele lui bune: cizme cu manşetă, ciorapi de mătase albă, pantalon de postav cu dungi de culoare cafenie, jiletcă *à la Robespierre* şi haină albastră. În pofida titlurilor cu care dispreţul Primului Consul îl recomandase regaliştilor, domnul du Bousquier nu fu primit în cele şapte-opt familii care alcătuiau cercul aristocraţiei din Alençon, frecventat în schimb de cavalerul de Valois.

[41] *Talleyrand (Charles Maurice de)* – diplomat şi om politic fără scrupule (1754—1838).

[42] *Hercule Farnese* – statuie antică impozantă, personificând forţa fizică unită cu siguranţa morală.

[43] *Tortoni* – cafenea din Paris, deschisă de un italian la începutul secolului al XIX-lea; aici se întâlneau oamenii politici şi scriitorii de seamă ai vremii; a existat până pe la 1887.

BAULANT

Năzuise mai întâi să se însoare cu o fată nobilă, dar fără avere, domnişoara Armande de Gordes; la remorca ei, du Bousquier gândea să-şi poată croi un drum strălucit şi să-şi ia mult visata revanşă. Însă cavalerul fu refuzat. Se consolă atunci, despăgubindu-se cu ce-i oferiră câteva familii bogate, pe vremuri producătoarele renumitelor dantele de Alençon; acum ele stăpâneau păşuni sau cirezi şi făceau comerţ „en gros” de pânzeturi; aici întâmplarea i-ar fi putut hărăzi lui du Bousquier o partidă bună. Într-adevăr, bătrânul holtei trăgea nădejde să aibă parte de o căsnicie norocoasă; multiplele sale calităţi păreau de bună seamă să i-o garanteze, căci printre altele, se bucura de o destoinicie financiară foarte preţuită. Asemenea cartoforului ruinat care dă sfaturi noilor iniţiaţi, du Bousquier indica speculaţiile, deducea mijloacele, şansele, precum şi atitudinea ce trebuie luată. Trecea drept un bun gospodar şi fusese adesea vorba de numirea lui ca primar al oraşului Alençon; dar amintirea matrapazlâcurilor sale sub guvernele republicane i-a fost fatală, astfel că nu fu niciodată acceptat de prefectură. Guvernele care se perindară – chiar şi acela al Sutei de zile[44] – nu l-au vrut ca primar. Du Bousquier râvnea la postul acesta cu atât mai mult, cu cât, prin mijlocirea lui, ar îi putut să ajungă să ia de nevastă o fată bătrână asupra căreia, în cele din urmă, îşi aţintise el gândurile. Aversiunea ce o nutrea împotriva guvernului imperial îl împinse să se înscrie în partidul regalist, în ale cărui rânduri a rămas, în ciuda injuriilor primite; dar când se văzu ostracizat de la prefectură, chiar şi după revenirea Bourbonilor, acest ultim afront îi insuflă faţă de Bourboni o cumplită ură, pe cât de adâncă, pe atât

[44] *Suta de zile* – noua perioadă de domnie a lui Napoleon I, întors din insula Elba, de la 20 martie 1815 până în momentul abdicării (22 iunie 1815, în urma înfrângerii de la Waterloo). În acest timp, regele „restaurat” (Ludovic al XVIII-lea) fugise din Franţa.

de tăinuită; şi rămase credincios mai departe opiniilor sale. Deveni şeful partidului liberal din Alençon şi sufletul invizibil al alegerilor; făcu un rău nespus Restauraţiei prin isteţimea sforăriilor şi prin perfidia uneltirilor sale tenebroase. Ca toţi oamenii conduşi în viaţă de raţiune, du Bousquier păstra în simţămintele sale de ură, paşnicele aparenţe ale unui râuleţ mic, care însă nu seacă niciodată. Ştia să urască întocmai ca negrii: cu atâta linişte şi răbdare, încât ajunsese să înşele pe duşman; o răzbunare mocnită timp de cincisprezece ani nu putea fi istovită de nicio izbândă, nici măcar de triumful zilelor din iulie una mie opt sute cincizeci. Aşadar, nu degeaba trimitea acum cavalerul de Valois pe Suzanne la du Bousquier. Liberalul şi regalistul îşi ghiciseră unul altuia gândurile, cu toată acea savantă făţărnicie prin care ei ascundeau de mult, în faţa oraşului, năzuinţele lor comune. Aceşti doi burlaci erau cu adevărat rivali. Amândoi îşi puseseră în gând să se însoare cu domnişoara Cormon, persoana despre care domnul de Valois îi vorbise Suzannei. Închişi în cugetul lor ca într-o platoşă de indiferenţă, ei aşteptau, amândoi, clipa prielnică în care fata bătrână avea să le pice-n braţe. Aşa fel încât chiar dacă holteii nu s-ar fi aflat despărţiţi prin cele două doctrine a căror expresie vie erau, potrivnicia aceasta i-ar fi făcut totuşi vrăjmaşi. Epocile îşi lasă pecetea asupra contemporanilor. Prin caracteristicile istorice diferite întipărite în fizionomia lor, prin felul lor de a vorbi, de a se îmbrăca, de a gândi, aceste două figuri dovedeau adevărul axiomei. Unul abrupt, energic, cu gesturi largi şi sacadate, cu cuvinte pripite şi aspre, neguros până şi în priviri, straşnic în aparenţă, neputincios în realitate, întocmai ca o răscoală, era întruchiparea desăvârşită a Republicii. Celălalt, blând şi amabil, elegant şi îngrijit, credincios bunului gust, atingându-şi ţelul prin mijloace diplomatice încete dar sigure, era întruchiparea craiului de curte veche. Aceşti doi vrăjmaşi se întâlneau aproape în fiece seară sub acelaşi acoperiş. Războiul era politicos şi blajin la cavaler;

în schimb, du Bousquier punea mai puţin preţ pe forme, păstrând totuşi conivenţele cerute de societate, ca să nu fie zvârlit şi de-acolo. Singuri ei ştiau ţelul pe care voiau să-l atingă. Cu tot acel spirit fin de observaţie cu care lumea din provincie priveşte micile interese în mijlocul cărora vieţuieşte, nimenea nu bănuia măcar adversitatea acestor doi inşi. Căci domnul cavaler de Valois avea de partea lui privilegiul de a nu fi cerut niciodată mâna domnişoarei Cormon; în timp ce du Bousquier – care, după înfrângerea din casa de Gordes trecuse în rândul peţitorilor – fusese o dată refuzat. Totuşi, cavalerul bănuia că rivalul său ar mai avea încă unele şanse; tocmai din această pricină pregătise lovitura decisivă şi neaşteptată pe care, asemenea unei lame bine oţelite şi adânc implântate, avea să i-o dea Suzanne. Cavalerul sondase apele în care se scălda du Bousquier şi, după cum se va vedea, nu se înşelase cu nimic în presupunerile sale.

Suzanne o luă repede prin strada du Cours, trecu prin strada la Porte de Séez şi du Bercail, ajungând pe strada du Cygne unde, cu cinci ani în urmă, du Bousquier cumpărase o căsuţă provincială; locuinţa era clădită din pietre, sure ca granitul normand sau ca acea rocă bretonă numită schist. Fostul furnizor se instalase mai confortabil ca oricine din oraş, fiindcă mai avea câteva mobile din vremurile bune; însă moravurile provinciei ajunseseră să pălească încetul cu încetul strălucirea asfinţitului Sardanapal[45]. Rămăşiţele luxului de odinioară făceau, în casa lui du Bousquier, impresia pe care ar face-o un policandru într-o şură: căci se spulberase acea armonie, dătătoare de unitate în orice

[45] *Sardanapal* – rege asirian legendar; a dus o viaţă desfrânată, iar, când în urma unei răscoale populare, s-a văzut învins, a pus să i se construiască un rug pe care s-a aruncat şi a pierit împreună cu haremul şi comorile sale. În vremea lui Balzac, figura lui Sardanapal a fost evocată în tragedia lui Byron (1821) şi în tabloul lui Delacroix (Moartea lui Sardanapal, 1828).

operă umană sau divină. Pe un scrin elegant, zăcea o cană cu capac, aşa cum întâlneşti numai prin satele bretone. Dacă aşternuse prin odaie câteva frumoase covoare, în schimb perdelele de la ferestre te izbeau prin groaznice înflorituri pe o stambă de prost gust. Căminul de piatră prost vopsit nu se potrivea câtuşi de puţin cu o frumoasă pendulă, dezonorată la rândul ei de vecinătatea unor jalnice sfeşnice. Scara, pe care era un neîncetat du-te-vino de picioare murdare, stătea şi ea în paragină, nevopsită. În sfârşit, uşile – strident zugrăvite de vreun localnic – îi înspăimântau privirea prin tot soiul de tonuri ţipătoare. Ca şi vremurile pe care le reprezenta du Bousquier, căminul lui era un amestec de pleavă şi de lucruri minunate.

Du Bousquier, care putea îi considerat un om înstărit, ducea viaţa de trântor a cavalerului; şi cel ce nu-şi va cheltui decât venitul, va fi de-a pururi un om bogat. Avea o singură slugă, un soi de Jocrisse[46], băiat de prin părţile locului, de altfel destul de nătărău, dar care fusese cu încetul dresat după cerinţele lui du Bousquier; ca un urangutan, el se deprinse să deretice, să şteargă mobila, să lustruiască ghetele, să perie hainele, să vină să-l ia seara cu o lanternă când timpul era noros, ori cu saboţi dacă era a ploaie. Băiatul acesta – ca mulţi alţii – n-avea decât o singură patimă: mâncarea. Adesea, când lua parte la mese de gală, du Bousquier îl punea să-şi dezbrace livreaua lui de fiece zi, făcută din postav albastru cu pătrăţele, şi ale cărei buzunare totdeauna înţesate cu batiste, cu briceag, cu fructe sau prăjituri uscate ca piatra, se bălăbăneau pe şolduri. În aceste împrejurări îl gătea cu livrea potrivită şi-l lua cu el ca să servească – René folosea prilejul pentru a se îndopa cot la cot cu celelalte slugi. Obligaţia aceasta, pe care du Bousquier o transformase în recompensă, îi câştigase în schimb cea mai mare discreţie din partea argatului său breton.

[46] *Jocrisse* – personaj întruchipând, în vechile farse franceze, credulitatea şi nătângia.

— Ei, ai sosit şi pe la noi, domnişoară! o întâmpină René pe Suzanne. Păi nu-i ziua matale, n-avem rufe de dat doamnei Lardot.

— Da mare nătăfleţ, mare nătărău mai eşti! zise Suzanne râzând.

Şi frumoasa urcă scara, lăsându-l pe René să plescăie mai departe dintr-un blid de hrişcă fiartă-n lapte. Du Bousquier nu se sculase încă din patul cu polog, unde lenevea şi rumega planurile la care-l împingea ambiţia; ca toţi oamenii care au stors prea multă plăcere din viaţă, du Bousquier nu mai putea fi altceva decât un ambiţios. Ambiţia şi jocul sunt fără de sfârşit. Astfel că la un asemenea om bine echilibrat şi chibzuit, pasiunile care purced din creier vor supravieţui întotdeauna celor izvorâte din inimă.

— Iată-mă, zise Suzanne, aşezându-se în pat şi smucind brusc, cu un gest despotic, perdelele.

— Ce este, ce s-a întâmplat, drăguţa mea? întrebă bătrânul burlac, ridicându-se în capul oaselor.

— Domnule, spuse cu tot seriosul Suzanne, desigur c-aveţi de ce să fiţi mirat, văzându-mă că mă port astfel, însă anumite împrejurări care m-au adus aici mă fac să nu-mi mai pese de ce va zice lumea.

— Ce-o mai fi şi asta! făcu du Bousquier, încrucişându-şi braţele.

— Nu mă înţelegeţi? Ştiu, reluă ea, ţuguindu-şi cu drăgălăşenie buzele. Ce ridicol e pentru o biata fată să vie să piseze un bărbat pentru un lucru pe care voi îl socotiţi un fleac. Dar dacă m-aţi cunoaşte bine, domnule, dac-aţi şti câte sunt în stare să fac eu pentru bărbatul care ţine la mine – presupunând că m-aş lega de dumneavoastră – niciodată n-o să vă pară rău dacă o să mă luaţi de nevastă! Desigur c-aici în Alençon nu v-aş fi de prea mare folos; dar de-am merge la Paris, apoi aţi vedea până unde aş putea eu duce un om deştept, cu posibilităţile dumneavoastră, acum când guvernul încă nu s-a alcătuit, acum că străinii

ni-s stăpâni. În sfârşit, între noi fie zis, nu-i chiar o nenorocire, ci mai degrabă e vorba de o fericire pe care o s-o plătiţi scump cândva!. La urma urmei, pentru cine lucraţi dumneavoastră?

— Pentru mine! ţipă brutal du Bousquier.

— Monstru bătrân, – n-ai să fii niciodată tată! spuse Suzanne, dând cuvintelor un accent de blestem profetic.

— Haide, lasă prostiile, Suzanne! zise du Bousquier. Mi se pare că visez.

— Dar ce vă mai trebuie? spuse Suzanne, ridicându-se în picioare.

Du Bousquier îşi frecă tichia pe cap cu o energică şi frenetică mişcare de rotaţie, care trăda cât de zbuciumate gânduri îi treceau prin minte.

„Să ştii că crede, gândi Suzanne, şi pe deasupra mai e şi măgulit! Doamne, ce uşor poţi duce pe bărbaţii ăştia!”

— Suzanne, ce naiba vrei să fac? E ceva extraordinar… Eu care credeam… Fapt este că… dar nu, nu – asta nu se poate…

— Cum? Nu mă poţi lua de nevastă?

— Vai! asta nu! Am anumite angajamente…

— Poate cu domnişoara de Gordes, sau cu domnişoara Cormon, care amândouă te-au refuzat? Ia ascultă, domnule du Bousquier, onoarea mea n-are nevoie de jandarmi ca să vă mâne la primărie. Eu într-o zi am să am un soţ şi n-am ce face cu un bărbat care nu ştie să mă preţuiască aşa cum sunt! Şi va veni ziua în care are să-ţi pară rău de purtarea dumitale; dar atunci pentru nimic în lume, nici aurul, nici argintul n-au să mă înduplece să-ţi mai dau înapoi darul ce ţi-l ofer acum de bună voie.

— Dar, Suzanne, tu eşti sigură?

— Ah! domnule… – făcu fetişcana punându-şi masca virtuţii – oare drept cine mă iei? Nu-ţi mai amintesc cuvintele pe care mi le-ai spus şi care au nenorocit o biată fată al cărei singur cusur era că avea atâta ambiţie pe cită dragoste…

În du Bousquier se dădea lupta între cele mai felurite simţăminte; bucurie, neîncredere, chibzuială. Luase de mult hotărârea s-o ia de nevastă pe domnişoara Cormon, deoarece Charta Constituţională[47] – pe care el miza serios – deschidea ambiţiei sale calea strălucită a deputăţiei. Căsătoria cu fata asta bătrână avea să-l aşeze atât de sus în protipendada oraşului, încât ar fi dobândit o influenţă nespus de mare. Aşadar, furtuna stârnită de şireata Suzanne îl băgase într-o mare încurcătură. De n-ar fi nutrit această tainică nădejde, ar fi luat-o numaidecât pe Suzanne şi apoi ar fi trecut făţiş la şefia partidului liberal din Alençon. După o atare căsătorie, ar fi trebuit să renunţe însă la societatea înaltă, pentru a coborî din nou în lumea mic-burgheză a comercianţilor, a fabricanţilor bogaţi, a crescătorilor de vite – care, desigur, şi-ar fi dus candidatul în triumf. Du Bousquier se vedea chiar cârmind spre stânga. N-ascundea câtuşi de puţin această solemnă deliberare şi îşi tot freca scăfârlia, răsucindu-şi scufa care ascundea o jalnică pleşuvie.

Ca toţi aceia care-şi văd scopul mai mult decât împlinit şi găsesc lucruri peste aşteptări, Suzanne rămăsese gură-cască. Pentru a-şi ascunde mirarea, luă în faţa seducătorului ei atitudinea melancolică a unei fete amăgite, dar în sinea ei râdea ca o *grizetă* care are o întâlnire.

— Draga mea, pe mine unul nu mă prinzi cu asemenea gogoşi.

Cu această scurtă frază, fostul furnizor încheie ce avea de spus. Du Bousquier îşi făcea o glorie să fie categorisit în tagma filosofilor cinici care nu se lasă *duşi* de femei şi care le pun pe toate în aceeaşi deocheată ceată. Aceşti liber-cugetători – în general bărbaţi slabi – au la îndemână un catehism anume ticluit pentru femei. Pentru ei, absolut

[47] *Charta* – în 1814, Ludovic al XVIII-lea, revenit pe tronul Franţei, a fost obligat să recunoască în parte cuceririle politice ale burgheziei şi a dat o „Chartă Constituţională”, pe care guvernele Restauraţiei au căutat s-o nesocotească.

toate, de la regina Franţei, până la ultima modistă, sunt din cale-afară de desfrânate, ştrengăriţe, asasine, ba chiar un pic de şmechere, de felul lor sută-n sută mincinoase şi incapabile de a se gândi la altceva decât la nimicuri. Pentru ei, femeile sunt nişte baiadere răufăcătoare pe care trebuie să le laşi să dănţuiască, să cânte şi să râdă; ei nu cunosc nimic sfânt, nimic mare. Pentru ei nu există poezia simţurilor, ci doar senzualitatea cea mai grosolană. Aceşti bărbaţi seamănă cu acei gămani care confundă bucătăria cu sufrageria. Urmând o asemenea jurisprudenţă, dacă femeia nu e continuu tiranizată, bărbatul ajunge să cadă în robie. Şi din acest punct de vedere du Bousquier era opusul cavalerului de Valois, Şi spunând aceasta, îşi trânti tichia la poalele patului, precum Papa Grigore dădea cu lumânarea de-azvârlita când trăsnea o afurisenie.

— Amintiţi-vă, domnule du Bousquier, răspunse demn Suzanne, că dacă am venit la dumneavoastră, nu mi-am făcut decât datoria; amintiţi-vă că eu am trebuit să vă ofer mâna şi s-o cer p-a dumneavoastră; dar mai amintiţi-vă că purtarea mea a avut demnitatea unei femei care se respectă; eu nu m-am înjosit plângând ca o bleagă, nu v-am bătut la cap şi nu v-am necăjit câtuşi de puţin. Acum însă cunoaşteţi situaţia. Ştiţi prea bine că în Alençon nu mai pot rămâne: mama o să mă bată, doamna Lardot, o ştiţi prea bine, că-i tot dă înainte cu morala – aşa că fără doar şi poate mă va izgoni, încât, săracă cum sunt, ce vrei să mă fac? Să intru la spital? Să m-apuc de cerşit? Nu! Mai degrabă m-arunc în apele Brillanţtei sau ale Sarthei. Dar n-ar fi mai bine să plec la Paris? Mama ar putea găsi un clenci ca să mă trimită: un unchi care mă cheamă, o mătuşă care trage să moară, o doamnă care-mi vrea binele. Nu-i vorba decât de banii de drum şi de celelalte, pe care le ştiţi…

Vestea aceasta avea pentru du Bousquier de o mie de ori mai multă însemnătate decât pentru cavalerul de Valois; dar ei singuri cunoşteau secretul; iar această taină nu va fi dată în vileag decât odată cu deznodământul povestirii.

Pentru moment, e destul să amintim că minciuna Suzannei zăpăcise într-atât gândurile lui du Bousquier, încât acesta devenise incapabil să mai cugete la ceva serios. Daca n-ar fi fost cuprins de această tulburare şi lăuntrică bucurie (amorul propriu fiind un pehlivan care nu-şi scapă niciodată prada), du Bousquier şi-ar fi dat seama că o fată cinstită ca Suzanne, cu sufletul încă neîntinat, mai degrabă ar fi murit de o sută de ori decât să deschidă o discuţie de acest fel pentru a-i cere bani. Ar fi recunoscut în privirea fetei cruda laşitate a cartoforului care ar fi în stare să ucidă, doar pentru a mai putea zvârli o mizã.

— Te-ai duce aşadar la Paris? întrebă el.

O sclipire de bucurie auri ochii suri ai Suzannei, când auzi aceasta; însă fericitul du Bousquier nu văzu nimic.

— Sigur că da, domnule!

Du Bousquier începu atunci să se tânguie într-un chip ciudat; cică făcuse tocmai ultima plată pentru casă, c-avea de plătit zugravul, zidarul, tâmplarul… Suzanne însă îl lăsă să termine; aştepta să vadă ce sumă propune. Du Bousquier îi oferi o sută de taleri. Suzanne schiţă ceea ce se cheamă în limbaj teatral o retragere simulată, pornind spre uşă.

— Ei bine! da încotro? o întrebă du Bousquier îngrijorat.

„Asta înseamnă viaţa de burlac! adăugă ei în sinea lui. Să mă ia naiba dacă-mi amintesc să-i fi boţit eu altceva decât guleraşul!… Şi iată, tranc, pentru o glumă, dumneaei îşi ia acum libertatea să mă someze cu o poliţă!…”

— Păi, domnule, se miorlăi Suzanne, las’ că mă duc eu la doamna Granson, casieriţa Societăţii Materna… După câte ştiu, a mai salvat ea de la prăpăd pe-o biată fată care păţise întocmai ca mine.

— La doamna Granson!…

— Da, la tuşa domnişoarei Cormon, preşedinta Societăţii Materna. Cu voia matale, doamnele din urbea noastră au pus bazele acestei instituţii care, desigur, n-o să mai lase multe fete sărace să-şi tot lepede copiii; mai ales că, una

dintre ele, frumoasa Faustine d’Argentan, a murit la Mortagne acu’ trei ani.

— Uite ce, Suzanne, zise du Bousquier, întinzându-i o cheie. Deschide tu însuţi scrinul şi ia de acolo punga aia începută: mai sunt şase sute de franci, e tot ce mai am.

Mutra ponosită a bătrânului furnizor arătă cât de neplăcut îi era să face acest gest.

„Zgripţor bătrân!” îşi zise Suzanne.

Asemuia în sinea ei pe du Bousquier cu fermecătorul cavaler de Valois care, fără să-i fi dat absolut nimic, o înţelesese, o povăţuise, şi a cărui inimă vibra pentru orice grizetă.

— Şi dacă mă păcăleşti, Suzanne, ţipă el, văzând-o cu mâna pe sertar, ai să…

— Cum adică, domnule, zise ea, întrerupându-l cu o imperială impertinenţă, nu mi-aţi da, dacă v-aş cere?…

Readus iar în domeniul galanteriei, furnizorul îşi reaminti de vremurile bune şi mârâi aprobator. Suzanne luă punga cu bani şi ieşi, lăsându-se sărutată pe frunte de către bătrânul burlac, care avea aerul să zică: „Privilegiul ăsta mă costă cam scump. Dar totuşi, mai bine aşa decât să mă poarte avocatul pe la Curtea cu juri, ca seducător al unei fete învinuite de pruncucidere.”

Suzanne ascunse punga într-un fel de taşcă de răchită care-i atârna de braţ şi blestemă avariţia lui du Bousquier; căci ea nădăjduise la o mie de franci. O dată muşcată de şarpele dorinţei şi pornită pe calea vicleniilor, o fată ajunge de obicei departe. În timp ce frumoasa spălătoreasă mergea pe strada du Bercail, se gândea că Societatea Materna, de sub preşedinţia domnişoarei Cormon, îi va putea completa suma la care socotea că se vor urca cheltuielile ei şi care, pentru o grizetă din Alençon, era destul de însemnată. În afară de aceasta, îl ura pe du Bousquier. Holteiului ăsta, sigur că nu i-ar place deloc să se ştie că a destăinuit doamnei Granson aşa-zisul ei păcat; aşadar Suzanne – cu riscul chiar de a nu primi niciun ban de

la Materna – voia, mai înainte de a pleca din Alençon, să-l zvârle pe furnizor în iţele încâlcite ale bârfelilor de provincie. La soiul acesta de fetişcane întâlnim câte ceva din instinctele distrugătoare ale maimuţelor. Aşadar, zis şi făcut, Suzanne intră la doamna Granson, luându-şi o mutră ponosită.

Văduvă a unui locotenent-colonel de artilerie, mort la Iena, doamna Granson avea drept singur venit o pensioară de nouă sute de franci şi o rentă personală de o sută de taleri; în plus, avea un fiu a cărui educaţie şi întreţinere îi sleiseră toate economiile. Locuia în rue du Bercail, într-unul dintre acele mizere partere pe care trecătorul de pe uliţa principală a micilor târguri le poate cuprinde dintr-o singură privire! O uşă de intrare lăturalnică, ridicată pe trei trepte piramidale, un coridor ce dădea spre o curte interioară, iar la capăt, o scară ocrotită de o tindă de lemn. Pe de o parte, culoarul ducea în sufragerie şi bucătărie; de partea cealaltă, într-un salon bun la toate şi în iatacul văduvei. Athanase Granson, tânăr de douăzeci şi trei de ani, locuia la mansardă, deasupra primului cat al acestui imobil; el aducea în gospodăria sărmanei sale mame o simbrie de şase sute de franci, pe care-i câştiga de pe urma unei mici slujbe la Primărie, la biroul Stării Civile (slujbă obţinută de hatârul rudei sale, domnişoara Cormon). Acum, fiecare şi-o poate închipui pe doamna Granson în salonul ei glacial, cu perdele galbene, cu mobile acoperite cu catifea galbenă de Utrecht, îndreptând, ici-colo, după o vizită, micile preşuri pe care le aşternuse pe jos, în faţa scaunelor (nu care cumva picioarele musafirilor să murdărească lespezile roşii, lustruite, ale podelei); şi venind după aceea să-şi reia locul în fotoliul împodobit cu perne, ori continuându-şi lucrul de mână la masa de sub portretul răposatului locotenent-colonel de artilerie; aşezată între cele două ferestre, ea putea îmbrăţişa cu privirea întreaga stradă şi să vadă tot ce se petrece afară. Altminteri era o femeie de treabă,

îmbrăcată cu o simplicitate burgheză, în armonie cu faţa ei pală, suptă de suferinţe. Riguroasa modestie a sărăciei se simţea în toate accesoriile gospodăriei, ce oglindeau cinstitele şi severele obiceiuri ale provinciei. În clipa aceea mama şi fiul luau împreună în sufragerie micul dejun: câte o ceaşcă de cafea cu pâine, unt şi ridichi. Pentru ca să se poată înţelege bucuria stârnită de vizita Suzannei, va trebui să arătăm ce gânduri ascunse nutreau mama şi cu fiul ei. Athanase Granson era un bărbat de statură mijlocie, costeliv, palid la faţă, scăpărător de inteligenţă, cu ochi ce păreau a fi două pete de cărbune. Trăsăturile lui cam obosite, linia mlădioasă a gurii, bărbia ieşită-n afară, tăietura regulată a unei frunţi marmoreene, expresia melancoliei pricinuite de simţământul nevolniciei sale – în contradicţie cu forţa pe care şi-o cunoştea – denotau omul al cărui talent e zăgăzuit. De altfel, în oricare alt loc decât în Alençon, aspectul persoanei sale i-ar fi atras bunăvoinţa oamenilor de seamă sau a femeilor care adulmecă geniile necunoscute. Chiar dacă Athanase Granson nu era un geniu, avea totuşi o înfăţişare deosebită şi de nu se simţea vlaga unei inimi mărinimoase, totuşi, în priviri purta acea pecete strălucitoare. Cu toate că vădea o sensibilitate ascuţită, era copleşit de o timiditate care-i adumbrea până şt gratia tinereţii, iar asprimea mizeriei retezase în ei orice avânt. Neîncurajată de nimeni, fără niciun imbold, viaţa de provincie descria un cerc în care gândul lui, abia încolţit, se ofilea înainte chiar de a fi prins chip şi viaţă. De altfel, Athanase avea mândria aceea sălbatică exaltată de sărăcie, cum se întâmplă la persoanele de elită, înălţându-le în lupta cu oamenii şi cu necazurile, dar care, dintru început, pune piedici în calea ridicării lor. Geniul se poate manifesta în două feluri: sau îşi ia singur ceea ce i se cuvine – ca Napoleon sau ca Molière, – sau adastă să fie chemat, atunci când iese, anevoie, la iveală.

Junele Granson era dintre acei oameni talentaţi care se depreciază numaidecât şi se descurajează lesne. Avea un

suflet contemplativ; viaţa lui era mai mult cugetare decât faptă. Poate că pentru cei ce nu pot concepe geniul fără de scânteierea pasionată specifică francezului, li s-ar fi părut un om incomplet; el însă, în lumea spirituală, era o forţă şi avea s-ajungă, printr-un şir de emoţii străine vulgului, la una dintre acele hotărâri neaşteptate care, curmând absolut totul, îndeamnă pe cei proşti să zică: „E nebun!” Dispreţul lumii pentru sărăcie îl ucidea pe Athanase, iar zăpuşeala enervantă a singurătăţii şi claustrării în care trăia destindea necontenit arcul vieţii sale, care se-ncorda tot mas mult, în timp ce sufletul se obosea în acest cumplit joc fără de noimă. Un bărbat ca Athanase şi-ar fi putut avea locul printre cele mai frumoase figuri ale Franţei; dar acest şoim închis în colivie era sortit să ajungă muritor de foame şi să flămânzească, după ce contemplase cu privirea înflăcărată văzduhul şi Alpii în care planează Geniul. Cu toate că ceea ce făcea Athanase la biblioteca oraşului nu bătea la ochi nimănui, el ţinea totuşi împlântate-n sufletul său gânduri de glorie care i-ar fi putut dăuna; dar încă mai profund ascunsă ţinea el taina inimii sale, o patimă care-i mistuia obrajii şi îi îngălbenea fruntea. Athanase Granson iubea pe ruda sa îndepărtată, pe acea domnişoară Cormon la care râvneau deopotrivă cavalerul de Valois şi du Bousquier – rivalii săi necunoscuţi. Dragostea fusese stârnită de bani. Domnişoara Cormon trecea drept una dintre cele mai bogate partide din Alençon; bietul băiat fusese, de bună seamă, îndemnat s-o iubească din dorinţa unei fericiri materiale; dorea din toată inima să poată îndulci bătrâneţile mamei sale şi simţea totodată nevoia unei oarecare bunăstări necesară, de altfel, tuturor cerebralilor; însă acest nevinovat punct de plecare dezonora pasiunea în ochii lui. Se temea mai cu seamă de ridicolul cu care avea să privească lumea dragostea unui tânăr de douăzeci şi trei de ani pentru o fată de patruzeci! Şi cu toate acestea, pasiunea lui nu era cu nimic mai puţin adevărată; fiindcă ceea ce oriunde altundeva ar fi părut

fals, aici, în lumea provinciei, se putea îndeplini. Într-adevăr, moravurile fiind lăsate în voia sorţii, fiind fără fluctuaţii şi fără de mister, căsătoriile devin necesare. Nicio familie nu acceptă un bărbat destrăbălat. Oricât de firească ar părea într-o capitală, legătura unui tânăr ca Athanase cu o fată frumoasă ca Suzanne, în provincie ea ar fi speriat şi zădărnicit din capul locului căsătoria acestui tânăr sărac, în timp ce unui bogătaş i s-ar mai fi trecut cu vederea unele antecedente neplăcute. Intre nişte legături deşuchiate şi o dragoste sinceră, un am cu suflet şi fără avere n-ar trebui să şovăie nicio clipă; el preferă mai degrabă neplăcerile virtuţii, decât cele ale viciului. Dar în provincie mai rar poţi întâlni femei de care să se poată îndrăgosti un tânăr: într-un loc unde totul este atât de calculat, el nu poate râvni la o fată tânără, frumoasă şi bogată; pe de altă parte, nu-i este îngăduit să iubească o tânără săracă; aceasta ar însemna, cum spun provincialii, să uneşti tuşea cu junghiul; în sfârşit, sihăstria este şi ea dăunătoare tineretului. Aceste cugetări ne explică întrucâtva de ce viaţa de provincie se întemeiază atât de puternic pe instituţia căsătoriei. Aşa se face că geniile impulsive, nevoite de a se sprijini pe independenta mizeriei, trebuie să părăsească la un moment dat aceste reci ţinuturi; aici gândirea este osândită la o brutală indiferenţă, iar pe de alta parte, nicio femeie n-ar putea şi n-ar voi să devină vreodată sora de caritate a unui om de ştiinţă sau a unui artist. Cine oare va înţelege pasiunea lui Athanase pentru domnişoara Cormon? Desigur că nici bogătaşii, acei sultani ai societăţii care-şi găsesc oricând haremuri, nici burghezii care urmează calea largă, bătută de prejudecăţi, şi nici femeile care nu înţeleg patima unui artist şi îi impun acestuia talionul virtuţilor lor, cu gândul că cele două sexe se conduc deopotrivă după aceleaşi canoane. Aci va trebui, poate, să apelăm la acei tineri care sângerează încă de pe urma întâilor dorinţe înăbuşite în clipa chiar când toate puterile trezite se încordaseră într-înşii, sau la artiştii bolnavi să-şi vadă geniul

sugrumat de mizerie, sau la acele talente mai întâi prigonite, fără sprijin şi adesea fără prieteni, dar care sfârşesc totuşi prin a birui îndoita amărăciune a sufletului şi a trupului lor îndurerat. Aceştia cunosc crâncenii colţi ai cancerului care sfâşiau pe Athanase; aceştia s-au zbuciumat şi ei în lungi şi crude crize, învederând scopurile înalte ce nu le erau accesibile; au cunoscut şi ei neştiutele încercări avortate în care geniul se poticneşte într-un glod afurisit. Aceştia ştiu că dorinţele sunt limitate doar de puterea imaginaţiei. Iar cu cât te înalţi mai sus, cu atât te poţi prăvăli mai jos! Şi câte nu se rup în asemenea căderi! întocmai ca şi Athanase, – privirea lor ageră descoperă viitorul strălucit de care nu se credeau despărţiţi decât printr-un văl subţire; societatea însă preface acest văl diafan într-un zid de fier. Atraşi de o chemare, de năzuinţa artei, ei încearcă de obicei să materializeze acest simţământ, aşa precum societatea se foloseşte adesea de el ca de un mijloc puternic pentru a-şi atinge ţelul. Cum adică? Provincia asta, care rânduieşte şi chiverniseşte căsătoria întru scopul bunăstării materiale, interzice în schimb sărmanului artist, omului de ştiinţă să dea acesteia o îndoită ursită – adică să-i mântuie cugetul, asigurându-i totodată existenţa? Frământat de aceste gânduri, Athanase Granson considera în primul rând căsătoria lui cu domnişoara Cormon ca un făgaş bine definit pentru viaţa sa; ar fi putut astfel să se avânte spre glorie, să-şi facă mama fericită, iar pe de altă parte, se simţea capabil s-o iubească sincer şi pe viitoarea lui soţie. În curând propria-i voinţa zămisli, pe nesimţite, o adevărată patimă; începu să se preocupe de această fată bătrână şi, ca o urmare a prestigiului născut din puterea obişnuinţei, ajunse în cele din urmă să-i vadă numai bunele însuşiri şi să-i uite cusururile. La un tânăr de douăzeci şi trei de ani, simţurile pun în umbră multe în dragoste; patimă aşază o icoană falsă între ochi şi femei. Din acest punct de vedere, felul cum Chérubin o îmbrăţişează pe Marceline este o trăsătură

genială la Beaumarchais[48]. Dar dacă ne gândim că în schimnicia în care mizeria îl ţinea pe Athanase, singura fiinţă asupra căreia-i cădea privirea, care îi atrăgea întruna atenţia, asupra căreia lumina cădea din plin, era domnişoara Cormon, această pasiune nu ni se va părea oare normală? Sentimentul acesta atât de tăinuit crescu zi de zi. Dorul, durerea, nădejdea, cugetarea profundă adânceau molcom şi liniştit lacul în care fiecare clipă îşi turna acum picătura de apă şi care cuprindea tot mai mult inima lui Athanase. Cu cât se mărea cercul interior descris de imaginaţie şi ajutat de simţuri, cu atât domnişoara Cormon devenea mai impunătoare, iar timiditatea lui Athanase sporea tot mai mult. Mama sa ghicise totul. Ca orice provincială, ea calcula cu naivitate avantajele. Îşi spunea că domnişoara Cormon avea să fie prea fericită să aibă un soţ tânăr, un bărbat de douăzeci şi trei de ani, plin de talent şi care avea să facă cinste atât familiei cât şi ţării; însă piedicile pe care neînsemnata avere a lui Athanase şi vârsta domnişoarei Cormon le ridicau împotriva acestei căsnicii i se păreau de neînvins; pentru a le birui, nu vedea alt mijloc decât răbdarea. Ca şi du Bousquier sau cavalerul de Valois – îşi avea politica proprie; purtarea îi era condusă de împrejurări şi aştepta ceasul prielnic cu toată isteţimea pe care i-o dădeau atât interesul cât şi instinctul ei de mamă. Doamna Granson nu se sinchisea de cavalerul de Valois; bănuia însă că du Bousquier, în pofida refuzului, încă mai nutrea speranţe. Dibace şi tainică duşmancă a bătrânului furnizor, doamna Granson îi făcea acestuia mari greutăţi, în interesul fiului său, care nu aflase încă nimic despre ascunsele-i uneltiri. Iar acum oricine va să priceapă importanţa pe care avea s-o capete destăinuirea mincinoasei Suzanne în ochii doamnei Granson. Ce

[48] *Chérubin... Marcelina... Beaumarchais* – în *Nunta lui Figaro,* celebra comedie a lui Beaumarchais (1732—1799), pajul Chérubin e atât de însetat de dragoste, încât îi plac toate femeile, până şi coapta guvernantă Marcelina, care se va dovedi a fi propria mamă a lui Figaro.

straşnică armă în mâinile acestei caritabile doamne, vistiernică a Societăţii Materna! Şi cu câtă bunătate avea ea să povestească întâmplarea, umblând cu pantahuza[49] pentru neprihănita Suzanne!

În clipa aceea, rezemat pe coate, Athanase, gânditor, zdrăngănea linguriţa în cenacul[50] gol şi contempla, cu privirea fixă, sărăcăcioasa încăpere: lespezile-i roşii, jilţurile de paie, bufetul de lemn vopsit, perdelele roze şi albe, semănând cu tăblia jocului de dame, pereţii tapetaţi cu o hârtie ce-o mai întâlneşti doar prin anumite localuri, uşa cu geamlâc care clădea spre bucătărie. Şi cum şedea cu spatele spre cămin în faţa maică-si, drept în faţa uşii, în lumina zilei, faţa sa pală, înconjurată de şuviţe de păr frumos şi negru, ochii săi însufleţiţi, arzând de deznădejde şi preocupaţi de gândurile dimineţii, se arătară dintr-odată privirilor Suzannei. Fetişcana, care avea desigur instinctul mizeriei şi al suferinţelor inimii, resimţi deodată acea implacabilă scânteie electrică, ţâşnită nu se ştie de unde şi care – deşi unele spirite tari o tăgăduiesc – au încercat-o cu plăcută comoţie, mare număr de femei şi bărbaţi. Ceva, ca o lumină străfulgerând bezna viitorului, un presimţământ ai plăcerii curate, al dragostei împărtăşite, împreună cu siguranţa că cei doi se înţeleg unui pe altul. Ea pare mai ales o iscusită şi puternică atingere, săvârşită de o mână de maestru pe claviatura simţurilor. Privirea e fascinată în aceste clipe de o irezistibilă atracţie, inima tresaltă mişcată, melodiile fericirii fac să vibreze sufletul, în timp ce o voce susură auzului: *„El e!”* Deseori raţiunea vine s-arunce duşurile safe reci peste acest freamăt clocotitor – şi atunci totul s-a zis. Într-o clipă, ca o lovitură de trăsnet, un noian

[49] *pantahuză* – cutia în care vechilul aduna banii odinioară; condică cu care se umbla pe la credincioşi când se adunau bani pentru scopuri religioase. Figurat, ironic: *a umbla cu pantahuza*, a răspândi veşti ori minciuni pe la toţi. (n.k.)

[50] *cenac* – strachină mare, castron pentru servit ciorba sau supa la masă. (n.k.)

de gânduri năpădi inima Suzannei. Fulgerul iubirii adevărate mistuise deodată toate relele buruieni răsărite sub valul libertinajului şi-al petrecerilor. Într-o clipă înţelese cât de mult pierdea din sfinţenie şi din măreţie, veştejindu-şi astfel viaţa în van. Ceea ce în ochii săi cu o seară mai înainte, nu era decât o şagă, devenise acum deodată o sentinţă gravă; începuse să se îndoiască de sorţii succesului. Neputinţa de a obţine ceva, sărăcia lui Athanase, nădejdea că s-ar putea pricopsi şi că, atunci când se va întoarce de la Paris cu mâinile pline, avea să-i poată spune: „Te-am iubit!” – soarta (dacă vă place) – toate astea la un loc zvântaseră binefăcătoarea mană. Ambiţioasa codană ceru sfios să vorbească o clipă cu doamna Granson, iar aceasta o conduse în iatacul ei. Când Suzanne ieşi, privi pentru a doua oară pe Athanase care şedea neclintit şi-şi stăpâni cu greu lacrimile. Cât despre doamna Granson, ea nu mai putea de bucurie! Avea, în fine, o armă cumplita împotriva lui du Bousquier, putea de-acum să-i dea lovitura de moarte. De altfel, făgăduise sărmanei ademenite concursul tuturor doamnelor ce se ocupau de opere de caritate şi a tuturor comanditarelor Societăţii Materne; presimţea că trebuie să facă vreo duzină de vizite şi c-avea să fie foarte ocupată, iar în timpul acesta, peste capul bătrânului burlac aveau să se strângă norii unei groaznice furtuni. Cavalerul de Valois, care presimţise întorsătura ce avea s-o ia această afacere, era departe de a se aştepta la un scandal atât de mare.

— Nu uita dragă, spuse doamna Granson fiului său, că astă-seară cinăm la domnişoara Cormon, îmbracă-te aşadar mai cu grijă. Rău faci că nu te ocupi puţin şi de persoana ta; parcă ai fi un golan. Pune-ţi cămaşa frumoasă cu jabou, costumul verde de postav de Elbeuf. Am şi eu socotelile mele, încheie ea cu un aer isteţ. De altfel, domnişoara Cormon pleacă la Prébaudet şi va fi multă lume la dânsa. Când un tânăr e de însurat, trebuie să pună la bătaie toate mijloacele pentru a plăcea. Dacă fetele ar spune adevărul,

Doamne, cât de mirat ai fi, băiete, să ştii din ce pricină se-ndrăgostesc ele! Câteodată-i destul să vadă cum un bărbat trece călare în capul unei coloane de artilerişti sau să-l fi zărit la bal cu nişte haine mai acătării. Câteodată, o anumită înclinare a capului, o poză melancolică dau icoana unei vieţi întregi; ne făurim un adevărat roman după chipul eroului (când acesta poate că nu este decât o bestie) – şi căsătoria-i gata. Aruncă-ţi o privire la domnul cavaler de Valois, studiază-l şi însuşeşte-ţi bunele sale maniere; vezi şi tu ce firesc se prezintă el; n-are aerul tău ţeapăn! Mai vorbeşte şi tu din când în când; s-ar zice că n-ai habar de nimic, tu care ştii să vorbeşti ebraică!

Athanase îşi ascultă mama c-un smerit aer de mirare, apoi se sculă, îşi luă şapca şi porni spre Primărie, punându-şi întrebarea:

— Oare să-mi fi ghicit mama taina?

Trecu pe strada Val-Noble, unde locuia domnişoara Cormon – mica plăcere pe care şi-o îngăduia în fiece dimineaţă; gândea atunci în inima lui mii şi mii de lucruri fantastice:

„Desigur, nici nu-i poate trece prin minte că prin faţa casei ei trece acum un tânăr care o iubeşte mult, care i-ar fi credincios, care nu i-ar căşuna niciodată vreo supărare, care ar lăsa-o să-şi vadă singură de avere. Doamne! Ce ursită! În acelaşi oraş, la doi paşi unul de altul, ne găsim în asemenea condiţii încât nimic nu ne poate apropia. Ce ar fi să-ncerc să-i vorbesc astă-seară?”

În timpul acesta, Suzanne se întorcea la mama ei, cu gândul la bietul Athanase. Ca multe femei profund îndrăgostite, se simţea în stare să facă din frumosul său trup o treaptă şi un mijloc pentru ca Athanase să-şi poată cuceri neîntârziat laurii.

Acum însă va fi nevoie să vizităm puţin locuinţa acestei fete bătrâne, către care converg atâtea interese şi la care autorii acestei scene aveau să se întâlnească, cu toţii, chiar

în acea seară, afară de chipeşa şi inimoasa Suzanne: aceasta din urmă – ca şi Alexandru – avusese curajul să dea foc corăbiilor la începutul vieţii şi să înceapă lupta cu un păcat închipuit; dispărea deci din arenă tocmai în clipa în care stârnise cel mai viu interes. De altfel, dorinţele-i fură împlinite întocmai: câteva zile mai târziu părăsea oraşul de baştină doldora de bani şi de găteli superbe, printre care se remarca o minunata rochie de rips verde şi o fermecătoare pălărie verde căptuşită cu roz, dar de la cavaler; această toaletă o îndrăgea dintre toate, chiar mai mult decât banii. Dacă domnul de Valois ar fi venit la Paris în timpul succeselor ei, cu siguranţă ar fi părăsit totul pentru el. Asemenea nevinovatei Suzana din Biblie, pe care bătrânii abia o întrevăzuseră, ea se stabili fericită şi plină de speranţe la Paris, în timp ce toi Alençon-ul îi deplângea nenorocirile – de altfel privite cu atât de vie compătimire de doamnele membre ale societăţilor de caritate şi maternitate.

Suzanne era tipul acelor frumuseţi normande care – după socoteala unui medic învăţat – alcătuiesc cam o treime din monstruosul dever ce-l cere Parisul; cu toate acestea, reuşi să se menţină pe treptele cele mai ridicate şi mai decente ale galanteriei. Într-o epocă în care – după spusele cavalerului de Valois – „femeia nu mai exista”, Suzanne se numi *doamna du Valnoble;* în alte vremuri ar fi devenit poate rivala unei Rodhope, Imperia sau Ninon[51]. Unul dintre cei mai distinşi scriitori ai Restauraţiei a luat-o nu de mult sub protecţia lui; poate, într-o bună zi, se vor şi căsători. Este ziarist şi deci mai presus de opinia publică, de vreme ce scorneşte câte o ştire din şase în şase ani.

[51] *Rodhope... Imperia... Ninon* – curtezane celebre din trecut. Imperia a fost o celebră curtezană italiană, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, cunoscută pentru frumuseţea şi inteligenţa ei; Ninon (de Lenclos) a fost celebră şi ea atât pentru frumuseţea cât şi pentru spiritul ei (1620—1705).

În Franţa, în mai toate prefecturile de rangul doi, există câte un salon în care se întruneau persoane considerabile şi considerate, care totuşi nu erau propriu-zis crema societăţii. Stăpâna şi stăpânul salonului se numărau desigur printre somităţile oraşului şi erau primiţi pretutindeni unde le-ar îi plăcut să meargă; nu se dădea serbare sau masă diplomatică la care să nu fie şi ei poftiţi; în schimb, castelanii, *pairii*[52] cu întinse moşii, marea societate a departamentului – nu-i frecventau, rămânând în limita unor stricte vizite făcute de unii sau de alţii, a unei cine sau a unei serate acceptate şi întoarse. Acest salon mixt, în care mica nobilime îşi avea locul ei fix şi se întâlnea cu clerul şi cu magistratura, exercita totuşi o mare influenţă în oraş. Mintea şi sufletul ţinutului sălăşluiau aci, în această societate sănătoasă şi fără de ifose, în care fiece invitat cunoştea veniturile vecinului, în care se profesa o deplină indiferenţă faţă de lux şi toaletă, socotite drept nişte fleacuri în comparaţie cu o sfoară de moşie de zece sau douăsprezece pogoane, a cărei achiziţie fusese plănuită mulţi ani înainte şi iscase nesfârşite combinaţii diplomatice. Neclintit în prejudecăţile sale (bune sau rele), acest cenaclu mergea mereu pe acelaşi făgaş, neprivind nici înainte, nici înapoi. Nu ar fi admis absolut nimic importat de la Paris, fără un serios examen prealabil; n-avea nevoie nici de caşmiruri şi nici de inscripţiile din Marea Carte; puţin îi păsa de noutăţi, nu citea nimic şi se complăcea în a ignora şi ştiinţa, şi literatura, şi invenţiile industriale. Obţinea înlăturarea unui prefect necorespunzător, iar dacă administraţia s-ar fi împotrivit, atunci îl izola întocmai ca albinele ce-ngroapă-n ceară un melc ce ar fi urcat nepoftit în fagurele lor. În sfârşit, de cele mai multe ori, flecărelile

[52] *pair al Franţei* – în secolul al XIX-lea, membru al Camerei aristocratice, creată în 1814 de Bourbonii „restauraţi” pentru a contrabalansa Camera deputaţilor, pe care n-o puteau suprima. Demnitatea de *pair* era acordată de rege şi era ereditară. Instituţia a dispărut prin revoluţia din 1848.

deveneau sentinţe solemne. Iată de ce – cu toate că în aceste saloane nu se jucau cărţi – femeile tinere îşi făceau foarte rar apariţia, venind, cel mult, să capete încuviinţarea asupra felului cum s-au purtat, sau să primească o consfinţire a importanţei lor. Această supremaţie de care se bucura câte o casă, deşi jignea adesea amorul propriu al câtorva localnici, îi consola pe de altă parte de anumite cheltuieli de pe urma cărora profitau. Dacă nu se găsea nimeni care să poată ţine un asemenea salon, persoanele cu vază alegeau atunci, drept punct de întâlnire, locuinţa unei fiinţe paşnice, care ducea o viaţă tihnită şi care atât prin firea cât şi prin situaţia ei nu stânjenea pe nimeni – prezida fără să aducă vreo vătămare vanităţilor sau intereselor lor. Aşa se întâmplase şi la Alençon.

Aristocraţia oraşului se întrunea de multă vreme în saloanele fetei bătrâne care nu bănuia că averea ei era vizată de doamna Granson, verişoara ei îndepărtată, precum şi de cei doi burlaci ale căror tainice năzuinţe le-am destăinuit mai sus. Domnişoara Cormon locuia cu unchiul ei din partea mamei, odinioară vicar general al Episcopiei de Séez; acesta îi fusese tutore şi ea urma să-i fie moştenitoare. Familia (a cărei ultimă spiţă era astăzi Rose-Marie-Victorie Cormon) fusese socotită cândva printre cele mai însemnate ale provinciei, cu toate că avea o obârşie neînsemnată, se încuscrise de mai multe ori cu nobilimea şi dăduse pe vremuri ducilor de Alençon un număr de intendenţi, mai mulţi magistraţi de vază precum şi câţiva prinţi ai Bisericii.

La Adunarea Statelor Generale[53], domnul de Sponde, bunicul ei din partea mamei, fusese alesul nobilimii, iar mai târziu, tatăl ei, domnul Cormon, alesul burghezimii; însă

[53] *Statele generale* – adunări ale celor trei „stări” (nobilime, cler şi „starea a treia”) convocate din când în când de regii Franţei, mai ales când era vorba de obţinut bani. Cele din 1789, la care se referă Balzac, au fost ultimele. Odată cu revoluţia, ele s-au transformat în Adunare naţională constituantă.

niciunul, nici altul nu primiseră această demnitate. De aproape o sută de ani, descendentele acestei spiţe se măritau cu nobili din provincie; în felul acesta, familia dăduse atâtea vlăstare ducatului, încât ramificaţiile ei se împleteau în mai toţi arborii genealogici. Nicio altă viţă burgheză nu se asemăna mai mult cu boierimea decât aceşti Cormoni.

Casa domnişoarei Cormon fusese durată sub Henric al IV-lea de către Pierre Cormon, intendent al ultimului duce de Alençon şi aparţinuse întotdeauna numai acestei familii. Din toate bunurile la vedere, acest imobil ispitea cel mai mult pe cei doi bătrâni îndrăgostiţi – deşi, departe de a aduce vreun venit, locuinţa ăsta era un izvor de cheltuieli; însă fiindcă anevoie poţi găsi într-un orăşel de provincie o casă care să fie aşezată în plin centru, scutită de vecini supărători, să fie frumoasă pe dinafară şi totodată comodă pe dinăuntru, tot Alençon-ul împărtăşea această invidie. Bătrâna reşedinţă era aşezată în chiar mijlocul străzii *du* Val-Noble, greşit numită *le* Val-Noble (fără îndoială din pricina cotului pe care-l face acolo apa Brillantei, râuleţul ce străbate Alençon-ul). Clădirea se deosebea prin acea arhitectură viguroasă care înflorise sub domnia Mariei de Medici[54]. Cu toate că era zidită din granit, – piatră ce se lucrează anevoie – toate colţurile, precum şi pervazurile ferestrelor şi ale uşilor, erau cioplite în formă de „diamant”. Imobilul avea un singur etaj aşezat deasupra unui parter, cu acoperişul foarte înalt; – avea ferestrele în relief, cu timpanele sculptate, destul de elegant încastrate în streaşina căptuşită cu plumb; iar pe dinafară, imobilul era garnisit cu balustrade. Între ferestre se afla câte un jgheab, un bot de animal fără trup, care vărsa apele ploii pe nişte lespezi mari de piatră prevăzute cu cinci scurgeri. Zidurile casei se sfârşeau cu nişte creste pe care erau aşezate nişte

[54] *Maria de Medici* – regină a Franţei, soţie a lui Henric al IV-lea, a domnit singură, ca regentă, după moartea acestuia şi până la domnia efectivă a lui Ludovic al XIII-lea (1610—1617).

buchete de plumb, simbol al burgheziei de atunci (numai nobilimea avea dreptul de a pune pe casă morişti de vânt). În dreptul curţii, pe dreapta, erau şoproanele şi grajdurile; la stingă bucătăria, magazia de lemne şi spălătoria.

Unul dintre canaturile porţii mari rămânea mereu deschis, iar printr-o uşă mică, joasă, prevăzută cu un clopoţei şi cu o ferestruică, trecătorii puteau zări în mijlocul curţii mari, un strat de flori împrejmuit cu un gărduleţ de lemn câinesc. Câţiva trandafiri, micşunele, muşcata-dracului, crini şi grozame de Spania alcătuiau rondul, împrejurul căruia se mai aşezau, pe tot timpul verii, ciubăre cu dafini, arbori de rodii şi mirt. După curăţenia migăloasă care domnea în curte şi-n dependinţe, un străin ar fi putut de îndată presimţi prezenţa unei fete bătrâne. Ochiul care supraveghea aici atent totul nu putea fi decât al unei persoane neocupate, iscoditoare, conservatoare – aceasta nu atât prin firea ei, cât prin nevoia de acţiune. Doar o domnişoară bătrână, care caută să-şi facă de lucru spre a nu-şi irosi zilele veşnic goale, ar fi fost în stare să pună să se plivească iarba crescută între pietrele caldarâmului, să se cureţe crestele zidurilor, să se mătură necontenit, să nu lase niciodată netrase coviltirele de piele ale şopronului. Numai o persoană lipsită de ocupaţie ar fi fost în stare să întroneze o asemenea ordine olandeză într-o mică provincie situată tocmai între Bretania şi Normandia şi le Perche – ţinut în care oamenii deprinşi să trăiască fuduli, într-o deplină indiferenţă, nu se prea omoară pentru aşa-zisul confort. Cavalerul de Valois şi du Bousquier nu urcau niciodată dubla scară ce înconjura peronul acestei mari clădiri, fără ca să-şi spună că ar fi o reşedinţă mai potrivită pentru un *pair* sau pentru primarul oraşului. Deasupra peronului era o uşă cu geamuri, care dădea într-o antecameră, luminată de o a doua uşă asemănătoare, ce se deschidea pe un alt peron, spre grădină. Galeria dintre cele două intrări era pardosită cu lespezi roşii, iar pereţii îmbrăcaţi cu lambriuri până la înălţimea unui stat de om;

aici se afla un fel de bolniţă a portretelor de familie: unele păţiseră ceva pe la ochi, altele erau cojite la umăr; un strămoş îşi ţinea pălăria cu o mână invizibilă, altul devenise şchiop. Tot aici era garderoba, unde se puneau paltoanele, galenţii, galoşii, umbrelele, pălăriile şi şubele – locul unde fiecare obişnuit al casei îşi lăsa bagajul la sosire şi-l relua la plecare. De-a lungul pereţilor fuseseră aşezate bănci pentru servitorii care-şi conduc stăpânii cu felinarele, precum şi o sobă mare ca să-nfrunte crivăţul ce sufla deopotrivă din curte şi dinspre grădină. Imobilul era aşadar împărţit în două părţi egale: de o parte, spre curte, se afla cuşca scării, o sufragerie cu vedere spre grădină, apoi un oficiu care comunica direct cu bucătăria. De cealaltă parte era salonul luminat de patru ferestre, apoi două camere mai mici: una spre grădină, în chip de budoar, iar cealaltă – care primea lumina dinspre curte – servind de birou. La primul cat se afla un apartament ce ar fi putut folosi unui menaj, locuinţa bătrânului părinte Sponde. Mansardele aveau numeroase chiţimii, desigur, de mult locuite de şobolani şi şoareci. Domnişoara Cormon tot povestea cavalerului de Valois despre isprăvile nocturne ale acestor rozători şi se mira de zădărnicia mijloacelor folosite pentru a-i stârpi. Grădina se întindea cam pe o jumătate de pogon şi se termina pe malul sclipitoarei Brillante, astfel numită din pricină că pe fundul albiei licăreau nenumărate aşchii de mică, piatră pe care însă n-o mai reîntâlneai şi în Val-Noble, unde apele gârlei sărace primeau scursorile boiangiilor şi gunoaiele industriale de prin tot târgul. Ca în mai toate oraşele de provincie prin care curge un râu, taluzul opus grădinii domnişoarei Cormon era ticsit de dughene unde se practicau meşteşuguri dubioase. Din fericire, locatarii de pe malul vecin erau oameni paşnici; câţiva burghezi, un brutar, un boiangiu şi nişte stoleri. Grădina fusese sădită cu flori obişnuite şi se termina printr-o terasă ce domina malul în chip de chei şi de la care, prin câteva trepte, puteai coborî până la apele Brillantei. Pe balustrada acestei terase

trebuie să vă închipuiţi nişte mari vase de faianţă albastră şi albă, din care se revărsau micşunelele; pe dreapta şi pe stânga, de-a lungul zidurilor megieşe, la umbra unor tei, mai erau două pavilioane. Vă veţi face astfel o părere asupra priveliştii de o pudică naivitate şi de o calmă neprihănire. Malul din faţă, cu casele sale de un aspect nevinovat, cu apa sărăcăcioasă a Brillantei, înfăţişează o privelişte simplă şi burgheză; pe de lături se zăresc umbrarele lipite da zidurile vecine şi venerabilul edificiu al familiei Cormon. O, neasemuită pace! Ce linişte! Nimic pompos, dar şi nimic trecător: totul părea acolo a fi durat pentru veşnicie. Parterul reşedinţei era folosit pentru recepţii. Totul avea un iz de provincie străbună şi neclintită. Marele salon pătrat, cu patru uşi şi patru ferestre, era lambrisat cu o lemnărie cenuşie. O singură oglindă, lungă şi îngustă, deasupra căminului, iar în sus, între ferestre, erau zugrăvite „Orele” călăuzind mersul „zilei”. Acest gen de pictură năpădise pereţii deasupra tuturor uşilor; artistul născocise şi aici veşnicele sale „Anotimpuri”, cu puzderia de nesuferiţi îngeraşi care apăreau secerând, semănând, dându-se pe gheaţă sau aruncând petale de flori – aşa cum îi găseşti planând pe pereţii celor mai multe imobile din centrul Franţei. Fiece fereastră era împodobită cu perdele de damasc verde, strânse în şnururi cu ciucurii mari şi sumese în chip de baldachine. Mobila capitonată, vopsită şi lăcuită, înfăţişa (în medalioane pictate) fabulele lui La Fontaine şi se distingea prin rotunjimile-i întortocheate – eleganţă atât de căutată în veacul trecut; câteva scaune şi câteva fotolii începuseră să-şi arate marginile roase. Tavanul era despărţit în două printr-o grindă groasă, de mijlocul căreia atârna un candelabru vechi din cristal de rocă, învelit într-un tifon verzuliu. Pe cămin tronau două vase în albastru de Sèvres, iar între cele două ferestre erau agăţate nişte policandre antice; un orologiu, împodobit cu o pictură inspirată din ultima scenă a operei *Dezertorul* de

Sedaine[55], arăta marea faimă şi preţuire de care se bucura acest autor. Orologiul era de aramă poleită şi înfăţişa unsprezece personaje, fiecare de patru şchioape înălţime; în fund, „dezertorul” ieşea din puşcărie între temnicerii săi; în faţa lui, o tânără femeie leşinată, într-o atitudine plină de graţie... Căminul, lopăţica şi cleştele de vatră erau de aceiaşi stil eu pendula. Lambriurile care căptuşeau pereţii fuseseră împodobite cu cele mai recente portrete de familie: doi Rigaud şi trei pastele ale lui La Tour[56]. Patru mese de joc, un joc de table, o masă de pichet se îngrămădeau în această încăpere mare, singura de altfel pardosită cu lemn[57].

În cabinetul de lucru, pereţii fuseseră acoperiţi în întregime cu lambriuri vopsite în lac vechi roşu, negru şi auriu, ce avea să dobândească, câţiva ani mai târziu, un preţ la care nici nu năzuia domnişoara Cormon; dar chiar de i-ar fi oferit o mie de scuzi pe fiecare tăblie, ea nu le-ar fi dat, căci din principiu nu voia să se despartă de nimica – niciodată. Provincia crede încă în comorile ascunse de străbuni.

Budoarul – încăpere aci atât de inutilă – era tapisat în acea culoare numită *vieux-perse*[58], după care umblă astăzi toţi amatorii stilului Pompadour. Pardosită cu lespezi negre şi albe, cu grinzi pictate în chip de tavan, sufrageria era împodobită cu acele straşnice bufete acoperite cu marmură, pe care în provincie le solicită bătălia neostoită a

[55] *Sedaine (Michel-Jean)* – autor dramatic patetic din secolul al XVIII-lea (1719—1797}. *Dezertorul,* operă comică în trei acte (muzica de Monsigny), a fost reprezentat la Paris la 1769.

[56] *Rigaud... La Tour* – portretişti francezi celebri din secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea. Rigaud (1659—1743) a lăsat, printre altele, un impozant portret în ulei a lui Ludovic al XIV-lea. La Tour (Maurice Quentin de) a lucrat în pastel portrete pline de viaţă (1704—1788).

[57] *singura pardosită cu lemn* – în trecut, locuinţele din Franţa erau pardosite mai ales cu mici lespezi de ţiglă sau de piatră care se vopseau şi se lustruiau *(carreaux).*

[58] *vieux-perse* – culoare ştearsă, pastelată, între verde şi albastru.

stomacurilor. Fresca ce împodobea pereţii reprezenta zăbrele năpădite de flori. Scaunele erau făcute din trestie lustruită, iar uşile din veritabil lemn de nuc. Totul întregea de minune aspectul patriarhal, vizibil atât pe dinafară cât şi pe dinăuntrul acestui imobil. Geniul provinciei împărăţea aici din plin: nimic prea nou sau prea vechi, nimic prea tânăr sau prea dichisit. O glacială exactitate stăpânea pretutindeni.

Cei ce au călătorit prin Bretania şi prin Normandia, prin Maine sau Anjou, de bună seamă că au văzut cu toţii, în capitalele acestor provincii, case semănând mai mult sau mai puţin cu aceea a Cormonilor; într-adevăr, în genul său, clădirea reprezenta prototipul caselor burgheze din cea mai mare parte a Franţei şi de aceea descrierea ei îşi merită cu atât mai mult locul în această lucrare, cu cât explică şi reprezintă anumite moravuri şi idei. Cine nu simte, bunăoară, cât de paşnic şi de tipic se scurgea viaţa în acest bătrân edificiu? Mai era acolo, ceva sub nivelul Brillantei, o aşa-zisă „bibliotecă”, în butii bine legate în cercuri; iar colbul vremii, în loc de a le vătăma, doar mai de preţ le făcea; fiecare din opurile adunate era păstrat cu grija de care au parte, în aceste meleaguri sărace în podgorii, produsele încărcate de sevă, selecţionate, recomandabile prin vechiul lor iz şi provenind din teascurile din Burgundia, din Gasconia, din Touraine sau din părţile de sud ale Franţei. Nici nu făcea s-aduci vinuri proaste, când transportul lor costa atât de scump!

Grupul statornic al prietenilor domnişoarei Cormon număra cam vreo sută cincizeci de inşi; unii se mai duceau pe la ţară, alţii mai cădeau bolnavi, ceilalţi călătoreau prin judeţ după treburile lor; dar rămâneau totuşi câţiva credincioşi care – în afara seratelor cu invitaţii – siliţi de împrejurări sau de o anumită vârstă să stea mereu locului, veneau zilnic; puţini dintre aceştia călătoriseră prin ţară, aproape niciunul nu părăsise provincia, iar câţiva fuseseră

amestecaţi în mişcarea *chouans*-ilor. Acum se putea vorbi fără teamă despre acest război, mai ales de când răsplata aştepta pe eroicii apărători ai dreptei cauze. Domnul de Valois, unul dintre organizatorii ultimei răscoale a *chouans*-ilor, dădea de vreo şase luni dezlegarea câtorva feste a cărui victimă fusese un bătrân republican numit Hulot, comandantul unei jumătăţi de brigăzi cantonate în Alençon între 1798 şi 1800 şi care lăsase unele amintiri în ţinut (vezi *Les Chouans*[59]).

Femeile nu se găteau prea mult, afară de miercurile, când domnişoara Cormon avea invitaţi la masă; la aceştia se adăugau oaspeţii de miercurea trecută ce veneau să-şi facă aşa-zisa „vizită de digestie”. Miercurea era aşadar zi de sindrofie; se adunau o mulţime de invitaţi şi musafiri întâmplători, care de care mai împopoţonaţi, unele femei îşi aduceau lucrul, tricotau, brodau; altele mai tinere roboteau fără sfială la nişte dantele de Alençon de pe urma cărora trăiau. Din calcul, unii bărbaţi îşi aduceau aci şi nevestele; căci tineret nu prea era; nu se puteau şopti acolo vorbe dulci la ureche fără a atrage luarea-aminte; nu era deci nicio primejdie pentru o fată sau pentru o femeie tânără să audă vorbe de dragoste. În fiecare seară, la ceasurile şase, în lunga antecameră se îngrămădeau aceleaşi obiecte: obişnuiţii casei îşi aduceau care bastonul, care paltonul, care felinarul. Aceste persoane se cunoşteau atât de bine, obiceiurile lor erau atât de patriarhale încât, dacă se întâmpla ca bătrânul părinte de Sponde sau domnişoara Cormon să nu fi coborât încă, atunci nici Pérotte, jupâneasa, nici Jacquelin, feciorul şi nici bucătăreasa nu-i mai anunţau. Primul venit aştepta pe cel de-al doilea, apoi când se adunaseră în număr suficient ca să poată juca un pichet, un whist sau un boston, musafirii începeau partida fără să mai aştepte să vină părintele de Sponde sau domnişoara Cormon. Când se înseră şi auzeau sunând, Pérotte sau Jacquelin alergau s-aprindă lămpile. Când

[59] *Les Chouans* – roman al lui Balzac apărut în 1829 (n.k.).

vedea lumină în salon, sosea încetişor şi părintele, în fiece seară, mesele de table, de pichet, cele trei mese de boston şi cea de whist erau complete, ceea ce făcea o medie pe zi de cam douăzeci şi cinci-treizeci de inşi, socotind şi pe chibiţii ce sporovăiau; dar adesea sa adunau mai mult de patruzeci. Atunci Jacquelin aprindea şi lustrele din birou şi budoar. Între opt şi nouă seara, slugile începeau să sosească în anticameră, venind după stăpânii lor şi – afară doar să fi izbucnit între timp vreo revoluţie – la ceasurile zece punct nu mai era nimeni în salon. La acea oră, obişnuiţii ieşeau pâlcuri-pâlcuri pe stradă, discutând mai departe despre unele proiecte sau făcând anumite consideraţii în legătură cu sforile de moşie la care râvneau, cu împărţirea averilor, cu zâzaniile ivite între diverşi moştenitori*;* sau cu anumite pretenţii ale aristocraţiei. Ai fi putut să crezi că erai la Paris, la ieşirea de la un spectacol.

Unii vorbeau mult despre poezie, fără să aibă habar de aşa ceva; sau se trezeau forfecând moravurile provinciale. Dar ia aşezaţi-vă la gura sobei, cu cotul pe genunchi şi proptiţi-vă fruntea-n mina stângă. Apoi, dacă v-aţi pătruns bine de această dulce şi monotonă atmosfera, de priveliştea aceasta, de casa şi de interiorul ei, cu lumea şi interesele îngroşate de micimea spiritului (aşa cum ar fi o pojghiţă de aur între filele unui pergament) – chibzuiţi bine: oare aceasta să fie viaţa? Şi încercaţi să faceţi deosebirea între cel care s-a apucat să cioplească raţe pe obeliscurile egiptene şi între cel care a jucat douăzeci de ani în şir partide de boston cu du Bousquier, cu domnul de Valois, cu domnişoara Cormon, cu preşedintele Tribunalului, cu procurorul regelui, cu părintele de Sponde, cu doamna Granson e *tutti quanti*[60]? Dacă revenirea aceloraşi paşi, zi de zi, întocmai pe aceleaşi cărări, nu constituie fericirea, apoi totul aci era jucat cu atâta măiestrie, încât mânaţi de furtuna unei vieţi frământate, aceşti oameni ajungeau să cugete totuşi la binefacerile liniştii ca la o adevărată

[60] *e tutti quanti* – în limba italiană: *şi ceilalţi.*

fericire.

Pentru a evalua importanţa componenţei salonului domnişoarei Cormon, menţionăm că du Bousquier – statistician înnăscut al societăţii timpului – evalua numărul celor care-l vizitau echivalent cu un mai puţin de o sută treizeci de voturi la Colegiul electoral, însumând, o sută optzeci de mii livre rentă, învestită în latifundiile ţinutului. Totuşi, oraşul Alençon nu era reprezentat în întregime de acest cerc, întrucât înalta aristocraţie îşi avea propriul ei salon; apoi nu trebuie dat uitării salonul perceptorului general care, din voinţa guvernului, ajunsese ca un fel de han administrativ, unde lumea putea să danseze şi să cârtească, să zburde, să iubească şi să înfulece. Aceste două saloane erau în legătură cu casa Cormon – *şi viceversa* – prin mijlocirea câtorva persoane ce frecventau ambele cercuri; salonul Cormon judeca însă fără îngăduinţă tot ceea ce se petrecea în celelalte două tabere: comenta luxul oaspeţilor, discuta despre îngheţata servită la – baluri, forfeca purtarea femeilor, toaletele şi orice s-ar fi ivit nou pe acolo.

Paravanul social sub care se ascundea toată această şleahtă, era însăşi domnişoara Cormon, care trebuia, În chip firesc, să devină ţelul adânc al ambiţiei cavalerului de Valois şi a lui du Bousquier. Pentru unul ca şi pentru celălalt, ea însemna deputăţia; apoi, pentru nobilul mire, demnitatea de *pair;* iar pentru furnizor, aceea de perceptor general. Întâietatea unui salon se cucereşte în provincie tot atât de anevoie ca şi la Paris, dar primatul acestuia era gata dobândit. A te însura aşadar cu domnişoara Cormon, aceasta echivala cu faptul de a domni în Alençon. Din cei trei pretendenţi la mâna fetei bătrâne, singur Athanase iubea dezinteresat deopotrivă persoana şi averea domnişoarei. Situaţia acestor patru personaje (ca să folosim expresia la modă) nu alcătuia ea oare o dramă ciudată? Era într-adevăr ceva straniu să vezi aceşti trei tainici potrivnici

adunaţi în jurul fetei bătrâne care nu ghicea nimic, în pofida unei nestăpânite şi bine întemeiate dorinţe de a se mărita! Dar, cu toate că împrejurările făceau din acest celibat un lucru extraordinar, nu este greu de explicat cum şi de ce – în ciuda averii şi a celor trei îndrăgostiţi – ea rămăsese încă fată mare. În primul rând, după datina casei, domnişoara Cormon nădăjduise întotdeauna să se mărite cu un gentilom; dar între 1789 şi 1799, evenimentele fuseseră puţin prielnice cerinţelor sale. Deşi râvnea să ajungă soţia unui nobil, se temea totuşi nespus de mult de Tribunalul revoluţionar. Aceste două sentimente, la fel de puternice, o făcuseră să se stăpânească, rămânând în aşteptare, potrivit unei legi adevărate atât din punct de vedere estetic cât şi static.

De altfel, această stare de nesiguranţă este pe placul fetelor, atâta vreme cât ele se cred încă tinere şi în măsură să-şi poată alege soţul. Se ştie că în Franţa, sistemul politic napoleonian a avut drept urmare văduvi rea multor femei. În timpul domniei împăratului, moştenitoarele se înmulţiseră în număr disproporţionat faţă cu numărul însurăţeilor. Când Consulatul restabili ordinea internă, greutăţile externe nu erau de natură să uşureze întru nimic căsătoria domnişoarei Cormon, rămasă tot atât de greu de realizat ca şi în trecut. Dacă pe de o parte Rose-Marie-Victoire refuza să ia un bătrân, pe de alta, teama de ridicol şi anumite împrejurări o opreau să se mărite cu un bărbat foarte tânăr; iar familiile îşi căsătoreau îndeobşte foarte de timpuriu odraslele, spre a le feri de arcanul recrutării. În sfârşit, dintr-un instinct îndărătnic de proprietăreasă, n-ar fi vrut să-şi lege viaţa de un soldat; căci n-avea de gând să ia un bărbat pentru a-l dărui împăratului, ci voia să şi-l păstreze numai pentru sine. Între 1804 şi 1815 îi fu deci eu neputinţă să lupte împotriva tinerelor fete care-şi smulgeau cele mai bune partide, împuţinate de altfel de focul războiului. Dar în afară de preferinţele sale nobiliare, domnişoara Cormon mai avea şi o altă scuzabilă manie:

dorea să fie iubită numai pentru sine. Nici nu vă puteţi închipui până unde putuse s-o ducă această dorinţă. Bunăoară, se folosise de toată iscusinţa spre a întinde mii de capcane adoratorilor săi, cu ţinta de a le pune la încercare sentimentele. Capcanele fuseseră atât de bine întinse, încât nefericiţii căzură unul după altul, doborâţi de ciudatele încercări pe care, fără de ştirea lor, le arunca în calea lor... Domnişoara Cormon nu-şi cerceta peţitorii – îi iscodea. O vorbă spusă cu uşurinţă, o glumă deseori prost înţeleasă era de ajuns pentru a îndepărta pe solicitant, ca fiind nevrednic: respectivul n-avea nici inimă, nici delicateţe; unul era un făţarnic şi un păgân; altul voia să-i taie pădurea şi să fraga, sub pretextul căsătoriei, diverse avantaje: celălalt ar fi fost incapabil s-o facă fericită; colo găsea o podagră ereditară; ici o înspăimântau antecedente de imoralitate.

Întocmai ca Biserica, domnişoara Cormon pretindea pentru altarele sale un preot chipeş: şi mai voia să fie aleasă pentru preţioasa-i urâţenie şi pentru pretinsele-i cusururi; cam în felul cum celelalte femei doresc să fie alese pentru calităţi absente sau chiar pentru o frumuseţe închipuită. Ambiţia domnişoarei Cormon îşi avea rădăcinile în cele mai delicate sentimente ale femei; socotea că-şi va desfăta iubitul, dându-şi în vileag abia după căsătorie nenumăratele sale virtuţi ascunse, după cum alte femei dau la iveală, cu timpul, nenumărate defecte tăinuite până atunci cu grijă...! Din păcate, însă, rămăsese o neînţeleasă: vrednica fecioară nu întâlnise decât suflete josnice, stăpânite de interese vulgare, care nu apreciau frumoasa chibzuială a simţămintelor. Cu cât păşea spre acea fatală epocă numită atât de ingenios *a doua juneţe,* cu atât sporea şi neîncrederea ei. Se străduia să apară sub un aspect cât mai puţin avantajos; şi îşi jucase atât de bine rolul, încât ultimii pretendenţi şovăiau să-şi mai lege soarta de o fiinţă al cărui virtuos joc de-a baba-oarba le impunea osteneala de a o cunoaşte, iar cu aşa ceva nu prea

socoteau să-şi bată capul cei ce căutau o virtute dintr-o bucată. Era stăpânită de necontenite temeri de a fi peţită numai pentru avere, încât devenise peste măsură de bănuitoare; începuse acum să dea ghes oamenilor bogaţi, dar aceştia puteau oricum face căsătorii strălucite; de oamenii săraci se ferea socotind că n-ar putea fi dezinteresaţi – şi pe dezinteres, într-o asemenea împrejurare, ea punea mare preţ; aşa fel încât, după atâtea trieri şi experienţe, căpătase o viziune ciudată asupra oamenilor trecuţi prin ciur şi prin sită. Începând să dispreţuiască toţi bărbaţii, după fiece gând de căsătorie ratată, sărmana domnişoară ajunsese să-i vadă pe toţi într-o falsă lumină. Drept urmare, caracterul său deveni ursuz, vorbele-i erau presărate cu oarecare amărăciune şi privirea-i deveni mai severă. Celibatul o împinse la o tot mai mare rigiditate în moravuri: nemaiavând ce face, încerca să se şlefuiască tot mai mult. Vrednică răzbunare: diamantul brut respins de oameni, îl cioplea acum pentru Dumnezeul După un timp, opinia publică îi deveni potrivnică, căci lumea înţelege că, dacă singură ai luat hotărârea să te căsătoreşti, înseamnă fie c-ai scăpat tu ocazia, fie c-ai respins un pretendent. Oamenii văd atunci în acest refuz pricini tainice, întotdeauna rău înţelese. Unul spune că eşti hâdă la trup; altul îţi atribuie cine ştie ce cusururi ascunse. Dar sărmana noastră fată era inocentă ca un înger, sănătoasă ca un copil şi plină de bunăvoinţă – căci natura o hărăzise tuturor plăcerilor, bucuriilor şi ostenelilor maternităţii.

Totuşi, domnişoara Cormon nu afla în sine împlinirea dorinţelor sale. Era înzestrată cu acea frumuseţe, impropriu numită *„frumuseţea diavolului”,* care nu-i altceva decât o neprefăcută prospeţime tinerească; din punct de vedere teologic, fireşte că dracul nu poate fi frumos, expresia puţind fi răstălmăcită doar în sensul neastâmpăratei sale râvne de împrospătare. Picioarele moştenitoarei nu erau nicidecum înguste şi chiar plate. Gambele pe care şi le

arăta – fără niciun gând rău – ori de câte ori îşi ridica fusta, atunci când ieşea pe ploaie de acasă sau de la biserica Saint-Leonard, nu prea erau pe măsura unei femei, ci mai curând nervoase, vânjos arcuite, ca ale unui matelot. Durdulie ca o doică şi nu prea mlădie, avea braţe puternice şi grăsune, mâini rumene – totul în armonie cu înfăţişarea opulentă şi carnaţia albă, a unei frumuseţi normande. Ochii săi de o culoare spălăcită erau puţin bulbucaţi, dând obrazului ei rotunjor, cu trăsături lipsite de nobleţă, acel aer de mirare şt de blinda simplicitate ce se potrivea cu situaţia ei de fată bătrână; chiar de ar fi fost mai puţin nevinovată, desigur ar fi părut că este. Nasul ei acvilin contrasta cu fruntea îngustă, căci rar se întâmplă ca un asemenea nas să nu se armonizeze cu o frunte frumoasă. În pofida buzelor cărnoase şi roşii, – dovada unei mari bunătăţi – această frunte lipsită de idei arăta că inima nu putea fi condusă de inteligenţă; avea desigur un suflet bun, însă fără de niciun har. Se ştie că defectele virtuţii sunt cântărite cu severitate, pe câtă vreme calităţile viciului sunt privite cu multă bunăvoinţă.

Părul ei castaniu, de o neobişnuită lungime, dădea întregii sale făpturi acea frumuseţe care-şi are izvorul în putere şi în belşug – cele două trăsături de seamă ale caracterului domnişoarei Cormon. Pe vremea când mai avea fumuri, nu-i displăcea să-şi întoarcă faţa în profil ca să i se poată vedea o foarte frumoasă ureche, admirabil reliefată de albul vioriu al gâtului şi al tâmplelor şi pusă şi mai mult în valoare de bogăţia părului. Astfel privită – într-o rochie de bal – de bună seamă că putea să pară frumoasă. Făptura ei, talia vânjoasă, înfăţişarea ei sănătoasă şi plină de viaţă, făceau pe ofiţerii Imperiului să exclame: *fainâ bucăţică!*

Însă cu timpul, pe nesimţite, buna ei stare trupească (urmare a unei vieţi tihnite şi cuminţi) făcuse să i se întindă în chip atât de anost grăsimea pe corp, încât nu mai rămăsese nimic aproape din vechea înfăţişare. În clipa aceea, niciun corset nu mai putea subţia şoldurile bietei fete, care arăta otova. Contururile armonioase ale pieptului pieriseră şi ele, iar rotunjimea formelor îţi dădea temeri că, dacă s-ar apleca, şi-ar putea pierde echilibrul. Natura însă cumpănise într-aşa fel, încât întrebuinţarea mincinoasă a oricărei *tournoure*[61] devenise de prisos. La ea totul era adevărat. Având o triplă guşă, gâtul i se scurtase, ceea ce într-o măsură stingherea ţinuta capului, N-avea zbârcituri, ci numai nişte falduri; iar glumeţii pretindeau că pentru a nu se opări, se pudra pe la încheieturi, cum îşi pudrează mamele pruncii. Această făptură rotofeie oferea unui tânăr zăpăcit de dorinţe ca Athanase, tocmai acest fel de atracţii care aveau să-l scoată din minţi. Cei cu imaginaţia tinerească, plină de nesaţ şi curaj, zăbovesc bucuros în desfătare pe toate aceste pajişti vii. Durdulia potârniche momea cuţitele hulpavului. Mulţi parizieni înglodaţi în datorii s-ar fi resemnat, desigur, să facă fericirea

[61] *tournure* – capitonaj din vată, care se punea sub fustă, pe vremea rochiilor care cereau şolduri pline.

domnişoarei Cormon. Iată însă că sărmana bătuse pe muche cei patruzeci de ani! Şi după ce vreme îndelungată se străduise să pună la bătaie tot ceea ce face farmecul unei femei – rămânând însă mai departe fată – începuse acum să-şi călească virtutea prin practicarea celor mai aspre discipline religioase. Se adresă atunci Bisericii, această consolatoare a fecioarelor. De vreo trei ani de zile duhovnicul său o îndrumă în chip destul de prostesc, pe drumul spinos al mortificaţiilor, recomandându-i să se deprindă cu acea disciplină care (dacă dăm crezare medicinii moderne) produce un efect tocmai contrar celui scontat de sărmanul preot, ale cărui cunoştinţe igienice nu puteau fi desigur prea vaste. Aceste absurde practici începeau să imprime pe faţa domnişoarei Cormon o coloratură monastică, iar fata bătrână deznădăjduia, văzând cum pe tenul ei dalb începeau să apară nuanţe gălbejii, prevestind sorocul vârstei... Uşorul tulei care-i împodobea buza superioară tindea să crească şi începuse să arate ca o dâră de fum. Tâmplele străluceau. În sfârşit, toată fiinţa ei începea să se veştejească... Era ştiut în Alençon că domnişoara Cormon avea tulburări ale aparatului circulator; făcuse confidenţe cavalerului de Valois, căruia îi şi povestea de băile de picioare tămăduitoare pe care le încerca, şi cu care punea la cale anumite leacuri înviorătoare. Hâtrul cumătru îşi scotea atunci tabachera şi – trăgând anumite concluzii – privea la principesa Goritza.

— Adevărata datorie, scumpă domnişoară, ar fi să ai un soţ bun şi chipeş.

— Dar în cine să mi te încrezi? ofta ea.

Cavalerul făcea atunci vânt firelor de tutun presărate prin faldurile de mătase sau pe vesta sa. Pentru toată lumea, acest gest ar fi fost foarte firesc; dar pe biata fată o umplea de îngrijorare. Violenţa pasiunii sale, fără de obiect, era atât de mare, încât Rose nu mai cuteza să privească un bărbat drept în ochi, de teamă să nu i se ghicească în priviri

simţământul ce o mistuia. Cu toate că se simţea încă atrasă de oamenii care i-ar fi putut fi pe plac, printr-un capriciu (care nu era poate decât continuarea vechii sale tactici), ea îi trata cum nu se poate mai tăios; până într-atât se temea de a fi învinovăţită că, într-o nebunească pornire, le-ar face avansuri. Cea mai mare parte a anturajului său – mai toţi incapabili să preţuiască întotdeauna aceste motive atât de nobile – explicau felul ei de a se purta al celibatarei drept o răzbunare pentru cine ştie ce refuz ce l-ar li îndurat, sau pe care ar îi vrut să-l preîntâmpine.

La începutul leatului 1815, domnişoara Cormon atinse vârsta fatală şi mărturisită de patruzeci şi doi de ani. Obsesia ei devenise atunci atât de puternică, încât ajunsese aproape o maniacă: simţea cum îi scapă ultimul prilej de a mai fi mamă – fiindcă ceea ce dorea ea cu înflăcărare şi cu o naivitate îngerească, era tocmai să aibă copii. Nimeni din Alençon n-ar fi putut pune, pe seama acestei fete virtuoase, vreo dorinţă de dragoste destrăbălată; ea iubea în stil mare, fără să aibă idee de ce este dragostea; era ca o neputincioasă Agnès catolică, tocmai când ar fi fost vorba de a născoci un singur şiretlic al Agnès-ei lui Molière[62]. De vreo câteva luni încoace, trăgea nădejde în vreo întâmplare fericită. Concedierea trupelor imperiale şi refacerea armatei regale pricinuise oarecare schimbări în ursita multor bărbaţi care reveneau – unii cu solda pe jumătate, ceilalţi cu sau fără pensie – fiecare prin locurile lor de baştină, însufleţiţi cu toţii de dorinţa de a-şi îndulci soarta vitregă şi de a ajunge la un bun sfârşit care, pentru domnişoara Cormon, ar fi putut deveni cel mai îmbietor dintre începuturi. Era exclus ca

[62] *Agnès a lui Molière* – personaj feminin din celebra comedie a lui Molière *Şcoala femeilor* (1662). Considerată ca naivă, ba chiar prostuţă, de Arnolphe care a crescut-o departe de lume pentru a avea o nevastă credincioasă, Agnès, mult mai tânără decât „protectorul” ei, devine ingenioasă pentru a-l înşela şi a-şi urma glasul inimii.

printre acei care aveau să vină, de prin împrejurimi, să nu se nimerească şi vreun om de ispravă, mai cu seamă sănătos la trup, de vârstă potrivită şi cu o fire care să-i fie bilet de liberă trecere pentru bonapartişti; şi s-ar mai fi putut găsi chiar unul care, pentru a recuceri o poziţie pierdută, să se fi făcut chiar regalist. Nădejdea aceasta mai menţinu pe domnişoara Cormon în atitudinea ei severă tot timpul primelor luni ale anului în curs. Dar militarii care veniseră în oraş erau fie prea bătrâni, fie prea tineri, fie prea bonapartişti, fie prea secături sau în situaţii nepotrivite cu situaţia, cu moravurile şi averea domnişoarei Cormon, care începuse să deznădăjduiască de-a binelea – şi pe zi ce trecea mai mult... Într-adevăr, ofiţerii superiori se folosiseră toţi de avantajele câştigate pe timpul lui Napoleon pentru a se căsători, devenind regalişti în interesul familiei lor. Domnişoara Cormon ruga în zadar pe Dumnezeu să-i facă favoarea să-i trimită un soţ care s-o facă, creştineşte, fericită; fără îndoială, îi era scris să moară fecioară şi martiră, căci niciun bărbat nu i se arăta să aibă înfăţişare de soţ, Convorbirile care se desfăşurau în fiece seară în saloanele ei o ţineau destul de bine la curent cu starea civilă *a* oricărui străin sosit în Alençon, astfel încât ea era bine informată de moravurile, de averea şi calitatea acestor oameni. Însă Alençon-ul nu era un oraş care să ademenească străinii, el nu se afla pe ruta nici unei capitale, iar norocul orb nu sălăşluia într-însul. Marinarii, în drum de la Brest spre Paris, nici măcar nu se opreau în treacăt pe acolo. Biata fată înţelese într-un sfârşit că era sortită să se mulţumească tot cu provincialii ei; iată de ce ochii săi căpătau câteodată luciri atât de sălbatice; dar vicleanul cavaler le răspundea printr-o privire fină, scoţându-şi tabachera şi privind-o pe principesa Goritza... Domnul de Valois ştia că în judecata feminină, a fi credincios o dată, este o chezăşie pentru întreg viitorul. Însă se cuvine să mărturisim că domnişoara Cormon avea prea puţină minte; ea nu înţelegea nimic din chichiţa cu

tabachera, veghea cu mai mare străşnicie împotriva *Necuratului.* Severa sa cucernicie şi rigidele-i principii de morală ascundeau cumplite stăruinţe în tainiţa vieţii sale cele mai intime. Seară de seară, când rămânea singură, cugeta la tinereţea-i pierdută, la frăgezimea-i ofilită, la cerinţele înşelate ale naturii; jertfindu-şi patimile la piciorul crucii – poezii ursite să rămână într-un sipet – ea îşi spunea că dacă acum întâmplător s-ar fi ivit vreun bărbat cu intenţii bune n-avea să-l mai pună la încercări şi l-ar fi acceptat oricum. Cercetându-şi bunele dispoziţii, în unele seri mai aprige ca de obicei, ea mergea cu gândul până a se mărita cu câte un sublocotenent, un fumător, pe care îşi punea în gând să-l facă – prin îngrijire, bunăvoinţă şi blândeţe – cel mai bun soţ de pe pământ; mergea până într-acolo încât îşi spunea că l-ar fi luat şi plin de datorii. Dar era necesară liniştea nopţii pentru ca să se poată desfăşura aceste nunţi fantastice, în care domnişoara Cormon se complăcea în măreţul său rol de înger păzitor. A doua zi dimineaţa, chiar dacă Josette găsea aşternutul stăpâne-si răscolit, domnişoara îşi regăsea toată demnitatea şi după-amiază ea dorea un bărbat de patruzeci de ani, onorabil proprietar, nematosit şi care să pară aproape un om tânăr.

Părintele de Sponde nu-şi prea ajuta nepoata în aceste manopere matrimoniale. Om cumsecade, în etate de aproape şaptezeci de ani, el atribuia sorţii nenorocirile revoluţiei franceze care, chipurile, ar grăbi urgisirea unei biserici ce se destramă. Părintele de Sponde îmbrăţişase, aşadar, calea de mult părăsită, pe care apucaseră odinioară sihaştrii spre a ajunge la cer şi ducea – fără emfază şi fără niciun triumf exterior – o viaţă ascetică. Ascundea lumii – binefacerile şi rugăciunile sale necontenite, precum şi jertfele trupeşti la care se supunea; era de părere că toţi preoţii ar trebui să facă la fel, în timpul unor asemenea frământări, şi predica astfel printr-o pildă vie. Arătând lumii

o faţă liniştită şi surâzătoare, ajunsese să se desprindă cu totul de interesele părinteşti; nu se gândea decât la nenorociţi, la nevoile bisericii şi la mântuirea propriului său suflet. Administrarea bunurilor o lăsase pe seama nepoatei sale care-i înmâna veniturile; în schimb, îi plătea o contribuţie minimă-n casă, putând astfel cheltui surplusul în pomeni şi în ajutoare date într-ascuns Bisericii. Toată dragostea părintelui se îndrepta către nepoată-sa, iar aceasta-l privea ca pe un adevărat tată; era însă un tată distrat, care nu putea concepe cerinţele trupului; de aceea el mulţumea lui Dumnezeu că-i păstrează fata lui dragă aşa, nemăritată. Într-adevăr, părintele îşi însuşise încă din tinereţe preceptele Sfântului Ioan Gură de Aur, care spune că: *„starea de feciorie este, faţă de cea a căsătoriei, tot atât de presus precât este un înger faţă de Om”.* Obişnuită să-şi respecte unchiul, domnişoara Cormon nu îndrăznea să-l puie la curent cu dorinţa care-o împingea spre o schimbare a statutului civil. De altfel, obişnuit cu mersul tipicar al casei, unchiaşul ar fi gustat prea puţin apariţia unui stăpân în acest cămin. Preocupat de suferinţele pe care le alina, pierdut în adâncurile rugăciunilor – părintele de Sponde era uneori atât de năuc, încât oamenii îl luau drept un decatisit; vorbind puţin, păstra o afabilă şi binevoitoare tăcere. Era înalt, uscăţiv, grav, cu apucături solemne; fizionomia lui exprima simţăminte blajine şi un mare calm lăuntric care, de la sine, insufla casei o sfântă autoritate. Voltairianul cavaler de Valois îi era tare drag. Aceste două maiestuoase rămăşiţe ale nobilimii şi ale clerului – cu toate că aveau moravuri cu totul osebite – se puteau lesne recunoaşte după anumite trăsături comune; de altfel, cavalerul era tot atât de mieros cu părintele de Sponde, pe cât se arăta de patern cu pipiţele sale.

Unele persoane ar fi putut crede că domnişoara Cormon căuta prin orice mijloace să-şi atingă scopul; că – printre legiuitele vicleşuguri femeieşti folosite de ea – se gătea, purta rochii decoltate şi desfăşura o cochetărie zadarnică,

asemănătoare cu strălucirea uniformelor de paradă. Nicidecum! Rămânea eroică şi încremenise în vălurile sale întocmai ca o sentinelă într-o gheretă. Rochiile, pălăriile şt toate zorzoanele ei femeieşti erau confecţionate la nişte modiste din Alençon – două surori cocoşate, de altminteri nu lipsite de gust. În ciuda stăruinţelor acestor două maestre, domnişoara Cormon nu se lăsa amăgită de seducţiile eleganţei! Voia ca falnica-i statură să fie bogat înveşmântată! Însă chiar acele toalete încărcate se armonizau poate mai bine cu fizionomia ei. Râdă cine-o vrea de biata fată! O vei găsi sublimă – suflet generos care nu te sinchiseşti niciodată de forma pe care o îmbracă sentimentele şi le admiri oriunde şi aşa cum se găsesc! De bună seamă că aici, unele femei uşuratice vor încerca să pună la îndoială autenticitatea acestei povestiri, zicând că-n Franţa nu există fete atât de toante, încât să nu cunoască arta de a pescui un bărbat; că domnişoara Cormon ar fi una dintre acele monstruoase excepţii pe care bunul-simţ te opreşte să le înfăţişezi drept un tip; că cea mai virtuoasă şi mai tâmpită fată din lume, dac-ar vrea s-agaţe o plevuşcă, tot va găsi o momeală de pus în undiţă. Dar toate aceste critici cad de la sine, de îndată ce ne gândim că măreaţa religie catolică, apostolicească şi romană, încă mai dăinuie în Bretania şi-n vechiul ducat de Alençon. Credinţa şi evlavia nu admit subtilităţile de mai sus. Domnişoara Cormon mergea pe drumul mântuirii, preferând mai degrabă neajunsurile prea lungii sale feciorii, decât să fi căzut în păcatul minciunii ori al vicleşugului. La o fiinţă care-şi impune o asemenea disciplină, virtutea nu poate avea slăbiciuni; de aceea dragostea sau anumite socoteli veneau de bună seamă s-o încerce cu toată dârzenia. Dar să avem curajul să facem o observaţie oarecum crudă – mai ales pentru nişte vremuri când religia nu mai este privită de unii decât drept un mijloc, iar de alţii drept o poezie. Credinţa pricinuieşte un soi de oftalmie morală. Printr-un har dumnezeiesc, ea nu lasă sufletele ce se află în

drum spre veşnicie să vadă unele lucruri pământeşti. Cu alte cuvinte, s-ar putea spune că evlavioasele sunt din multe puncte de vedere nişte tâmpite. Însă pe de altă parte, această nerozie ne arată străşnicia cu care ele-şi pot purta sufletul către sferele cereşti, în pofida a ceea ce zicea voltairianul domn de Valois, atunci când pretindea c-ar fi foarte greu să hotărăşti dacă persoanele stupide ajung bisericoase, sau dacă cucernicia este aceea care cretinizează fetele de duh. Căci luaţi bine seamă, cea mai curată virtute catolică, cu bucuroasa şi iubitoarea ei resemnare în faţa durerii, cu pioasa ei supunere faţă de poruncile dumnezeieşti, cu credinţa ei vie în pecetea divinului pe lutul vieţii pământeşti – aceasta e tainica lumină ce se va strecura până-n cele din urmă meandre ale acestei povestiri, pentru a contura astfel tot întregii!; şi desigur că anumite lucruri vor creşte în ochii acelora care încă mai poartă în suflet credinţa. Iar dacă aceasta-i o prostie, de ce atunci nu ne-am ocupa de nenorocirile căşunate prostiei, aşa cum ne ocupăm bunăoară de nenorocirile geniului? – prima fiind de bună seamă un element social cu mult mai răspândit decât cel de-al doilea.

Aşadar, în ochii lumii, domnişoara Cormon păcătuia prin neprihănita nevinovăţie a fecioarelor. N-avea spirit de observaţie, şi purtarea ei faţă de pretendenţi o dovedea; pe de altă parte, în chiar acea clipă, o fată de şaisprezece ani (care n-ar fi deschis în viaţa ei un roman) ar fi putut totuşi citi în privirea lui Athanase sute de capitole de dragoste; în timp ce domnişoara Cormon nu vedea nimic şi nu putea recunoaşte în tremurul vocii lui, puterea unui simţământ care nu îndrăznea să se mărturisească. Ea însăşi fiind o timidă nu mai putea ghici timiditatea altuia. Fiind în stare să născocească acele rafinamente ale măreţiei sentimentale – care de fapt o pierduseră – ea nu le putea recunoaşte la Athanase. Acest fenomen moral nu va părea extraordinar pentru oamenii care ştiu că anumite calităţi

ale inimii depind tot atât de puţin de calităţile spiritului, după cum însuşirile geniului nu atârnă de nobleţea sufletului. Oamenii întregi sunt atât de rari, încât unul dintre cele mai de preţ mărgăritare ale umanităţii, însuşi Socrate, admitea, împreună cu un frenolog[63] al timpului său, că avea stofa unui adevărat netrebnic. Un mare general poate să-şi salveze ţara la Zürich şi totodată să pactizeze cu furnizorii. Un bancher de o cinste îndoielnică poate deveni om de stat. Un mare muzicant poate făuri compoziţii înaripate, dar poate comite şi un fals. O femeie cu sentimente înalte poate fi o mare nătângă. În sfârşit, o femeie bisericoasă poate să aibă năzuinţe sublime, dar să nu înţeleagă pornirile unui suflet ales din preajma ei. Unele nepotriviri datorite infirmităţilor fizice se pot întâlni deopotrivă şi în lumea morală. Această făptură cumsecade, care se tânguia că nu face dulceţuri decât pentru ea şi pentru unchiul său, devenise aproape ridicolă. Cei ce-o simpatizau pentru calităţile (unii pentru defectele sale} râdeau cu toţii de căsătoriile ei ratate şi se-ntrebau ce aveau să devină o avuţie atât de însemnată ca economiile domnişoarei Cormon şi moştenirea unchiului ei. În ciuda acestor aparenţe, – încă de mult era bănuită a fi o *fată originală.* În provincie nu-ţi este îngăduită originalitatea; aceasta ar însemna că tu ai idei neînţelese de ceilalţi, iar egalitatea spiritelor este aici tot atât de necesară ca şi cea a moravurilor. Căsătoria domnişoarei Cormon devenise, încă din 1804, ceva atât de problematic, *încât a te însura cu domnişoara Cormon* ajunsese în Alençon ceva proverbial, echivalentul celei mai caraghioase dintre negaţii. Desigur că spiritul zeflemitor este una dintre imperioasele porniri ale oricărui francez, de vreme ce această prea bună făptură ajunsese să fie totuşi bătaia de joc a întregului Alençon. Nu numai că primea în saloanele ei

[63] *frenologie* – ştiinţă azi perimată – după care, caracterul omului şi posibilităţile sale intelectuale puteau fi studiate pe baza conformaţiei craniului.

tot oraşul, nu numai că era milostivă, evlavioasă şi incapabilă să spună vreo răutate, dar mai mult încă, mintea ei rămânea la acelaşi nivel cu spiritul general şi cu moravurile localnicilor; iar aceştia o iubeau ca pe cea mai înaltă întruchipare a vieţii lor, căci ea prinsese rădăcini în viaţa şi obiceiurile provinciei pe care n-o părăsise niciodată, împărtăşea toate prejudecăţile ei, îi îmbrăţişa toate interesele, o adora. În ciuda unui venit de o sută optzeci de mii de livre ce-l primea de la moşie – avere însemnată pentru provincie – ducea totuşi aceeaşi trenă ca cele mai puţin avute case din oraş. Când pleca de pildă la Prébaudet, la ţară, mergea într-un vechi faeton de răchită, suspendat de nişte curele albe, deasupra căruia clămpăneau două perdele de piele scorojite de vreme. Faetonul era tras de o iapă durdulie care se opintea gâfâind. Vestită în tot târgul, trăsurica aceasta era tot atât de bine îngrijită de Jacquelin cât şi cel mai frumos landou al Parisului; domnişoara o îndrăgea, o folosea de doisprezece ani, lăudându-se cu aceasta şi arătând radioasa bucurie a omului zgârcit. Cei mai mulţi dintre locuitori purtau recunoştinţă domnişoarei Cormon pentru faptul că nu-i umilea prin luxul pe care l-ar fi putut afişa; se presupunea chiar că, dacă ea şi-ar fi cumpărat de la Paris o caleaşca, lumea ar fi trăncănit mai mult despre aceasta decât despre neizbutitele-i căsătorii. De altfel, cea mai strălucită trăsură din lume ar îi dus-o la Prébaudet tot atât de bine ca şi străvechiul ei faeton de răchită. Iar provincia – care are întotdeauna în vedere ţelul final – se interesează prea puţin de estetica mijloacelor, preocupată doar să ducă totul la bun sfârşit.

Terminând cu descrierea moravurilor intime ale acestei case, se cuvine ca, alături de domnişoara Cormon şi de părintele de Sponde, să-i situăm pe Jacquelin, Josette şi pe bucătăreasa Mariette, care contribuiau, fiecare în parte, la fericirea unchiului şi a nepoatei.

Bărbat de patruzeci de ani, rotofei, brunet, roşu la faţă,

cu o mutră de marinar breton, Jacquelin îi slujea de douăzeci şi doi de ani. El servea la masă, ţesăla iapa, îngrijea grădina, lustruia pantofii părintelui, făcea coşniţa, tăia lemnele, mâna caii, aducea ovăzul, paiele şi finul de la Prébaudet; seara stătea în anticameră, moţăind ca un hârciog. Se spunea c-o îndrăgise pe Josette, fată de treizeci şi şase de ani, pe care însă domnişoara Cormon ar fi concediat-o cu siguranţă dacă s-ar fi măritat. Astfel încât aceşti doi nenorociţi îşi economiseau simbriile şi se iubeau în taină, pândind şi dorind căsătoria domnişoarei Cormon, aşa după cum evreii aşteaptă pe Mesia. Născută undeva între Alençon şi Mortagne, Josette era o slujnică mică şi durdulie; obrazul ei, care se asemăna cu o caisă pistruiată, nu era lipsit nici de caracter, nici de spirit; părea că ea îşi conduce stăpâna. Josette şi Jacquelin – siguri că totul se va sfârşi cu bine – ascundeau o mulţumire ce te făcea să crezi că aceşti doi ibovnici privesc cu speranţă viitorul. Mariette, bucătăreasa, tot de cincisprezece ani în slujbă, ştia să gătească toate mâncărurile care plăceau în acel ţinut.

Nu ne-ar fi îngăduit să trecem cu vederea iapa normandă murgă, zdravănă, care ducea pe domnişoara Cormon la conacul de la Prébaudet; într-adevăr, cei cinci locatari ai casei aveau pentru iapa aceasta o afecţiune cu totul deosebită. Se numea Penelopa şi-i slujea de optsprezece ani; era atât de bine ţesălată, era hrănită cu atâta zel, încât Jacquelin şi domnişoara Cormon sperau să mai poată trage foloase de pe urma ei încă vreo zece ani. Penelopa era continuu subiect de conversaţie şi de preocupări; s-ar fi zis că, neavând copii asupra cărora să-şi reverse sentimentul reţinut, de maternitate, sărmana domnişoară Cormon îl trecuse asupra acestei fericite iepe. Penelopa făcuse pe domnişoara să renunţe la canari, la pisici, la câini – familie fictivă pe care o născocesc îndeobşte fiinţele singuratice din sinul societăţii.

Deşteptăciunea Penelopei se ridicase până la nivelul acestor devotate slugi, în timp ce ele coborâseră până la

liniştea tăcută şi supusă a animalului. Fiind într-un zilnic dute-vino, cei patru credincioşi servitori îşi vedeau cu o precizie mecanică exact de aceleaşi îndeletniciri. Dar, după cum o spuneau pe limba lor, ei păpaseră bucăţica bună lanceput. Domnişoara Cormon, ca toate persoanele preocupate de o idee fixă – mai puţin din temperament, cât din nevoia de a-şi folosi hărnicia – se făcuse arţăgoasă şi cicălitoare. Neputându-se îngriji de un soţ sau de copii, se lega acum de toate fleacurile. Pălăvrăgea despre nimicuri ceasuri întregi: bunăoară despre o duzină de şerveţele însemnate cu „Z”, dar pe care le găsise în dulap puse înaintea literei „O”.

— Dar unde ţi-e capul, Josette?! strigă ea. Josette, tu nu bagi de seamă nimic!

Opt zile în şir domnişoara întrebă dacă Penelopa şi-a primit raţia de ovăz la ceasurile două, numai pentru că o singură dată i se întâmplase lui Jacquelin să întârzie... Mica ei imaginaţie se frământa pentru toate mărunţişurile. Un strat de colb uitat de pământuf, felii de pâine prost prăjite de Mariette, faptul că Jacquelin uitase să închidă la timp ferestrele prin care razele soarelui ardeau mătasea mobilei, toate aceste nimicuri de seamă stârneau certuri mari, iar domnişoara îşi ieşea din fire. „Totul merge prost!” ţipa ea. Nu-şi mai recunoştea slugile de altădată; se lăsau pe tânjală, iar ea era prea îngăduitoare. Într-o zi, Josette îi dădu *La Journée du Chrétien,* în loc de *La Quinzaine de Pâques*[64]. Seara, tot oraşul aflase nenorocirea. Domnişoara fusese obligată să se întoarcă de la Saint-Léonard acasă, iar plecarea ei bruscă din biserică – unde deranjase un rând de scaune – făcuse lumea să-şi închipuie cine ştie ce grozăvii. Se simţi aşadar obligată să istorisească prietenilor pricina acestui neajuns.

— Josette, o dojeni ea cu blândeţe, să nu se mai întâmple

[64] *La journée du Chrétien... La Quinzaine de Pâques* – cărţi catolice de rugăciune: *Ziua Creştinului, Săptămânile Paştelui;* ultima cuprinde slujbele celor două săptămâni care încep la Florii.

una ca asta.

Fără să-şi dea seama, domnişoara Cormon era foarte fericită de aceste mici ciorovăieli care o făceau să uite amărăciunile vieţii.

Spiritul îşi are şi el nevoile; după cum trupul le are pe ale sale. Josette şi Jacquelin primeau hachiţele domnişoarei, aşa cum plugarul îndură toanele timpului. Tustrei ziceau, în simplitatea lor: „Plouă!” – ori: „E frumos!” şi nu mai învinuiau cerul. După cum arendaşul iscodeşte în zorii zilei pâcla, tot astfel, sculându-se dimineaţa, se-ntrebau în bucătărie: „În ce toane s-o trezi azi domnişoara?” În sfârşit, domnişoara Cormon ajunsese să-şi oglindească personalitatea în cele mai mici amănunte ale vieţii de toate zilele. Ea şi Dumnezeu, duhovnicul şi rufele de spălat, pregătirea dulceţurilor şi ascultarea liturghiilor, îngrijirile pe care trebuia să le dea unchiului – mă rog, toate acestea puseseră stăpânire pe mintea ei scurtă. În virtutea unei optici binecunoscute oamenilor egoişti din fire sau a celor ocazional egoişti, cel mai mic fleac pentru ea lua proporţii uluitoare. Fiind sănătoasă tun, se înspăimânta peste măsură ori de câte ori simţea o cât de neînsemnată tulburare a tubului digestiv. De altfel trăia sub necurmata domnie a străvechii ştiinţe medicale şi, peste măsură de prevăzătoare, lua câte patru curăţenii pe an, de o tărie care ar fi dat-o gata şi pe Penelopa, dar care pe dânsa o stimula! Dacă atunci când o îmbrăca, Josette descoperea pe umerii săi dalbi cel mai mic coş, aceasta devenea pricina unor nesfârşite anchete printre felurile de bucate ale săptămânii. Ce izbândă, dacă Josette amintea stăpânei despre un anumit iepure prea pipărat care ar fi prilejuit coşul! Cu câtă bucurie ziceau atunci împreună:

— Fără-ndoială: iepurele a fost pricina!

— Mariette l-a pipărat prea tare, relua domnişoara, şi îi tot spun să nu mai gătească lucruri aşa picante pentru unchiul şi pentru mine… Dar Mariette e mai uitucă decât…

— Decât un iepure, completa Josette.

— Aşa e, răspundea domnişoara. E mai uitucă decât iepurele; ai nimerit-o foarte bine!

De patru ori pe an, la începutul fiecărui anotimp, domnişoara Cormon se ducea să petreacă câteva zile la proprietatea sa din Prébaudet. Aceasta se întâmpla pe la jumătatea lui mai, anotimp când domnişoara Cormon voia să se încredinţeze dacă merii *ninseseră* bine – expresie locală pentru a desemna căderea florilor de mai pe sub arbori. Când grămada circulară de petale, presărată la poalele pomilor, începea să semene cu un strat de zăpadă, proprietarul putea nădăjdui la o bună recoltă de cidru. Cântărind cu privirea butoaiele, domnişoara Cormon avea totodată grijă să fie reparate stricăciunile pricinuite de iarna trecută; se îngrijea de livada de fructe şi de grădina de zarzavat care-i aduceau numeroase provizii. În fiece anotimp avea altceva de făcut. Cu toate că domnişoara îşi regăsea după trei săptămâni toţi credincioşii prieteni, ea dădea totuşi un ospăţ de despărţire înainte de plecare. Această plecare era întotdeauna un eveniment răsunător în Alençon. Cei care n-o mai văzuseră de mult, veneau atunci: saloanele erau ticsite. Fiecare venea să-i ureze drum bun, ca şi când ar fi plecat la Calcutta. Iar a doua zi, neguţătorii ieşeau cu toţii în pragul caselor. Cu mic, cu mare, priveau faetonul trecând şi s-ar fi zis că vânturau cine ştie ce veste, atunci când auzeai ici şi colo sporovăind:

— Iat-o pe domnişoara Cormon, pleacă la Prébaudet!

Unul spunea:

— E putred de bogată.

— Ei, flăcăule, răspundea vecinul, asta-i o femeie tare cumsecade; de-ar încăpea avuţiile mereu pe asemenea mâini, n-ar mai fi urmă de cerşetor în orăşelul nostru!

Alţii ziceau;

— Iacă, iacă, nu mă mir c-au înflorit viile, dacă pleacă la Prébaudet… Dar cum naiba nu se mărită?

— De! eu unul aş lua-o, răspundea un glumeţ: nunta e de altfel pe jumătate făcută, de vreme ce una dintre părţi

consimte; dar dacă nu vrea cealaltă... De! Domnul du Bousquier a şi arvunit-o...

— Domnul du Bousquier?... Păi l-a refuzat...

Seara, la toate întrunirile, se rostea cu gravitate:

— Domnişoara Cormon a plecat.

Sau auzeai:

— Carevasăzică am lăsat-o să plece pe domnişoara Cormon!

Din întâmplare, tocmai miercurea în care Suzanne stârnise scandalul ei coincidea cu ziua recepţiei de rămas bun – zi în care domnişoara Cormon o înnebunea pe Josette cu pachetele ce trebuia să le ia la ţară. Aşadar, în timpul dimineţii se vorbiseră şi se petrecuseră în oraş tot felul de lucruri, care dădeau o mare însemnătate acestei întruniri de adio. Doamna Granson se dusese să bată toba peste tot, în timp ce fata bătrână chibzuia la toate obiectele trebuincioase deplasării sale, iar vicleanul cavaler de Valois juca pichet cu domnişoara de Gordes, regina saloanelor aristocraţiei, sora bătrânului marchiz de Gordes.

Dacă toţi deopotrivă aşteptau cu nerăbdare să vadă ce figură va face seducătorul în timpul seratei, pentru cavaler şi pentru doamna Granson era de mare importanţă să observe cum va reacţiona domnişoara Cormon, în îndoita sa calitate de fată mare şi de preşedintă a Societăţii Materna. Cât despre naivul du Bousquier, se plimba pe promenadă, începând să creadă că Suzanne şi-a bătut joc de el; această bănuială îi întărea principiile privind femeile.

În aceste împrejurări solemne, masa era pregătită încă de la trei şi jumătate; căci în ăst timp, lumea *fashionable*[65] din Alençon prânzea în mod excepţional la orele patru. În timpul Imperiului, se lua masa ca pe vremuri, la două după-amiază – numai că seara se lua supeul. Una dintre plăcerile îndeosebi gustate de domnişoara Cormon (fără vreun gând rău, dar cu un substrat neîndoielnic de egoism) era nespusa

[65] *fashionable* – elegantă (în lb. engleză.)

mulţumire pe care o încerca atunci când se vedea gătită ca o gazdă care-şi adastă musafirii. Când era pusă la punct, atunci, în sufletul ei se furişa o rază de nădejde: o voce îi şoptea că natura n-o înzestrase din belşug chiar aşa în zadar şi că, totuşi, o dată avea să se ivească un om care va cuteza... Dorinţa ei se împrospăta aşa cum îşi înviorase corpul! Îşi privea veşmintele cu un soi de beţie şi această satisfacţie continua în timp ce cobora să-şi arunce încă o dată necruţătoarea privire asupra salonului, cabinetului de lucru şi budoarului. Se plimba prin odăi cu naiva mulţumire a bogătaşului care se gândeşte în fiece clipă că, fiind avut, niciodată nu va duce lipsă de ceva. Privea eternele sale mobile, antichităţile, lacurile, zicându-şi că aceste atât de frumoase lucruri cereau un stăpân. După ce admira sufrageria, unde era întinsă o masă lungă, acoperită cu o faţă de masă albă ca neaua, cu vreo douăzeci de tacâmuri orânduite la distanţe egale; după ce verifica bateria de sticle alese de ea, cu etichetele de soi, după ce citea amănunţit numele comesenilor scrise pe hârtiuţe de mâna tremurândă a părintelui de Sponde (singurul lucru pe care de altfel îl mai făcea el în gospodărie şi care dădea naştere la serioase controverse privind locul cuvenit fiecărui musafir), după toate acestea, domnişoara, îmbrăcată de ceremonie, se îndrepta spre apartamentul unchiului ei care, în fiece zi spre asfinţit, se plimba pe terasă, admirând priveliştea şi apele Brillantei, ascultând ciripitul păsărilor cuibărite aci şi ferite de vânători sau de copii. În timpul acestor ore de aşteptare, niciodată nu se adresa părintelui de Sponde fără să-i pună unele întrebări ciudate, cu scopul de a-l atrage pe bunul ei unchi într-o convorbire care să-l înveselească. Şi iată în ce fel – căci această ultimă particularitate zugrăveşte în totul firea bunei fete.

Domnişoara Cormon socotea de a sa datorie să vorbească întruna; nu fiindcă ar fi fost guralivă din fire (din nenorocire avea foarte puţine idei şi cunoştea tot atât de puţine fraze pentru a le rosti), ci fiindcă ea credea că astfel

îndeplineşte o îndatorire socială, impusă de religie, care ne porunceşte să fim plăcuţi aproapelui nostru. Aşa de mult îi stătea pe inimă această îndatorire, încât se sfătuise şi cu duhovnicul său, părintele Couturier, în legătură cu această chestiune de politeţe elementară. În pofida smeritei mărturisiri a penitentei sale, care-i destăinuise câtă trudă are ca să poată găsi ceva de spus, bătrânul duhovnic, atât de neclintit în ce priveşte disciplina, îi citise îndemnurile sfântului Francisc de Sales[66] cu privire la îndatoririle femeii de lume, la veselia decentă a credincioaselor care trebuie să-şi păstreze asprimea doar pentru ele însele, iar în casă să se arate binevoitoare, dându-şi osteneala ca aproapele să nu se plictisească niciodată alături de ele. Pătrunsă astfel de îndatoririle sale creştineşti, dorea, mai presus de toate, să se supună sfaturilor duhovnicului care o îndemnase să vorbească cu blândeţe. Când vedea că lâncezeşte conversaţia, o treceau toate năduşelile, atât de mult se trudea să scornească o idee pentru a însufleţi discuţiile. Rostea atunci propoziţiuni stranii, ca de pildă:*, nimeni nu se poate afla deodată în două locuri – afară numai dacă nu e o păsărică”*. Într-o zi, fraza asta stârni – nu fără succes – o întreagă discuţie asupra ubicuităţii apostolilor, problemă din care nu pricepu nimic. Din cauza acestei manii de a tot înnoda firul conversaţiilor, domnişoara căpătase în societate porecla de *buna domnişoară Cormon.* În gura oamenilor spirituali, acest cuvânt însemna: proastă ca noaptea şi cam gâsculiţă! Dar multă lume, cam de aceeaşi teapă cu ea, lua porecla în adevărata ei semnificaţie şi răspundea: „Da, da, domnişoara Cormon e minunată…”

Punea câteodată – în scopul de a fi plăcută oaspeţilor săi şi de a-şi îndeplini îndatoririle faţă de lume – nişte întrebări

[66] *Francisc de Sales* – teolog şi predicator catolic francez (1567—1622). S-a ocupat de convertirea hughenoţilor (protestanţilor). A fost sanctificat în secolul al XVII-lea. A lăsat scrieri teologice, predici şi scrisori îngrijit scrise.

atât de absurde, încât lumea izbucnea în hohote de râs… întreba, bunăoară, ce tot face guvernul cu birurile pe care le adună de atât amar de vreme… Sau, de ce Biblia n-a fost tipărită în timpul lui Iisus Cristos, de vreme ce ea datează de la Moise…

Era de teapa acelui *country gentleman*[67] care, auzind mereu vorbindu-se despre posteritate în Camera Comunelor, se ridică în cele din urmă pentru a ţine acest *speech*[68] devenit celebru:

„Aud, domnilor, vorbindu-se întruna aici despre posteritate; aş vrea să ştiu şi eu, ce a făcut această mare putere pentru Anglia?”

În asemenea împrejurări, văzând surâsul de pe buzele acestor necruţători semidocţi, vajnicul cavaler de Valois sărea în ajutorul fetei bătrâne, cu toată puterea iscusitei sale diplomaţii. Bătrânul gentilom, căruia îi plăcea să găsească merite femeilor, îi atribuia o oarecare inteligenţă şi domnişoarei Cormon, susţinând-o în chip paradoxal; şi o scotea atât de bine din încurcătură, încât de multe ori dădea impresia că fata n-a spus nicio prostie. Într-o bună zi, cu toată seriozitatea, ea mărturisi că nu ştie ce deosebire este între un bou şi un taur. Fermecătorul cavaler curmă chiotele de râs, răspunzând că boul nu poate fi decât unchiul juncii[69], Altă dată, venind vorba despre herghelii şi despre greutăţile ce întâmpină aceste crescătorii – convorbire obişnuită în ţinutul minunatelor herghelii de la Pin – ea pricepu deodată că aceşti cai proveneau din *monte* şi întrebă *de ce nu se făceau două monte pe an.* Cavalerul atrase tot hazul de partea lui zicând:

— Lucrul este foarte cu putinţă!

Cei de faţă amuţiră.

— Vina e însă à naturaliştilor care n-au ştiut încă sili iepele să-şi poarte mânjii mai puţin de unsprezece luni.

[67] Senior de la ţară (în l. engleză).
[68] Discurs (în l. engleză).
[69] Care în dialectul locului se numeşte „taure”.

Biata fată habar n-avea nici ce este aia montă, nici care-i deosebirea între un bou şi un taur. Iar cavalerul de Valois slujea o ingrată, deoarece domnişoara Cormon nu preţuise, niciodată, măcar unul dintre serviciile sale cavalereşti. Văzând cum se înviorează convorbirea, ea nu găsea că e chiar atât de proastă pe cât i se părea că este. Cu timpul, se oţelise în neştiinţa ei, întocmai ca ducele de Brancas, întruchipare a aiuritului care, răsturnat într-un şanţ, se simţea atât de bine acolo, încât atunci când au venit să-l scoată, a întrebat: „Dar ce aveţi cu mine?”

Începând cu această perioadă, destul de recentă, domnişoara Cormon îşi pierdu sfiala şi dobândi siguranţa replicilor; cuvânta cu solemnitatea cu care englezii săvârşesc nerozii patriotice şi care se poate asemui cu o prostie fudulă. Apropiindu-se de unchiul ei. cu un pas magistral, rumega aşadar o întrebare ca să-l scoată din tăcerea în care se afundase; această prelungă muţenie o mâhnea, căci ea îşi închipuia că unchiul se plictiseşte.

— Unchiule… zise ea, atârnându-se de braţul lui şi strângându-se bucuroasă lângă el (în mintea ei, spunea: „Aşa m-aş purta dacă aş avea un soţ”) – unchiule, dacă totul pe pământ se întâmplă după voia Domnului – asta ar însemna că fiecare lucru îşi are rostul lui?

— Bineînţeles, răspunse cu gravitate părintele de Sponde care, îndrăgindu-şi nepoata, se lăsa, cu o răbdare îngerească, oricând smuls din meditaţiile lui.

— Atunci, dacă eu rămân fată mare – o presupunere – e voia Domnului, nu-i aşa?

— Fireşte, copila mea.

— Totuşi, dat fiind că nimic nu mă împiedică să mă mărit chiar mâine, voinţa lui poate fi aşadar înfrântă de voinţa mea?

— Acest lucru ar fi adevărat, dacă am cunoaşte care e adevărata voinţă a Domnului. Observă tu însăţi că ai pus un *dacă* la mijloc, răspunse fostul superior de la Sorbona.

Biata fată, care nădăjduise să-şi atragă unchiul într-o discuţie matrimonială cu ajutorul unui argument *ad omnipotentem*[70], rămase de-a dreptul înmărmurită; însă fiinţele cu mintea îngustă se conduc după teribila logică a copiilor, care te pune adesea în încurcătură şi care constă în a merge din răspuns în întrebare.

— Unchiule – reluă deci domnişoara – Dumnezeu n-a făcut doar femeile ca să rămână de-a pururi fecioare; căci, în cazul acesta, ar trebui ori să fie toate fete, ori să fie toate femei. Este o oarecare nedreptate în distribuirea acestor roluri?

— Draga mea, nedreptăţeşti Biserica – răspunse părintele – deoarece ea recomandă celibatul ca pe cea mai bună cale pentru a ajunge la Dumnezeu.

— Dar dacă Biserica are dreptate şi toată lumea ar practica atât de bine credinţa catolică, atunci oare nu s-ar stinge omenirea? Răspunde unchiule?!

— Eşti prea inteligentă, Rose, şi nu este nevoie de atâta pentru a fi fericită.

O asemenea vorbă iscă un surâs de mulţumire pe buzele bietei fete şi-i întări buna părere pe care începuse s-o aibă despre sine. Iată cum lumea, prietenii şi vrăjmaşii noştri se fac complicii cusururilor noastre! Chiar atunci, convorbirea fu curmată de începerea sosirii musafirilor. În asemenea zile de mare sindrofie, pe această scenă locală se petreceau mici familiarităţi între slujitorii casei şi oaspeţi. Mariette, văzând că trece preşedintele Tribunalului, un gurmand fără pereche, îl întimpină:

— Ah, domnule du Ronceret, v-am făcut azi o conopidă la cuptor. Domnişoara ştie cât de mult vă place şi mi-a zis: „Mariette, nu care cumva s-o greşeşti, c-avem pe domnul preşedinte la masă!”

— Ce bună-i domnişoara Cormon! Mariette, ai gătit conopidele-n zeama lor – nu în zeamă de carne – sper! Sunt mult mai gustoase aşa, răspunse împărţitorul de dreptate al

[70] *ad omnipotentem* – în limba latină: la atotputernicul.

ţinutului.

Preşedintele nu se sfia să între în camera de consiliu în care Mariette dădea sentinţele şi s-arunce câte o privire de gastronom, dându-şi apoi şi părerea de maestru.

— Bună seara, doamnă – spuse Josette doamnei Granson care se lua bine pe lângă jupâneasă – domnişoara s-a gândit la dumneavoastră; mi-a poruncit să gătesc o mâncare de peşte.

Cât despre cavalerul de Valois, vorbea cu Mariette pe tonul boierului prietenos:

— Ei bine, regina bucătăreselor, căreia i-aş atribui cu bucurie marea cruce a Legiunii de Onoare[71], ia spune-mi, ai vreo bucăţică aleasă pentru care face să-mi cruţ pofta de mâncare?

— Da, da! Cum să nu, domnule de Valois, avem un iepure de şapte chile, trimis de la Prébaudet..

— Bună tată! spunea cavalerul, aprobând sfatul Mariettei. Aşa! Un iepure de şapte chile!

Du Bousquier nu fusese poftit. Domnişoara Cormon, credincioasă sistemului pe care-l cunoaşteţi, se purta prost cu acest cincantenar[72], faţă de care nutrea anumite simţăminte greu de lămurit, pornite din străfundul inimii. Deşi îl respinsese, câteodată îi părea rău; nutrea în acelaşi timp o presimţire c-avea să-l ia de bărbat şi o oarecare spaimă ce-o împiedica să dorească acest mariaj. Sufletul ei, răscolit de aceste simţăminte, o făcea să se gândească la du Bousquier. Fără a o mărturisi făţiş, ea era de fapt impresionată de formele herculeene ale republicanului. Cu toate că nu-şi puteau explica unele contradicţii ale domnişoarei Cormon, doamna Granson şi cavalerul de Valois surprinseră câteva priviri nevinovate, strecurate pe sub gene, a căror semnificaţie era destul de limpede,

[71] *„Legiunea de onoare”* – decoraţie franceză, instituită în 1802 de Napoleon Bonaparte; pe atunci prim-consul, pentru a răsplăti serviciile militare şi civile.

[72] *cincantenar* – în vârstă de cincizeci de ani (n.k.).

pentru ca amândoi să-ncerce să surpe speranţele şi aşa zădărnicite ale vechiului furnizor – speranţe pe care republicanul desigur le mai păstra. Doi dintre comeseni se mai lăsau aşteptaţi, dar erau dinainte iertaţi datorită ocupaţiilor ce-i reţineau: unul era domnul du Coudrai, administratorul fondului ipotecar; celălalt, domnul Choisnel, fostul intendent al casei de Gordes, notarul înaltei aristocraţii şi ca atare primit totdeauna cu deferenţa pe care o îndreptăţeau nu numai virtuţile sale, ci şi o avere foarte însemnată. Când aceşti doi întârziaţi sosiră în fine, Jacquelin le spuse, văzându-i că se îndreaptă spre salon:

— Sunt cu toţii în grădină.

De bună seamă, pofta de mâncare crescuse, căci la apariţia administratorului fondului ipotecar, se ridică în adunare un uşor murmur, cu care se primesc în asemenea împrejurări ultimii veniţi. Domnul du Coudrai era unul dintre cei mai politicoşi oameni din oraş, şi singurele lui cusururi erau acelea de a se fi însurat, pentru bani, cu o nesuferită bătrână şi de a face grozave jocuri de cuvinte de care el singur râdea cel dintâi, Aşteptând să se anunţe în mod oficia! începutul mesei, lumea forfotea pe terasă, de-a lungul Brillantei, şi se desfăta privind ierburile care creşteau pe malul apei, prundişul întrevăzut sub jocul undelor şi unele atât de frumoase amănunte ale caselor cuibărite pe celălalt mal: vechi galerii de lemn, ferestre cu pervazuri mâncate de vreme, grinzi ce sprijineau unele încăperi înaintând peste râu, grădiniţe unde se uscau zdrenţe, atelierul unui tâmplar; în sfârşit, toate acele mizerii ale orăşelului de provincie care, în vecinătatea apelor, sub ramurile plecate ale unei sălcii plângătoare, ale florilor, ale vreunui trandafir, răspândesc nu ştiu ce farmec delicat, vrednic de un pictor peisagist.

Cavalerul se uită la fiecare invitat, căci aflase că scânteia ce-o scăpărase el aprinsese, în chip foarte fericit, cele mai aprige cabale din oraş; însă nimeni încă nu vorbea cu glas tare despre marea noutate, despre Suzanne şi despre du

Bousquier, Provincialul are darul de a şti să distileze clevetirea în chipul cel mai desăvârşit; nu sunase încă clipa prielnică pentru a se putea vorbi despre această neobişnuită aventură; fiecare trebuia să intre încetul cu încetul în atmosfera chestiunii. Deocamdată îşi şopteau la ureche:

— Ştiţi?

— Da!

— Du Bousquier?

— Şi frumoasa Suzanne.

— Domnişoara Cormon mi ştie nimic?

— Nu.

— Ah!

Era *piano*-ul cancanului, al cărui *rinforzando* avea să izbucnească abia după gustarea primului fel. Deodată domnul de Valois zări pe doamna Granson care-şi pusese pălăria verde cu bucheţele de urechiuşa ursului şi a cărei faţă strălucea de vervă. Să fi fost oare dorinţa de a începe concertul? Cu toate că-n viaţa monotonă a acestor personaje, o asemenea noutate era ca o mină de aur bună de exploatat, iscoditorului şi bănuitorului cavaler i se păru că vede, la această femeie cumsecade, expresia unui sentiment mai intens: bucuria pricinuită de reuşita unui interes personal!... Îndată se întoarse pentru a-l iscodi pe Athanase şi-l zări cufundat într-o tăcere care mărturisea adânca sa concentrare. După câteva clipe însă, privirea pe care tânărul o aruncă asupra corsajului domnişoarei Cormon (ale cărei rotunjimi semănau destul de bine cu două ţimbale militare) dumiri pe cavaler. Într-o străfulgerare, văzu deodată tot ce se petrecuse.

— Ei! drace, în ce capcană era să cad!

Domnul de Valois se apropie de domnişoara Cormon pentru a-i oferi braţul şi a o conduce spre sufragerie. Fata bătrână avea o respectuoasă consideraţie pentru cavaler; de bună seamă, numele precum şi rangul pe care-l ocupa în constelaţia aristocratică a Departamentului constituiau

pentru salonul Cormon cea mai strălucitoare podoabă! De doisprezece ani, în adâncul inimii ei, ar fi dorit s-ajungă doamna de Valois. Numele lui era ca o ramură de care se agăţa roiul ideilor ce-o preocupau în legătură cu nobilimea, cu rangul şi cu însuşirile exterioare ale unei bune partide; dar deşi cavalerul de Valois era alesul inimii, al capului şi al ambiţiei sale, totuşi acest bătrân stafidit, cu părul mai spilcuit ca sfântul Ion într-o icoană, o înfricoşa pe domnişoara Cormon; chiar dacă vedea în el gentilomul, fata nu întrezărea câtuşi de puţin bărbatul. Prefăcuta indiferenţă a cavalerului, în ceea ce priveşte căsătoria, şi mai ales închipuita puritate a moravurilor lui – deşi trăia într-o casă plină de *grizete* – izbuteau doar să-i adumbrească prestigiul, răsturnând propriile sale prevederi. Acest gentilom care ticluise atât de bine povestea cu renta viageră, aci greşise socotelile. Fără să-şi dea seama de asta, gândurile domnişoarei Cormon cu privire la preaînţeleptul cavaler erau exprimate prin cuvintele: „Ce păcat că nu-i puţin mai frivol!” Cei care au cercetat reacţiile sufletului omenesc au observat, desigur, pornirea pe care o au persoanele credincioase spre oamenii stricaţi şi s-au mirat poate de această preţuire ce părea că vine să contrazică bunele virtuţi creştine. Dar de fapt, ce ursită mai frumoasă pentru o femeie virtuoasă, decât aceea de a purifica apele tulburi ale viciului, aşijderea cărbunelui aprins? Şi e iarăşi limpede că aceste nobile fiinţe, obligate din pricina rigidităţii principiilor lor să nu calce niciodată credinţa conjugală, sunt tocmai acelea care-şi doresc un soţ cu mare experienţă practică! În dragoste tocmai pramatiile sunt oameni mari. Aşa că biata fată suferea să vadă că alesul inimii nu întruchipa aceste duble însuşiri. Doar Dumnezeu din cer ar fi putut să topească împreună pe cavalerul de Valois şi pe du Bousquier.

Pentru a putea înţelege importanţa celor câteva cuvinte pe care cavalerul avea să le schimbe acum cu domnişoara

Cormon, va trebui să amintim în prealabil de cele două chestiuni grave care frământau oraşul şi asupra cărora opiniile erau împărţite în două tabere. Du Bousquier era, de altfel, în mod misterios amestecat în ele.

Prima privea pe parohul din Alençon, care depusese odinioară jurământul constituţional şi care, în această clipă, făcea să se spulbere toate aprehensiunile catolicilor, dând dovada celor mai înalte însuşiri. Devenise până la urmă un Cheverus[73], însă atât de mult preţuit, încât la moartea sa a fost prohodit de tot oraşul. Domnişoara Cormon şi părintele de Sponde făceau însă parte din această „mică biserică", semeaţă şi dreptcredincioasă, care pentru curtea Romei echivala cu ceea ce fuseseră politicienii „ultra"[74] pe lângă Ludovic al XVIII-lea. În special părintele de Sponde refuza să recunoască biserica oficială, care fusese constrânsă să pactizeze cu constituţionalii. Fireşte că parohul nu era primit în casa Cormon, ale cărei simpatii se îndreptau numai către slujitorul capelei Saint-Léonard – capela aristocraţiei din Alençon.

Du Bousquier – înverşunatul liberal ascuns în piele de regalist – ştia prea bine că anumite punţi sunt absolut necesare nemulţumiţilor care întreţin vie flacăra opoziţiei; el polarizase aşadar simpatiile clasei mijlocii în jurul acestui prelat. Iată acum care era a doua chestiune: sub înrâurirea ascunsă a acestui diplomat bădăran, se stârnise discuţia în jurul clădirii unui teatru al oraşului Alençon. Seizii lui du Bousquier nu-şi cunoşteau Mohamedul[75], însă aceasta nu-i

[73] *Cheverus (Jean-Louis-Madeleine Lefebvre de)* – cardinal francez (1768—1836); a trăit în Anglia şi în America în timpul Revoluţiei franceze, devenind episcop al Bostonului; întors în Franţa, a ajuns arhiepiscop al Bordeaux-ului; era cunoscut pentru spiritul său conciliator.

[74] *politicienii „ultra" pe lângă Ludovic al XVIII-lea* – ultraregaliştii – sau, mai pe scurt *les ultras* – erau partizanii monarhiei absolute.

[75] *Seizii lui du Bousquier nu-şi cunoşteau Mohamedul* – partizanii lui devotaţi şi supuşi. *Seid* a fost discipolul şi sclavul lui Mahomed, primul care a crezut în misiunea Profetului. Reluat de Voltaire într-unul dintre romanele sale, numele de Seid a devenit simbolul devotamentului

împiedica să fie mai înverşunaţi în apărarea propriei lor păreri. Athanase era unul dintre cei mai înfocaţi partizani ai construirii unei săli de spectacol şi propovăduia de câteva zile, prin toate birourile primăriei, pentru această cauză, îmbrăţişată de altfel de întreg tineretul.

Gentilomul oferi braţul bătrânei fete pentru a face câţiva paşi, iar ea primi, nu fără a-i mulţumi, printr-o galeşă privire, pentru această atenţie; cavalerul îi răspunse arătându-i-l cu un aer zeflemitor pe Athanase.

— Domnişoară, dumneavoastră, care daţi o atât de mare importanţă raporturilor sociale şi care, întrucâtva, vă înrudiţi cu acest tânăr…

— De foarte departe, îl întrerupse ea.

— Oare, nu ar fi nimerit, spuse cavalerul, să vă folosiţi de înrâurirea pe care o aveţi asupra lui şi a mamei sale, spre a-l împiedica să se nenorocească? Nici prea credincios nu este – e doar considerat printre cei care au depus jurământ – dar asta nu ar fi nimic… E ceva mult mai grav: el este pe cale să se arunce acum ca un zăpăcit în braţele opoziţiei, fără să-şi dea seama ce consecinţe ar putea avea această purtare asupra viitorului său. Unelteşte acum pentru construirea teatrului; s-a lăsat prins şi el în această chestiune, a căzut victima acelui „republican” camuflat care este du Bousquier.

— Doamne-Dumnezeule! domnule de Valois, mamă-sa îmi tot zice că-i deştept, răspunse domnişoara, şi când îl vezi ai impresia că nu ştie cât fac *două şi cu două,* ba îţi mai şi stă întotdeauna înfipt în faţă ca un nătăfleţ…

— …care n-are nimic în cap! îi întregi fraza administratorul fondului ipotecar. Prins-am din zbor cuvântul… Prezint *omagiul* meu cavalerului de Valois, adăugă el, salutând pe gentilom cu îngâmfarea pe care Henri Motinier o atribuia lui Joseph Prud’homme[76], admirabil tip care făcea parte din aceeaşi tagmă ca şi administratorul

absolut.

fondului ipotecar.

Domnul de Valois răspunse salutând scurt, cu aerul proteguitor al nobilului care te ţine la distanţă; apoi conduse pe domnişoara Cormon înspre nişte vase de flori, ceva mai departe, dând astfel a înţelege că nu voia să mai fie spionat.

— Ce vreţi, cum ar fi cu putinţă, şopti cavalerul aplecându-se la urechea, domnişoarei Cormon, ca aceşti tineri, crescuţi în acele scârboase licee imperiale, să poată avea idei? Numai bunele moravuri şi nobilele deprinderi pot stimula marile idei şi pasiuni frumoase. Când te uiţi la el, nu-i greu să ghiceşti că bietul băiat se va timpi cu desăvârşire şi va avea parte de o moarte păcătoasă. Uitaţi-vă numai cât e de palid şi de supt la faţă!

— Mama lui pretinde că lucrează mult prea mult, răspunse cu naivitate fata bătrână, că-şi pierde nopţile – dar cu ce? citind cărţi, scriind. Cu ce-i poate dăuna unui tânăr dacă stă să scrie în timpul nopţii?

— Dar asta îl va istovi, reluă cavalerul, încercând să îndrume firul gândurilor bătrânei fete pe calea care i l-ar fi putut face pe Athanase nesuferit. Şi apoi, moravurile liceelor imperiale erau într-adevăr îngrozitoare!

— Oh! da, spuse cu nevinovăţie domnişoara Cormon. Îi duceau la plimbare cu tobele-n frunte, nu-i aşa? Profesorii erau mai necredincioşi decât păgânii şi îmbrăcau pe bieţii băieţi în uniforme; întocmai ca trupele… Ce idee!

— Şi iată roadele, spuse cavalerul arătând spre Athanase. Pe vremea mea, nici unui tânăr nu i-ar fi fost ruşine să privească o femeie frumoasă, în timp ce el pleacă ochii când vă vede! Acest băiat mă îngrijorează, tocmai pentru că mă interesează! Sfătuiţi-l să nu mai unelteasc cu bonapartiştii, aşa cum face acum, în scopul obţinerii unei săli de spectacol; când junii ăştia nu vor mai invoca într-una

[76] *Joseph Prud'homme* – tip al micului burghez îngâmfat şi ignorant, creat de Henry Monnier în *Scènes populaires* (1830) şi *Mémoires de Joseph Prud'homme* (1857).

prevederile constituţionale – şi acest cuvânt este pentru mine sinonim cu insurecţie – stăpânirea de bună seamă că le va construi un teatru. Şi. ar fi bine să spuneţi mamei lui Athanase să aibă grijă de el.

— O, sunt sigură că nu-l va mai lăsa să frecventeze asemenea oameni pe jumătate vânduţi, mediul acesta infam. Îi voi vorbi, căci s-ar putea ca Athanase să-şi piardă postul la primărie – şi atunci din ce ar mai trăi mama şi fiul? Ar fi înfiorător?…

Precum vorbea domnul de Talleyrand soţiei sale, tot astfel, privind la domnişoara Cormon, cavalerul îşi spunea: „S-ar putea găsi oare una mai toantă? Pe onoarea mea de gentilom! Când virtutea e lipsită de inteligenţă, nu devine ea oare un viciu? Dar ce minunată femeie pentru un om de vârsta mea! Ce principii! Câtă ignoranţă!”

Înţelegeţi, desigur, că acest monolog era adresat principesei Goritza, în timp ce cavalerul lua o priză de tabac.

Doamna Granson ghicise că vorbeau de Athanase. Grăbită să afle rezultatele acestei convorbiri, ea urmări pe domnişoara Cormon care, plină de demnitate, se îndrepta spre tânăr. Dar în clipa aceea Jacquelin veni să anunţe că masa e servită. Fata bătrână căută printr-o privire să-l atragă pe cavaler. Însă curtenitorul administrator al fondului ipotecar – care vedea în apucăturile gentilomului un fel de barieră pe care nobilii provinciali începuseră s-o pună între ei şi burghezime – încântat să-i ia înainte şi aflându-se numai la doi paşi de domnişoara, îi prezentă frumos braţul şi ea fu nevoită să-l accepte… Plin de abilitate, cavalerul se avântă spre doamna Granson.

— Scumpă doamnă, spuse el mergând domol, în urma tuturor invitaţilor, domnişoara Cormon manifestă cel mai viu interes pentru iubitul dumneavoastră Athanase, însă pare dezamăgită tocmai din pricina fiului dumneavoastră! Nu respectă religia, e liberal, se agită pe chestia teatrului, are relaţii cu bonapartiştii şi unelteşte în favoarea preotului

constituţional. Cu asemenea purtare, s-ar putea să-şi piardă slujba la primărie. Ştiţi şi dumneavoastră cu cită rigoare se fac acum epurările în organele de conducere ale maiestăţii sale. Odată dat afară, unde va mai găsi iubitul dumneavoastră Athanase o altă funcţie? Să nu ajungă prost văzut la primărie...

— Domnule cavaler, îngăimă sărmana mamă speriată, cât vă sunt de recunoscătoare! Aveţi dreptate, băiatul meu e dus de nas de-o clică păcătoasă, dar lăsaţi c-o să-l lămuresc eu.

Cavalerul ghicise încă de mult firea lui Athanase şi găsise în el un adept al acelor convingeri republicane atât de puţin mlădioase, convingeri pentru care tineretul sacrifică totul, vrăjit de cuvântul atât de puţin definit şi atât de puţin înţeles: *Libertate,* cuvânt care pentru cei dispreţuiţi pare stindardul revoltei – şi revolta înseamnă răzbunare! Athanase stăruia în crezul său, căci părerile lui se îmbinau cu obida sa de artist, cu amara contemplare a stării sociale. El nu bănuia că la treizeci şi şase de ani, vârstă la care omul îşi poate judeca semenii, şi raporturile, şi interesele acestora în cadrul societăţii, venea vremea să renunţe – ca toţi oamenii cu adevărat superiori – la părerile de dragul cărora fusese gata să-şi jertfească viitorul. Dacă ar fi rămas credincios „stângii" Alençon-ului, şi-ar fi atras, cu siguranţă, antipatia domnişoarei Cormon, Aci cavalerul avusese dreptate. Aşadar, această societate, atât de liniştită în aparenţă, era de fapt pradă aceloraşi frământări ca şi cercurile diplomatice în care şiretenia, dibăcia, patimile şi interesele se leagă de problemele cele mai serioase ale stăpânirii.

Oaspeţii se aşezară, în sfârşit, în jurul mesei la care începuse să se servească primul fel; fiecare mânca zdravăn, aşa cum se înfulecă-n provincie! Aci nu ţi-e ruşine să ai poftă de mâncare, ca la Paris, unde fălcile se mişcă în virtutea unor legi restrictive care parcă se străduiesc să

dezmintă legile anatomice. La Paris, unde se mănâncă din vârful buzelor, ţi se fură plăcerea, pe când în provincie lucrurile stau altfel, totul decurgând în chipul cel mai firesc; poate că existenţa dă chiar prea multă importanţă universalei îndeletniciri la care Dumnezeu şi-a osândit creaturile.

La sfârşitul primului fel, domnişoara Cormon dădu drumul celei mai gogonate dintre prostiile sale, despre care s-a tot vorbit doi ani de-a rândul, şi încă acum se mai pomeneşte în cercurile micii burghezii din Alençon, atunci când vine vorba despre nunta fetei bătrâne. Spre sfârşitul mesei, convorbirea devenise foarte însufleţită şi se învârtea în chip firesc în jurul teatrului şi a preotului care jurase pe Constituţie. În acea primă perioadă de zel în care se găsea regalitatea pe la 1816, cei care mai târziu aveau să fie porecliţi *iezuiţii ţării* voiau să surghiunească pe părintele François din parohie. Du Bousquier, bănuit de către domnul de Valois că susţine pe preot, că e promotorul acestor zâzanii – de alt fel cavalerul, cu obişnuita-i dibăcie, i-ar fi pus orice în spinare – era acum lipsit de apărare şi căzuse pradă comesenilor. Athanase, singurul musafir cu adevărat sincer, pentru a-l putea susţine pe du Bousquier, n-avea destulă autoritate pentru ca să-şi impună părerile în faţa acestor ipochimeni din Alençon pe care, de altfel, îi găsea cât se poate de stupizi. Numai provincialii tineri mai au o atitudine respectuoasă faţă de cei în vârstă, neîndrăznind nici să-i critice, nici să se împotrivească cu prea multă dârzenie. Discuţia, potolită de gustoasa raţă cu măsline, începu deodată să lâncezească. Domnişoara Cormon, geloasă de succesul orătăniilor sale, sări să-l apere pe du Bousquier, pe care comesenii-l înfăţişau drept un primejdios şi dibaci urzitor de zâzanii, în stare să urnească munţii din loc.

— Şi eu care credeam că du Bousquier se ţine doar de copilării…

În împrejurările ştiute, acest cuvânt al domnişoarei avu

un succes formidabil. Triumful fu nemaipomenit: principesa Goritza căzu, izbindu-se de masă. Cavalerul, care nu se aştepta deloc la o asemenea aluzie din partea Dulcineei sale rămase cu gura căscată şi nu fu în stare să articuleze o laudă destul de elogioasă, aplaudând doar discret, aşa cum se obişnuieşte la teatrul italian, cu vârful degetelor.

— E fermecător de spirituală, exclamă el, adresându-se doamnei Granson. Am fost întotdeauna de părere că într-o bună zi are să-şi dea armele în vileag…

— Da; în intimitate e încântătoare, remarcă văduva.

— În intimitate, doamna mea, toate femeile sunt spirituale, reluă cavalerul.

O dată ce râsul homeric[77] se potoli, domnişoara Cormon se întrebă care e pricina acestui succes. Atunci începu clevetirea. Du Bousquier fu zugrăvit, luând aspectul unui domn Gigogne celibatar[78] cu o numeroasă progenitură, a unui monstru care de cincisprezece ani de zile îndestula el singur Azilul pruncilor găsiţi; în sfârşit, imoralitatea moravurilor sale ieşea la iveală! Faptele dezvăluite erau la înălţimea orgiilor pariziene etc., etc. Condusă de cavalerul de Valois, cel mai îndemânatic şef de orchestră al acestui gen, uvertura clevetirii fu într-adevăr strălucită.

— Nu ştiu, zise el cu un aer plin de naivitate, ce ar împiedica pe un du Bousquier să ia de soţie pe o asemenea domnişoară Suzanne… *Nu ştiu cum…* cum o cheamă? Suzette! Cu toate că locuiesc la doamna Lardot, nu cunosc pe fetişcanele astea decât din vedere. Dacă e o fată înaltă, chipeşă, obraznică, cu talia fină, cu ochii cenuşii, cu piciorul mic, cred că am întrezărit-o; şi deşi mi s-a părut cam deşănţată, totuşi, în ce priveşte felul ei de a se purta, Suzon este cu mult superioară lui du Bousquier. De altfel, Suzanne are nobleţea frumuseţii; dacă ne gândim, o atare căsătorie

[77] *râs homeric* – râs puternic, de nepotolit (n.k.).

[78] *un domn Gigogne celibatar* – tată a mulţi copii; expresia e parodiată după *mère Gigogne* din basmele franceze, *(cigogne* – barză), mamă cu foarte mulţi copii.

ar fi pentru ea o mezalianţă. Ştiţi că împăratul Iosif avu într-o zi curiozitatea să vadă, la Lucienne, pe doamna du Barry[79], şi, oferindu-i braţul, o pofti la plimbare; surprinsă de atâta cinste, biata fată şovăia dacă să primească. „Frumuseţea va fi întotdeauna regină”, îi spuse împăratul. Observaţi că el era un neamţ din Austria, adăuga cavalerul. Dar credeţi-mă, Germania – al cărei popor trece la noi drept foarte grosolan – este totuşi o ţară plină de cavalerism şi curtenie, mai ales în meleagurile dinspre Polonia şi Ungaria, unde se găsesc…

Aci cavalerul se opri, temându-se să nu facă aluzie la fericirea sa personală; îşi reluă tabachera şi sfârşi anecdota numai pentru principesa Goritza, care-i surâdea necontenit de treizeci şi şase de ani…

— A fost un gest plin de gingăşie pentru Ludovic al XV-lea, adăugă du Ronceret.

— Dar parcă era vorba de împăratul Iosif? zise domnişoara Cormon, c-un glas plin de subînţelesuri.

— Domnişoară – lămuri cavalerul, văzând că preşedintele, notarul şi administratorul fondului ipotecar schimbau priviri maliţioase – doamna du Barry era Suzana lui Ludovic al XV-lea… Sunt împrejurări destul de cunoscute de păcătoşi de teapa noastră, dar de care n-au de unde să ştie tinerele persoane. Naivitatea dumneavoastră vădeşte că sunteţi un diamant fără de pată: turpitudinile istorice nu vă ating.

Părintele de Sponde aruncă o privire galeşă spre cavaler şi dădu din cap aprobator.

— Domnişoara nu cunoaşte istoria? se miră administratorul fondului ipotecar.

— Cum vreţi să vă cunosc istoria, dacă încurcaţi pe Ludovic al XV-lea cu Suzanne, răspunde candid domnişoara Cormon.

---

[79] *La du Barry* – favorită a lui Ludovic al XV-lea, ridicată de el la rangul de contesă, Jeanne Bécu, contesă du Barry, a trăit până la Revoluţie, când a fost decapitată (1793).

Era încântată să vadă că farfuriile s-au golit *şi* conversaţia se înviora atât de bine, şi că toţi comesenii râd cu poftă şi la această ultimă replică.

— Biata copilă! spuse părintele de Sponde. Când se-ntâmplă vreo nenorocire, caritatea, – care este o dragoste divină, tot atât de oarbă ca şi dragostea păgână – nu trebuie să mai cerceteze care a fost pricina… Dragă nepoată, eşti preşedinta Societăţii Materne, trebuie aşadar sa salvezi pe biata fată, care acum nu va găsi decât anevoie să se mai mărite.

— Biata fată! spuse şi domnişoara Cormon.

— Crezi că o va lua du Bousquier? întrebă preşedintele Tribunalului.

— Dacă ar fi un om de treabă, s-ar cuveni, răspunse doamna Granson. Dar chiar câinele meu e mai cumsecade decât el…

— Totuşi, Azorică este şi el un mare crai, spuse cu un aer spiritual administratorul fondului ipotecar, încercând să treacă de la jocurile de cuvinte, la spirite.

La desert încă se mai vorbea despre du Bousquier. Acesta dăduse prilejul să se spună pe seama lui tot soiul de răutăţi şi discuţiile, încinse de băutură, deveniseră culminante. Antrenaţi de administratorul fondului ipotecar, fiecare se întrecea acum să facă jocuri de cuvinte.

Astfel du Bousquier deveni rând pe rând o creaturi ra-*tată,* afect-*tată,* necuge-*tată,* prost înhăi-*tată,* – deşi, pe vremuri, se arătase a fi bine do-*tată.* Azi însă eră detes-*tată,* rău co-*tată,* ba chiar persecu-*tată.* Ajunsese un fel de *papa*-rudă care-şi găsise *papa*-naşul – era mai rău ca un *papa*-gal sau un *papă*-lapte!

— Totuşi nu-şi recunoaşte îndatoririle de tată, rosti părintele de Sponde cu o gravitate care puse capăt veseliei.

— Nu e un *nobil tată,* interveni şi cavalerul de Valois.

Biserica şi aristocraţia, păstrând întreaga lor demnitate, coborâseră în arena calamburului.

— Ssst! făcu administratorul fondului ipotecar: aud scârţâind cizmele lui du Bousquier, care astăzi trebuie să aibă manşetele mai suflecate ca oricând.

Aproape întotdeauna se întâmplă ca omul pe socoteala căruia se vorbeşte cel mai mult să n-aibă habar de aceasta; un oraş întreg îl ia la tărbacă, îl calomniază şi-l face de râs, dar fiindcă n-are prieteni, respectivul nu va afla nimic. Deci naivul du Bousquier – du Bousquier, care în sinea lui ar fi dorit să fie cu adevărat vinovat, care ar îi dorit ca Suzanne să nu fi minţit – du Bousquier era mai ageamiu ca un prunc; nimeni nu-i vorbise despre destăinuirile Suzannei; de altfel, toată lumea găsea că nu se făcea să-l iscodească într-o chestiune în care de obicei împricinatul are secrete de ascuns. Atunci când comesenii se întoarseră din sufragerie pentru a lua cafeaua în salon (unde se mai adunaseră câteva persoane pentru a petrece seara acolo), îl găsiră pe du Bousquier, care li se păru tare nesuferit şi destul de înfumurat Domnişoara Cormon, stăpânită de simţământul ruşinii, nu cuteză să privească la temutul seducător; îl încolţise pe Athanase şi-l moraliza, debitându-i cele mai ciudate banalităţi din repertoriul politicii regaliste şi al moralei creştine. Neavând la îndemână o tabacheră împodobită cu portretul vreunei principese – ca a cavalerului de Valois – bietul poet asculta cu un aer pierdut pe femeia lui adorată, privind monstruosu-i corsaj ce se etala cu acel calm desăvârşit al maselor impunătoare. Dorinţa aprinse în el un fel de vrajă care-l făcea să audă vocea mică şi limpede a bătrânei fete ca un dulce susur, iar ideile ei banale, prefăcute în vorbe pline de duh.

Dragostea este un calpuzan[80] care schimbă necontenit gologani în napoleoni, dar care poate face adesea din aceşti napoleoni nişte simpli gologani.

— Ei, spune-mi Athanase, îmi făgăduieşti?

Această ultimă frază lovi urechea fericitului tânăr în felul acelor zgomote care ne trezesc brusc.

[80] *calpuzan* – falsificator (n.k.).

— Ce anume, domnişoară?

Domnişoara Cormon se sculă brusc, privindu-l pe du Bousquier, care în clipa aceea semăna cu chipul marelui zeu din poveste, stanţat de Republică pe monetele sale; se îndreptă spre doamna Granson şi-i şopti la ureche:

— Draga mea, fiul dumitale e un idiot! Liceul l-a distrus, spuse ea, amintindu-şi de insistenţa cu care cavalerul de Valois vorbise despre proasta educaţie ce se dă în licee.

Ce lovitură de trăsnet! Fără de ştirea ei, Athanase avusese prilejui să arunce tăciuni în inima fetei bătrâne; dacă ar fi ascultat-o, ar fi putut să-i dea a înţelege dragostea lui; căci un singur cuvânt ar fi fost de ajuns domnişoarei Cormon, tulburată cum era... Dar prosteasca lăcomie, caracteristică tinerilor şi adevăratelor iubiri, îl pierduse, aşa cum câteodată un copil plin de viaţă se omoară fără să vrea.

— Ce i-ai spus domnişoarei Cormon? iscodi doamna Granson pe fiul ei.

— Nimic.

— Nimic? O să vedem noi asta! spuse doamna Granson, amânând pe a doua zi discuţiile serioase; dădu puţină importanţă acestui cuvânt, socotindu-l pe du Bousquier pierdut pentru inima bătrânei domnişoare.

Curând, cele patru mese se completară cu cei şaisprezece jucători. Patru se aşezară la pichet, jocul cei mai scump, la care se pierdea cel mai mult. Domnul Choisnel, procurorul regelui, şi două doamne se duseră în cabinetul de lac roşu să facă un trictrac. Se aprinseră candelabrele; floarea societăţii ce se aduna la domnişoara Cormon venise să se aşeze în dreptul căminului, pe jilţuri şi împrejurul meselor, iar fiecare pereche nou venită spunea domnişoarei:

— Aşadar, mâine plecaţi la Prébaudet?

— Ce să fac, trebuie, răspundea ea.

Stăpâna casei părea preocupată. Doamna Granson îşi dădu prima seama de starea cu totul neobişnuită în care se

găsea fata bătrână; domnişoara Cormon cugeta!

— La ce te gândeşti, verişoară? o întrebă când o găsi odihnindu-se în budoar.

— Mă gândeam la fata aceea, sărmana, răspunse ea. Nu sunt eu preşedinta Societăţii Materna? Să mă duc să-ţi aduc zece taleri.

— Zece taleri? strigă doamna Granson. Dar niciodată n-ai dat atâta…

— Draga mea, e aşa de firesc să ai copii!

Aceste vorbe imorale, pornite din străfundul inimii, uluiră pe casieriţa Societăţii Materna. Du Bousquier crescuse cu siguranţă în ochii domnişoarei Cormon.

— Într-adevăr, vorbi doamna Granson, du Bousquier nu este numai un monstru, ci şi un nemernic. Când ai căşunat cuiva o pagubă, nu trebuie oare să-l despăgubeşti? N-ar fi mai curând de datoria lui, decât de a noastră, s-o salveze pe fetişcană? De altfel şi ea mi se pare o zvăpăiată; ar fi putut să găsească în Alençon unul mai breaz decât cinicul ăsta de du Bousquier! Trebuie să fii foarte dezmăţată ca să te legi de unul ca el.

— Cinic? draga mea. Fiul tău te învaţă unele vorbe latineşti de neînţeles… Desigur, nu vreau să scuz pe domnul du Bousquier, dar explică-mi de ce o femeie e dezmăţată dacă preferă pe un bărbat altuia?

— Verişoară dragă, dacă te-ai căsători cu fiul meu Athanase (şi nimic n-ar fi mai natural: e tânăr şi frumos, plin de speranţe pentru viitor – va fi fala Alençonului), toată lumea ar crede c-ai luat un băiat atât de tânăr pentru a fi foarte fericită; gurile rele ar spune că faci provizii de fericire pentru ca să nu mai duci lipsă niciodată. Se vor găsi şi unele geloase care te vor acuza de desfrâu. Dar ce înseamnă toate astea? Vei fi, desigur, iubită cu adevărat! Dacă Athanase ţi se pare idiot, draga mea, este pentru că are prea multe idei. Extremele se ating. El trăieşte ca o fecioară de cincisprezece ani; nu s-a tăvălit în pleava Parisului! Ei bine, schimbând termenii – cum zicea bietul

meu bărbat – acelaşi lucru s-a petrecut cu du Bousquier şi Suzanne. Dumneata te-ai pomeni calomniată; dar în afacerea du Bousquier, totul este absolut adevărat. Mă-nţelegi?

— Nu mai mult decât dacă mi-ai vorbi în limba greacă, răspunse domnişoara Cormon, căscând ochii şi încordându-şi toată agerimea cugetului.

— Ei bine, pentru că trebuie să punem punctul pe i: Suzanne nu poate iubi pe un du Bousquier. Şi dacă inima n-are nimic de-a face în povestea asta!..

— Dar, verişoară, cu ce iubeşte oare, dacă nu cu inima?

Aici doamna Granson îşi spuse în sinea ei ceea ca gândise şi cavalerul de Valois: „Prea e nevinovată! Asta întrece orice măsură!”

— Draga mea, reluă ea cu glas tare, mi se pare că totuşi copiii nu se zămislesc numai cu spiritul.

— Ba da, draga mea, căci Sfânta Fecioară…

— De acord, însă du Bousquier nu este Sfântul Duh!

— E adevărat, răspunse fata bătrână – el e un bărbat! un bărbat a cărui înfăţişare îl face destul de periculos, pentru ca prietenii săi să-l îndemne să se căsătorească.

— Îl vei putea împinge chiar tu la asta, verişoară.

— Cum, cum? sări fata bătrână, plină de zelul caritǎţii creştine.

— Să nu-l mai primeşti aci, până nu-şi găseşte o nevastă; în asemenea împrejurări, bunele moravuri şi religia te obligă să-ţi arăţi dezaprobarea.

— Când mă voi întoarce de la Prébaudet, o să mai discutăm lucrurile astea, dragă doamnă Granson. Mă voi sfătui cu unchiul meu şi cu părintele Couturier, spuse domnişoara reintrând în salon, care în acel moment atingea culmea însufleţirii.

Luminile aprinse, grupurile de temei elegant îmbrăcate, tonul solemn şi aerul magistral al adunării făceau ca domnişoara Cormon să fie nu mai puţin mândră decât cercul ei de această ţinută aristocratică. Privind pe mulţi de

aci, îţi spuneai că nici la Paris n-ai fi putut întâlni o lume mai bine... În clipa aceea, du Bousquier, care juca whist cu cavalerul de Valois şi cu două doamne bătrâne, doamna du Coudrai şi doamna du Roxiceret, devenise obiectul unei tainice curiozităţi. Pretextând că urmăresc jocul vreunei femei tinere, îl priveau pe furiş într-un chip atât de ciudat, încât bietul burlac începuse să creadă că neglijase poate vreun amănunt vestimentar.

— Oare mi s-o fi strâmbat peruca? se întrebă el, trecând printr-una dintre acele mari panici, specifice burlacilor.

Profitând de o lovitură proastă care termina al şaptelea *rubber*[81], el părăsi masa,

— Nu pot pune mâna pe o carte fără ca să nu pierd; sunt, fără îndoială, prea nenorocos...

— Oi fi norocos în alt loc, spuse cavalerul, aruncându-i o privire iscoditoare.

Aceste cuvinte făcură, bineînţeles, înconjurul salonului şi fiecare admiră tonul distins al cavalerului, adevărat Talleyrand al ţinutului.

— Numai domnul de Valois poate găsi asemenea perle, exclamă nepoata preotului de la Saint-Léonard,

Du Bousquier se duse să se privească în mica oglindă lungăreaţă aflată deasupra „Dezertorului”, dar nu găsi nimic anormal în toată persoana sa. După nenumărate reluări ale aceleiaşi melodii, cântată pe toate tonurile, spre orele zece noaptea, lumea porni să se retragă de-a lungul antecamerei, în timp ce domnişoara Cormon îşi petrecea prietenele favorite, îmbrăţişându-le la ieşire. Grupurile se îndreptau care spre şoseaua care duce la Bretagne şi Castel, care către cartierul din vecinătatea Sarthei. Începeau să răsune aceleaşi fraze care de douăzeci de ani se rosteau pe stradă la acele ceasuri. Se spunea invariabil

— Domnişoara Cormon arăta bine astă-seară!

— Domnişoara Cormon? Ce idee!? Mi s-a părut atât de

[81] *rubber* – un joc, o mână, o partidă de whist, bridge, etc. (în l. engleză).

stranie!!

— Dar cum s-a zaharisit bietul părinte. Aţi văzut cum moţăia? Nu mai ştia unde-i erau cărţile, e tare năuc!

— Vom avea durerea să-l pierdem din mijlocul nostru.

— Ce seară frumoasă! Mâine va fi o zi superbă!

— Curând merii vor fi iar în floare,

— Ne-aţi bătut! Aşa se întâmplă întotdeauna când joci în partidă cu domnul de Valois.

— Cât a câştigat?

— Păi astă-seară a luat vreo trei-patru franci. Nu pierde el niciodată.

— Bine zici! Dacă faci socoteala că anul are trei sute şaizeci şi cinci de zile, păi iese o moşie!

— Ce lovituri am primit astă-seară!

— Noroc c-aţi ajuns acasă! Noi mai avem de bătut jumătate de oraş...

— Nu vă plâng... V-aţi putea ţine o cabrioletă, în loc să umblaţi atâta pe jos!

— Dumneavoastră uitaţi c-avem o fată de măritat, care ne costă cât o roată de la trăsură, şi un fiu la Paris care ne-o mănâncă şi pe cealaltă.

— Magistrat se face?

— Ce pot face tinerii de azi? Mai ales că nu este nicio ruşine să-ţi serveşti regele.

Alteori se iscau discuţii asupra cidrului sau a vinului – discuţii ce se repetau aidoma, la aceeaşi epocă, până ce se despărţeau. Orice om cu spirit de observaţie şi care locuia pe strada aceea ar fi putut, desigur, deduce, din conversaţia musafirilor, în ce lună a anului se găseşte. De astă dată era de tot hazul să-l fi auzit pe du Bousquier, care mergea de unul singur înaintea grupului, fredonând (fără să-şi dea seama de nepotrivirea momentului) cunoscuta melodie: *Femeie gingaşă, mi-auzi tu cântul?...* etc. Unii considerau pe du Bousquier ca pe un tip tare, dar neînţeles. De când fusese întărit în slujba lui printr-o nouă decizie regală, preşedintele du Ronceret înclina să ţină cu du

Bousquier. Pentru ceilalţi, furnizorul era un om primejdios,. cu moravuri urâte, un om în stare de orice. În provincie, ca şi la Paris, oameni cu vază se aseamănă cu acei cavaleri din povestea statuii, frumoasa alegorie a lui Addisson[82]: Doi cavaleri se bat în duel din pricină că, venind fiecare pe alt drum, spre răscrucea unde se înalţă statuia, unul a zis că-i albă, celălalt că-i neagră; iar când amândoi sunt la pământ, o văd albă pe partea dreaptă şi neagră pe stânga! Când al treilea cavaler vine într-ajutor, el o vede roşie!

Sosind acasă, cavalerul de Valois îşi zicea: „Ar fi timpul să dau sfoară în ţară despre căsătoria mea cu domnişoara Cormon. Zvonul va porni din salonul domnişoarei de Gordes, va merge direct la Séez, la Episcopat, va reveni prin vicarii generali la preotul din Saint-Léonard care, negreşit, o va comunica abatelui Couturier; şi astfel domnişoara Cormon va primi ghiuleaua – voi lovi drept la ţintă. Bătrânul marchiz d'Esgrignon va pofti atunci pe părintele de Sponde la masă, în scopul de a se curma aceste zvonuri care, dacă aş protesta, ar aduce prejudicii domnişoarei Cormon – ba mi-ar dăuna mie, dacă dânsa m-ar refuza. Părintele o să fie într-o straşnică încurcătură, iar domnişoara Cormon n-o să poată rezista argumentelor domnişoarei de Gordes, care îi va demonstra măreţia şi viitorul acestei căsnicii. Moştenirea abatelui se urcă la peste o sută de mii scuzi, economiile fetei bătrâne trebuie să însumeze şi ele mai bine de două sute mii livre: are o casă, domeniul Prébaudet şi cincisprezece mii livre rentă. Un cuvânt al amicului meu, contele de Fontaine, şi iată-mă ajuns primar la Alençon, deputat; apoi, o dată aşezat în Parlament pe băncile de dreapta, voi ajunge şi pair! Mă văd strigând: «închiderea vă rog» sau «Vă chem la ordine»…"

Sosită acasă, doamna Granson avu o discuţie aprinsă cu

[82] *Addison (Joseph)* – scriitor englez, poet şi cronicar (1672—1719); partizan al partidului *whig,* a devenit – pentru scurtă vreme – secretar de stat; celebritatea i-au adus-o mai ales articolele din revista *Spectatorul* şi tragedia *Cato.*

fiul ei, care nu putea pricepe ce legătură poate fi între părerile şi dragostea lui. A fost prima sfadă ce a venit să tulbure armonia acestui sărman cămin.

A doua zi, la nouă dimineaţa, domnişoara Cormon, urcată în faeton împreună cu Josette – ca o piramidă pe un maldăr de catrafuse – putea fi văzuta trecând pe strada Saint-Blaise spre Prébaudet, locul unde avea să fie surprinsă de întâmplarea ce trebuia să precipite căsătoria sa – o întâmplare ce nu putea fi prevăzută nici de doamna Granson nici de du Bousquier, nici de cavalerul de Valois, nici chiar de domnişoara Cormon. Hazardul este cel mai desăvârşit maestru.

A doua zi după sosirea la Prébaudet, pe la opt dimineaţa, tocmai când domnişoara Cormon îşi bea cafeaua cu lapte, ascultând cu candoare diferitele comunicări făcute de paznic şi grădinar, Jacquelin dădu buzna în sufragerie.

— Domnişoară! strigă el complet năucit, unchiul dumneavoastră l-a trimis pe băiatul babei Grosmort să vină iute ca fulgerul s-aducă plicul ăsta. Flăcăul a pornit din Alençon înainte de revărsatul zorilor şi iată-l ajuns. A gonit aproape tot atât de repede ca Penelopa. Să-i dăm un păhărel de vin?…

— Ce s-o fi întâmplat, Josette, oare unchiul s-o fi simţit…

— N-ar mai fi scris atunci, zise femeia, ghicind îngrijorarea stăpânei sale.

— Repede, repede, strigă domnişoara Cormon, după ce citi primele rânduri, Jacquelin să-nhame repede pe Penelopa. Fă aşa fel, fetiţo, ca într-un ceas totul să fie iar împachetat. Ne întoarcem la oraş…

— Jacquelin! strigă Josette, tulburată de expresia ce se citea pe faţa domnişoarei Cormon.

Încunoştinţat de Josette, Jacquelin veni gâfâind:

— Dar, domnişoară, Penelopa tocmai îşi ronţăie ovăzul.

— Ei, şi! Puţin îmi pasă. Vreau să plec numaidecât.

— Dar, domnişoară, stă să plouă!

— Ei bine: o să ne plouă!

— Arde casa! spuse Josette printre buze, picarisită[83] de tăcerea stăpânei care termina scrisoarea, o citea şi iar o recitea.

— Beţi-vă măcar cafeaua, nu vă pierdeţi firea! Uitaţi-vă cum v-aţi roşit…

— Sunt roşie, Josette?

Şi domnişoara Cormon alergă să se privească într-o veche oglindă, al cărei cositor cojit reflecta chipul său în ape tulburi. „Doamne – gândi ea – şi dacă voi fi urâtă?!”

— Hai, Josette! hai, fetiţo, îmbracă-mă iute: vreau să fiu gata înainte ca Jacquelin s-o fi înhămat pe Penelopa. Dacă n-ai timp s-aşezi pachetele în trăsură, mai bine le las aici, decât să pierd o secundă.

Dacă aţi înţeles bine obsesia în care ajunsese domnişoara Cormon în dorinţa ei de a se mărita, atunci îi veţi putea împărtăşi emoţia. Venerabilul unchi îşi anunţase nepoata că domnul de Troisville, fost ofiţer în serviciul Rusiei, nepot al unuia dintre cei mai buni amici ai săi, dorea să se stabilească la Alençon şi-i cerea găzduire; el îi amintea despre prietenia pe care părintele Sponde o purtase bunicului său, contele de Troisville, şef de escadron sub Ludovic al XV-lea. Alarmat, fostul vicar general îşi ruga nepoata să se întoarcă degrabă, pentru ca dânsa să facă onorurile casei şi să-l ajute la primirea oaspelui – căci scrisoarea fiind sosită cu întârziere, domnul de Troisville ar fi putut să pice chiar în acea seară. După citirea acestui mesaj, mai putea oare fi vorba să mai stea să trebăluiască prin Prébaudet? În aceste clipe, paznicul şi fermierul – martori ai emoţiei pricinuite stăpânei lor – tăceau chitic, aşteptându-i ordinele. Când o opriră o clipă spre a-i cere instrucţiuni, pentru prima oară în viaţa ei, domnişoara Cormon – despotica fată bătrână care la Prébaudet vedea totul şi nu lăsa nimic să se treacă fără să fie cernut prin ochiul ei – le aruncă un; *„Faceţi cum vă taie capul!”* vorbă

[83] *picarisită* – jignită, insultată; supărată (în urma unei jigniri) (n.k.).

care îi lăsă înmărmuriţi; până mai ieri, stăpâna lor purta cu migală de grijă administraţiei, număra chiar şi pometul recoltat, înregistrându-l pe sorturi, în aşa chip încât ea hotăra ordinea în care se vor consuma, potrivit produselor fiecărei specii.

„Mi se pare că visez!” îşi spuse Josette, văzându-şi stăpâna sărind treptele scării, asemenea unui elefant pe care Dumnezeu l-ar fi înzestrat cu aripioare.

Şi numaidecât, fără să-i pese că afară turna cu găleata, domnişoara părăsi Prébaudet-ul, lăsând oamenilor săi mână liberă… Jacquelin nu îndrăzni să grăbească obişnuitul trap al paşnicei Penelopa, care – întocmai frumoasei regine al cărui nume îl purta – părea că face tot atâţia paşi înapoi câţi făcea şi înainte. Văzându-i pasul domol, domnişoara ordonă cu voce acră lui Jacquelin s-o îndemne la galop, iar dacă e nevoie, s-o îmboldească pe biata iapă (mirată şi ea) chiar cu biciul. Într-atât se temea că nu va avea timpul să aranjeze casa pentru primirea domnului de Troisville! Îşi făcea socoteala că nepotul unui prieten al unchiului său nu putea să aibă mai mult de patruzeci de ani; apoi, un militar nu putea să fie decât neînsurat. Îşi promitea aşadar (cu ajutorul unchiului) să nu-l lase pe domnul de Troisville să plece din casă cu starea civilă cu care avea să intre… Deşi Penelopa galopa, domnişoara Cormon, cu gândul la toaletele ei şt visând la noaptea de nuntă, se adresă de câteva ori lui Jacquelin, spunându-i că iapa bătea parcă pasul pe loc. Se foia mereu în faeton, fără să răspundă la întrebările Josettei, bolborosind în gând ca o fiinţă ce tot făureşte planuri mari. În sfârşit, ajunse în marea uliţă din Alençon numită Saint-Blaise, care străbătea oraşul dinspre Mortagne; în dreptul palatului du More, strada lua numele de Porte de Séez, pentru ca dând în calea spre Bretania, să devină strada du Bercail.

Dacă plecarea domnişoarei stârnea multă vâlvă în Alençon, fiecare îşi poate închipui răsunetul ce-l provoca

întoarcerea ei, chiar a doua zi după ce îşi luase reşedinţa la Prébaudet, fără a se sinchisi de ploaia torenţială care-i biciuia faţa. Fiecare observase galopul nebun al Penelopei, aerul zeflemitor al lui Jacquelin, ora matinală, pachetele aruncate claie peste grămadă, conversaţia însufleţită între Josette şi domnişoara, şi – în chip deosebit – nerăbdarea lor.

Domeniile domnului de Troisville erau situate între Alençon şi Mortagne. Josette cunoştea diverse ramuri ale familiei Troisville. O vorbă a domnişoarei, pe când intrau în străzile Alençon-ului, o pusese pe Josette la curent cu toate. Începură să discute şi stabiliră amândouă că acest Troisville trebuie să fie un gentilom între patruzeci şi patruzeci şi doi de ani, burlac, nici bogat, nici sărac. Domnişoara se şi vedea contesă sau vicontesă de Troisville.

— Şi unchiul meu să nu-mi spună nimic, să nu ştie nimic, să nu se intereseze de nimic…! Oh! unchiul acesta! Şi-ar uita şi nasul, dacă n-ar fi bine prins la locul lui.

N-aţi observat că, în asemenea împrejurări, fetele bătrâne devin – ca şi Richard al III-lea – spirituale, sălbatice, îndrăzneţe şi pline de făgăduieli? Ca unii clerici chercheliţi, ele nu mai au respect de nimic. Tot oraşul Alençon – informat într-o clipită (de la prima casă din strada Saint-Blaise şi până la poarta Séez) de întoarcerea ei precipitată – era zgâlţâit până-n adâncurile vieţii sale publice şi domestice. Bucătăresele, negustorii, trecătorii îşi strigau cu toţii noutatea din poartă-n poartă; apoi vestea ajunse în partea de sus a oraşului. În curând fraza: „Domnişoara Cormon s-a întors!” explodă ca o bombă în toate gospodăriile.

În acel moment, Jacquelin coborî de pe banca de lemn (lustruită cu vremea printr-o tehnică necunoscută tâmplarilor) ce-i slujea drept capră, deschise singur poarta verde, boltită şi închisă parcă în semn de doliu, fiindcă în timpul absenţei domnişoarei Cormon, nu mai avea loc nicio sindrofie. Rând pe rând, obişnuiţii firitiseau atunci pe

părintele Sponde. Iar domnul de Valois se achita de obligaţii, invitându-l la masă la marchizul de Gordes.

Jacquelin chemă – dând semnalul ce-i era familiar – pe Penelopa, rămasă-n mijlocul uliţei; obişnuită cu aceasta, iapa porni singură, trecu poarta şi ocoli frumos prin curte, fără să calce rondul cu flori. Jacquelin o apucă de hăţuri şi trase faetonul la scară.

— Mariette! strigă domnişoara Cormon.

Mariette era ocupată să închidă poarta mare,

— Da, domnişoară!

— N-a venit încă musafirul?

— Nu încă, domnişoară!

— Dar unchiul meu?

— E la biserică, domnişoară.

Jacquelin şi Josette, de pe prima treaptă a scării peronului, întinseră mâinile spre a-şi ajuta stăpâna care, descinzând, se propti pe coviltirul trăsurii, apoi se aruncă de pe hulube drept în braţele lor; căci de doi ani de zile, domnişoarei îi era frică să coboare pe scăriţa de fier cu duble trepte, fixată de faeton printr-un nesuferit mecanism cu balamale şi piroane groase. Ajunsă sus, pe peronul scării, domnişoara Cormon îşi privi curtea cu un aer plin de mulţumire.

— Haide, Mariette, şi lasă o dată poarta! Hai, vino-ncoa!

— Arde casa! şopti Jacquelin repede Mariettei, când aceasta trecu pe lângă faeton.

— Spune-mi, fata mea, ce provizii avem în cămară? întrebă domnişoara Cormon, aşezându-se pe bancheta lungă din vestibul, ca un om frânt de oboseală.

— Mai nimic! zise Mariette punându-şi mâinile-n şolduri. Domnişoara ştie prea bine că-n timpul când lipseşte dumneaei, sfinţia sa e totdeauna poftit în oraş; ieri am fost să-l chem acasă de la domnişoara de Gordes.

— Şi unde e acum?

— Domnul părinte-i la biserică şi nu se-ntoarce decât către ceasurile trei.

— La nimic nu se gândeşte! Ar fi trebuit să-ţi spună să mergi la piaţă! Du-te, Mariette şi – fără s-arunci banii – să nu te tocmeşti prea mult: iei tot ce găseşti mai fin, mai bun şi mai grozav. Du-te şi întreabă la Hanul Diligenţelor unde am putea găsi repede nişte pateuri... Vreau şi raci din gârla Brillantei... Cât o fi ceasul?

— Trei sferturi spre nouă.

— Doamne! Mariette, să nu pierzi vremea trăncănind: persoana pe care o aşteaptă unchiu-meu poate sosi dintr-o clipă într-alta; dac-ar fi să-i servim dejunul, am băgat-o pe mânecă...

Mariette se întoarse spre Penelopa care năduşise toată şi privi pe Jacquelin într-un fel care voia să zică: „De astă dată, domnişoara prinde-n laţ un bărbat!”

— Hai, Josette! căci trebuie să ne îngrijim acum unde o să-l culcăm pe domnul de Troisville.

Cu câtă bucurie fură rostite cuvintele: *„Unde o să-l culcăm pe domnul de Troisville”* (pronunţaţi Tréville), câte idei nu cuprindeau aceste cuvinte! Fata bătrână era năpădită de speranţe.

— Să-l culcăm în camera verde?

— Cea a Episcopului? Doamne fereşte! E prea aproape de a mea. Asta-i bună pentru monseniorul, care este un sfânt.

— Daţi-i apartamentul unchiului dumneavoastră.

— E aşa de golaş, încât n-ar fi prea potrivit...

— Atunci pregătiţi mai bine un pat în budoarul dumneavoastră; are şi cămin. Desigur că Moreau va găsi în prăvălia sa un pat asortat cu stofa tapetului.

— Ai dreptate, Josette, la dă fuga la Moreau; îţi dau voie să te consulţi cu el cu privire la tot ce trebuie făcut. Dacă patul (patul domnului de Troisville!) poate fi montat chiar în astă-seară, fără ca domnul de Troisville să ia seama (în cazul când domnul de Troisville ar sosi pe când Moreau va fi aici), eu n-am nimic împotrivă. Aşa să faci. Dacă Moreau nu-şi poate însă lua obligaţia, atunci îl voi instala pe domnul de Troisville în camera verde, cu toate că acolo domnul de

Troisville o să fie cam prea aproape de mine.

Josette plecă. Stăpâna ei o rechemă.

— Explică totul lui Jacquelin, strigă ea cu o voce tunătoare, formidabilă. Să se ducă el la Moreau! Dă-mi rochia! Dacă domnul de Troisville m-ar găsi aşa, singură, fără unchiu-meu, pentru a-l primi! Vai! unchiule, unchiule! Hai, vino odată, Josette, să mă îmbraci.

— Dar Penelopa? întrebă imprudenta Josette.

Pentru prima dată în viaţa-i, ochii domnişoarei Cormon scăpărară:

— Mereu Penelopa! Penelopa-ncolo, Penelopa-ncoace. Oare Penelopa sau eu sunt stăpâna?

— Dar e lac de apă şi nu şi-a mâncat nici ovăzul,

— N-are decât să crape! ţipă domnişoara Cormon.

„Numai eu să mă mărit” – gândi ea.

Auzind acest strigăt – care i se păru că sună ca un trăsnet – Josette rămase buimacă; apoi, la un gest al stăpânei, se repezi pe scări.

— A intrat dracu-n ea, Jacquelin! fu prima vorbă a Josettei.

Astfel, parcă toate se puseseră de acord în ziua aceea spre a pregăti marea lovitură de teatru care avea să hotărască soarta domnişoarei. Oraşul era tot într-un nemaipomenit iureş, în urma celor cinci circumstanţe agravante care întovărăşiseră atât de neaşteptata întoarcere a domnişoarei Cormon: ploaia torenţială, galopul Penelopei, gâfâitoare, năduşită, cu pântecele supt, ora matinală, pachetele răvăşite şi aerul straniu, năucit al fetei bătrâne. Dar când Mariette dădu buzna-n piaţă pentru a cumpăra totul, când Jacquelin veni la cel mai mare tapiţer din Alençon, pe strada Porţii de Seez, la doi paşi de biserică, pentru a alege un pat, atunci se porniră cele mai grave presupuneri. Se discuta despre această aventură ciudată pe Corso, la promenadă, pretutindeni; ea ajunse să preocupe până şi pe domnişoara de Gordes, la care tocmai se găsea cavalerul de Valois. În ultimele două zile, orăşelul

Alençon fusese zgâlţâit de evenimente atât de importante, încât câteva femei începură să spună; „Păi, e sfârşitul lumii!” Ultima ştire se rezuma pretutindeni prin cuvintele; „Dar ce se întâmplă pe la Cormoni?” Părintele de Sponde, iscodit cu multă dibăcie (când ieşea de la Saint-Léonard pentru a merge să se plimbe pe Corso cu părintele Couturier), răspunse plin de bunăvoinţă că aşteaptă pe vicontele de Troisville, gentilom care servise în Rusia, în timpul emigraţiei şi care se întorcea acum cu gândul să se stabilească în Alençon. De la orele două şi până la cinci, un fel de „telegraf labial”[84] începu să ţăcăne prin tot oraşul, vestind locuitorilor că domnişoara Cormon îşi găsise, în fine, prin corespondenţă, soţul şi că avea să se mărite cu vicontele de Troisville.

Ici se comenta: „Moreau îi şi pregăteşte patul”, colo că „patu-i măsoară şase picioare”. Patul avea patru picioare pe strada du Bercail (după spusele doamnei Granson); apoi deveni un simplu pat de campanie – aşa afirma du Ronceret, unde cina du Bousquier. Mica burghezie pretindea că patul costase una mie o sută de franci. Cei mai mulţi erau de părere că *se vinde pielea ursului din pădure.* Mai târziu, zvonurile căpătară proporţii! Mariette, în piaţă, umflase totul. Sus, în rue Saint-Biaise, se vorbea că Penelopa se dusese pe copcă. Decesul ei era pus la îndoială de perceptorul general. Cu toate acestea, la prefectură se da drept sigur faptul că iapa crăpase după ce intrase pe poarta casei Cormon, – atât de iute se repezise fata bătrână asupra prăzii sale.

Şelarul, care locuia în colţul străzii de Séez, cuteză chiar să vină să-ntrebe dacă nu cumva e nevoie de o reparaţie la faetonul domnişoarei Cormon, pentru a putea vedea cu ochii lui dacă Penelopa a decedat sau nu. De-a lungul străzii Saint-Blaise şi până la capătul străzii du Bercail, cetăţenii

[84] telegraf – în forma lui primitivă, telegraful (aerian), era o prăjină cu braţe de lemn mobile, cu ajutorul cărora se putea semnaliza de pe un deal la altul.

aflară că, mulţumită îngrijirilor lui Jacquelin, Penelopa, tăcuta martiră a necumpătării stăpâni-si, încă mai trăia, dar părea să bolească… Pe toată calea Bretaniei, vicontele era socotit drept mezinul familiei, aşadar fără leţcaie, căci veniturile din ţinutul Perche aparţineau marchizului de Troisville, *pair* al Franţei şi tată a doi copii. Căsătoria aceasta ar fi fost un mare noroc pentru sărmanul emigrat, vicontele fiind pe placul domnişoarei Cormon; pe de altă parte, protipendada care locuia pe calea Bretaniei era pentru această căsătorie, fiind de părere că fata bătrână nu şi-ar îi putut mai bine învesti averea. În rândurile burgheziei însă, vicontele de Troisville era considerat un fel de general rus care luptase împotriva Franţei şi care revenea cu un uriaş avut câştigat la Curtea din Petersburg; era un „străin”, unul dintre „aliaţii” urâţi de liberali.

Părintele de Sponde mijlocise-n taină această căsătorie. Toate persoanele care aveau dreptul să intre la domnişoara Cormon ca la ele acasă se înţeleseră să vină cu orice preţ s-o vadă chiar în acea seară. În timpul acestei agitaţii transurbane – care făcu să se uite chiar de Suzanne domnişoara Cormon nu era cea mai puţin zbuciumată. Fata bătrână încerca sentimente cu totul noi. Privindu-şi salonul, budoarul, cabinetul, sufrageria, fu deodată cuprinsă de o spaimă cumplită. Un fel de demon rânjit îi arătă acest lux ca fiind desuet; i se păru dintr-odată că toate lucrurile frumoase, pe care le admira din copilărie, s-ar fi învechit. Atunci fu lovită de acea temere care pune stăpânire pe aproape toţi autorii în clipa când citesc o lucrare – socotită de ei desăvârşită – vreunui critic blazat şi pretenţios. Situaţiile noi li se par răsuflate; frazele cele mai bine ticluite, cele mai meşteşugite par obscure şi schiloade; imaginile apar schimonosite ori neverosimile şi neadevărul sare în ochi. La fel şi sărmana fată tremura la gândul c-avea să vadă pe buzele domnului de Troisville un surâs de dispreţ pentru acest salon episcopal; îl şi văzu cu teamă aruncând o privire glacială pe străvechea-i sufragerie; în

sfârşit, se înfricoşa la ideea că rama avea să îmbătrânească tabloul! Oare aceste antichităţi n-ar arunca asupra ei un văl de bătrâneţe? Punându-şi întrebarea, i se zbârli părul de groază. În acea clipă şi-ar fi dat un sfert din economii pentru a-şi putea preface într-o secundă casa, printr-o lovitură de baghetă magică. Dar care general, oricât de încrezut ar fi fost, n-a tremurat în ajunul unei mari bătălii? Biata fată se afla între Austerlitz şi Waterloo...[85]

„Doamna vicontesă de Troisville... îşi spunea. Frumos nume! Averea noastră va ajunge măcar într-o casă mare!”

Se afla pradă unei tulburări care făcea să freamăte până şi cele mai tainice unghere ale fiinţei ei, de atâta timp cotropită de grăsime. Biciuit de speranţă, tot sângele ei era într-o răzmeriţă. Se simţea în stare, la nevoie, să susţină o conversaţie cu domnul de Troisville, De prisos să mai vorbim de râvna cu care trebăluiau Josette, Jacquelin, Mariette, Moreau şi ucenicii lor. Era zelul furnicilor preocupate de ouăle lor. Tot ceea ce, printr-o grijă de fiece zi, era ţinut atât, de curat, era acum din nou călcat, periat, spălat şi frecat. Porţelanurile de zile mari ieşiră la lumină. Lenjeria de masă de damasc, numerotată A, B, C, D, fu scoasă din adâncimile sipetelor unde zăcea înfăşată sub un întreit înveliş, păzit de o formidabilă oaste de ace de siguranţă. Cele mai preţioase rafturi ale bibliotecii fură consultate. În sfârşit, domnişoara jertfi trei şipuri din faimosul lichior al doamnei Amphoux, mult vestita fabricantă de lichior de peste mări, nume scump amatorilor. Astfel, graţie devotamentului locotenenţilor săi, domnişoara putu să intre în luptă. Diferitele arme – mobilele, artileria grea din bucătărie, bateriile din oficiu, hrana, muniţiile, corpul de rezervă – toate fură gata pe întregul front.

[85] *între Austerlitz şi Waterloo* – între o victorie sau o înfrângere; la Austerlitz, în decembrie 1805, Napoleon I a repurtat cea mai strălucită victorie din cariera lui militară (împotriva armatelor ţarului şi ale împăratului Austriei); la Waterloo, a suferit înfrângerea decisivă din partea englezilor şi a prusacilor (18 iunie 1815).

Jacquelin, Mariette şi Josette primiră ordinul să îmbrace uniformele de mare ţinută. Grădina fu greblată. Fata bătrână regretă că nu se poate înţelege cu privighetorile care ciripeau prin pomi, spre a obţine de la ele cele mai frumoase triluri. În sfârşit, pe la ceasurile patru, tocmai în clipa când părintele de Sponde se-ntorcea acasă, iar când domnişoara socotea că zadarnic dichisise masa în chipul cel mai elegant cu putinţă şi că degeaba pregătise cea mai delicată cină, deodată pocniturile de bici ale unui surugiu se auziră răsunând în Val-Noble.

— *El e!* spuse ea, primind un bici peste inimă.

Într-adevăr, anunţat de atâtea clevetiri, un poştalion, în care se găsea un singur domn, stârni senzaţie trecând pe strada Saint-Blaise şi luând-o pe strada du Cours. Câţiva oameni şi câţiva copii, ce alergaseră după el, se şi aflau acum adunaţi în jurul porţii casei Cormon, pentru a-l vedea cum intră. Jacquelin, care simţea apropiindu-se propria-i nuntă, auzind şfichiul biciului dinspre strada Saint-Blaise, deschise larg porţile. Surugiul, un prieten de-al lui, îşi făcu o datorie de onoare din obligaţia de a lua bine cotitura şi opri drept în faţa scării; şi bineînţeles că datorită grijii lui Jacquelin, surugiul plecă omenit după lege. Părintele îşi întâmpină musafirul, a cărui trăsură fu deshămată şi trasă la adăpost cu iuţeala cu care ar fi operat nişte hoţi grăbiţi. Poarta mare fu închisă, şi-n câteva clipe nu mai era urmă de sosirea domnului de Troisville. Niciodată două substanţe chimice nu s-au contopit cu mai multă promptitudine – cu graba cu care casa Cormon absorbise pe vicontele de Troisville. Inima domnişoarei zvâcnea ca o şopârlă peste care-şi azvârlise mâna un cioban. Eroică, ea rămase însă în jilţul său, lângă cămin. Josette deschise uşa şi vicontele de Troisville, urmat de părintele de Sponde, Îşi făcu apariţia în faţa ochilor bătrânei fete.

— Iată, îţi prezint pe domnul viconte de Troisville, nepotul unuia dintre colegii mei de şcoală. Domnule de Troisville,

aceasta e nepoata mea, domnişoara Cormon.

„Ah! bunul meu unchi, cât de bine ştie el să le chibzuiască!” gândi Rose-Marie-Victoire.

Vicontele de Troisville era, ca să zicem aşa, un fel de du Bousquier gentilom. Între ei era deosebirea care distinge speţa vulgară de cea nobilă. Dacă amândoi s-ar îi aflat acolo, nici cel mai înfocat liberal n-ar fi putut tăgădui aristocraţia ca atare. Ceea ce alcătuia forţa vicontelui era tocmai distincţia eleganţei sale. Formele lui păstrau o falnică demnitate; avea ochii albaştri, păru! negru, pielea măslinie şi nu părea să aibă mai mult de patruzeci şi şase de ani. Arăta ca un frumos spaniol păstrat în gheţurile Rusiei. Apucăturile, mersul, portul – totul într-însul vădea diplomatul care cutreierase Europa, îmbrăcămintea-i era cea potrivită pentru un călător. Domnul de Troisville părea obosit. Părintele îi propuse să treacă în odaia ce-i fusese hărăzită şi rămase înmărmurit când nepoata sa deschise uşa budoarului transformat în dormitor. Domnişoara Cormon şi unchiul său lăsară pe nobilul musafir să-şi vadă de treburi, ajutat fiind de Jacquelin care-i aduse toate geamantanele de care avea nevoie. Părintele de Sponde se duse să se plimbe cu nepoata pe malul Brillantei, aşteptând ca oaspetele să-şi termine toaleta. Cu toate că părintele, printr-o curioasă întâmplare, era mai distrat ca de obicei, domnişoara Cormon nu era nici ea mai puţin preocupată. Mergeau amândoi tăcuţi. Fata bătrână nu întâlnise niciodată o făptură mai seducătoare decât olimpianul viconte de Troisville. Nu putea să-şi spună ca nemţii: „Acesta este idealul meu însă se simţea înviorată până în creştetul capului când îşi spunea: „Iată ce-mi trebuia!” Deodată ea o zbughi până la Mariette, pentru a întreba dacă cina putea să-ntârzie, fără ca să se treacă bucatele.

— Nu-i aşa, unchiule, că domnul de Troisville este un om foarte amabil? spuse ea când se reîntoarse.

— Dar, fată dragă, încă n-a spus nimic! observă părintele.

— Aceasta se vede chiar după înfăţişarea lui. E burlac?

— Nu ştiu, răspunse stareţul care se gândea la o discuţie avută cu părintele Couturier – discuţie cu privire la har. Domnul de Troisville mi-a scris c-ar vrea să-şi cumpere o casă aici. Dacă ar fi fost însurat, n-ar fi venit de unul singur, reluă cu un aer nepăsător, căci n-ar fi crezut ca nepoata lui să se poată gândi la măritiş.

— E bogat?

— E cel mai mic din familia celui de-al doilea frate Troisville, răspunse unchiul. Bunicu-său a fost comandant de escadră; tatăl acestui tânăr însă n-a făcut o prea bună căsătorie.

— Acest tânăr! repetă fata bătrână. Dar mi se pare, unchiule, că are patruzeci şi cinci de ani? zise ea, simţind o neţărmurită dorinţă să-şi pună vârstele de acord.

— Da, spuse părintele. Însă pentru un biet preot de şaptezeci de ani, dragă Rose, un om la patruzeci pare tânăr…

În clipa aceea, întregul Alençon ştia că vicontele de Troisville trăsese la domnişoara Cormon. Curând după aceasta, oaspele veni alături de gazdele sale şi începu să admire panorama pe Briliante, grădina şi casa.

— Părinte, vorbi el, cea mai mare dorinţă a mea ar fi să pot găsi o locuinţă asemănătoare cu a domniei-voastre. Fata bătrână luă aceasta drept o declaraţie şi lăsă ochii în jos. Cred că vă place aici domnişoară? reluă vicontele.

— Cum nu mi-ar plăcea? Casa aparţine familiei noastre încă din anul 1574, când unul dintre strămoşii noştri, intendentul ducelui de Alençon, a cumpărat terenul şi a ridicat clădirea asta, răspunse domnişoara Cormon. Casa e construită pe piloţi.

Jacquelin anunţă că masa este servită. Domnul de Troisville oferi braţul fericitei gazde, care nu voi să se reazeme prea mult de el; îi era încă atât de frică să nu pară că-i face avansuri!

— Totul este atât de armonios aici, spuse vicontele, aşezându-se la masă.

— Copacii noştri adăpostesc sumedenie de păsărele care ne fac muzică în mod gratuit; nu le supără nimeni, şi-n toate nopţile cântă privighetorile, rosti domnişoara Cormon.

— Vorbesc de interiorul casei, zise vicontele, care nu se ostenise să studieze pe domnişoara Cormon şi nu-şi dăduse seama de inteligenta ei redusă. Da, totul este într-un strâns raport; tonul culorilor, mobilele, fizionomia…

— Totuşi, ne costă mult; impozitele sunt mari, spuse buna domnişoară, impresionată de cuvântul *raport.*

— Cum! Impozitele sunt mari aci? întrebă vicontele, care – preocupat de ideile sale – nu remarcase cât de anapoda vorbea.

— Nu ştiu, spuse părintele. Nepoată-mea se ocupă cu administrarea bunurilor noastre,

— Impozitele astea sunt un fleac pentru oamenii bogaţi, reluă domnişoara Cormon, care nu voia să pară zgârcită. Cât despre mobile, le-aş lăsa aşa cum sunt, n-aş schimba nimica; numai dacă o să mă mărit, atunci va trebui să schimb totul, ca să fie pe gustul stăpânului.

— Aveţi principii generoase, domnişoară, spuse surâzând vicontele, aţi face un soţ fericit…

„Niciodată nu mi-a spus cineva un cuvânt atât de frumos!” gândi fata bătrână.

Vicontele complimentă pe domnişoara Cormon pentru serviciu, pentru felul în care era ţinută casa, mărturisind că, deşi până aici el socotea provincia înapoiată, o găsise cum nu se poate mai confortabilă.

„Ce o mai fi şi vorba asta. Doamne? gândi ea. Unde-i cavalerul de Valois pentru a răspunde. Confortabilă? Hai, curaj – îşi spuse ea – poate o fi vreun cuvânt rusesc; nu trebuie neapărat să răspund.”

— Dar, domnul meu, reluă ea cu voce tare, simţindu-şi limba dezlegată de elocinţa pe care o găsesc aproape toate creaturile umane în clipele hotărâtoare – avem aici cea mai strălucită societate. Tot oraşul se întâlneşte chiar aici, la mine. Veţi putea judeca singur, chiar acum, căci câţiva din

obişnuiţii noştri au aliat desigur despre întoarcerea mea şi vor veni să mă vadă. Avem aici pe cavalerul de Valois, un nobil din vechea gardă, bărbat plin de spirit şi de gust; apoi pe domnul marchiz de Gordes şi domnişoara Armande, soră-sa (şi muşcă limba şi se răzgândi), o fată remarcabilă în genul ei. A rămas nemăritată pentru a lăsa întreaga avere fratelui şi nepotului său.

— Ah! da – Gordes, îmi amintesc.

— De altfel, Alençon-ul e foarte vesel, reluă fata bătrână o dată pornită. Ne distrăm bine. Perceptorul general dă baluri, prefectul e un om amabil, episcopul ne cinsteşte câteodată cu vizitele sale…

— Deci n-am făcut râu să vin şi eu, ca iepurele, să mor în bârlogul meu, reluă surâzând vicontele.

— Şi eu, spuse fata bătrână, sunt ca un iepure: unde mă aşez, acolo mor?

Vicontele luă proverbul astfel spus, drept o glumă şi surâse.

„Ah? — gândi fata bătrână – totul merge strună, omul ăsta mă-nţelege.”

Conversaţia continuă cu generalităţi. Printr-una dintre acele misterioase puteri necunoscute, de nedefinit, domnişoara Cormon, sub presiunea dorinţei sale de a fi amabilă, regăsea în creierul ei toate întorsăturile frazelor cavalerului de Valois. Era ca într-un duel în care parcă diavolul însuşi potrivea pistolul. Niciodată vreun adversar nu fusese mai bine ochit. Domnul de Troisville era mult prea bine crescut, pentru a vorbi de buna calitate a cinei; dar însăşi tăcerea sa era o laudă. Bând vinurile delicioase pe care i le servea cu dărnicie Jacquelin, părea că se simte între vechi prieteni. Arăta a fi un fin cunoscător, iar adevăratul amator nu aplaudă, ci se bucură. Vicontele se informi cu vie curiozitate de preţurile terenurilor, ale caselor, ale locurilor de clădit; lăsă pe domnişoara Cormon să-i descrie pe larg confluenţa Brillantei şi a Sarthei. Se miră că oraşul era plasat atât de departe de râu; topografia

ţinutului îl interesa deosebit de mult. Părintele, foarte tăcut, lăsă pe nepoata lui să conducă firul conversaţiei. Într-adevăr, domnişoara crezu că-l interesează pe domnul de Troisville, care-i surâdea cu graţie şi care o făcu să nădăjduiască, în timpul acestei cine, mult mai mult decât o îmbiaseră, timp de cincisprezece ani, cei mai zeloşi pretendenţi ai săi. De altfel, trebuie să spunem că niciodată vreun comesean n-a fost mai cocoloşit şi copleşit de atenţii. Ai fi zis că e amantul iubit reîntors în căminul a cărui fericire o făureşte. Domnişoara prevedea clipa când vicontele ar fi avut nevoie de pâine; nu-l scăpa din ochi şi, cum întorcea capul, îi punea pe nesimţite un supliment din felul care i se părea că-i place; dacă ar fi fost un om lacom, l-ar fi ghiftuit desigur, peste măsură; dar acestea erau doar slabe dovezi din ce socotea că-i va putea ea da în dragoste... Nu făcuse prostia să se deprecieze, ci îşi desfăşurase toate farmecele, arborase toate pavilioanele. Se recomandă drept regina Alençonului şi-şi lăudă dulceţurile; în sfârşit, pescui complimente, vorbind atât de mult despre ea însăşi, ca şi când cei care ar fi putut s-o laude răposaseră cu toţii. Îşi dădu seama că place vicontelui, căci dorinţa o schimbase atât de mult, încât devenise aproape femeie. În timpul desertului, auzi, nu fără o bucurie interioară, paşi în anticameră şi zumzet de voci în salon – ceea ce însemna că obişnuiţii ei începuseră să sosească. Explică atunci unchiului şi domnului de Troisville acest zel de a veni s-o vadă, ca un semn al dragostei cu care era înconjurată (când de fapt, acesta era doar efectul neastâmpăratei curiozităţi ce pusese stăpânire pe-ntreg oraşul). Nerăbdătoare să-şi arate succesul, domnişoara Cormon porunci lui Jacquelin să servească lichiorurile şi cafelele în salon. Jacquelin apăru în faţa elitei societăţii cu un minunat serviciu de cafea din porţelan de Saxa, care nu ieşea din vitrină decât de două ori pe an. Totul fu observat de adunarea pornită să bârfească pe-nfundate.

— Drace! făcu du Bousquier. Cele mai bune lichioruri ale

doamnei Amphoux! Licoarea care nu se serveşte decât la cele patru mari praznice ale anului!

— E desigur o căsătorie ticluită prin corespondenţă, cel puţin de un an, şopti preşedintele du Ronceret. De un an de zile, dirigintele poştei tot primea scrisori timbrate din Odesa.

Doamna Granson se cutremură. Cavalerul de Valois, cu toate că mâncase cât patru, era palid – în afară de partea stângă a fetei – şi era cât pe ce să-şi trădeze secretul.

— Nu găsiţi că-i cam frig azi? Sunt îngheţat! spuse el.

— E vecinătatea Rusiei, şuieră du Bousquier.

Cavalerul îl privi într-un chip care voia să spună că apreciază gluma.

Domnişoara Cormon apăru atât de încântată, atât de triumfătoare, încât cu toţii o găsiră frumoasă. Extraordinara strălucire ce învăluia persoana ei nu se datora numai sentimentelor ce-o însufleţeau; în tot timpul dimineţii, sângele clocotise în ea, nervii ei fuseseră zdruncinaţi de presimţirea unei mari crize – şi toate acestea contribuiseră ca să apară acum atât de puţin asemănătoare cu ea însăşi. Cât de fericită săvârşi ea solemnitatea prezentării! Prezentă cavalerului pe viconte şi, la rându-i, pe cavaler vicontelui; apoi întregul Alençon domnului de Troisville, şi pe domnul de Troisville întregului Alençon! Printr-o întâmplare destul de firească, vicontele şi cavalerul, aceste două naturi aristocratice, se recunoscură, se înţeleseră numaidecât; amândoi se priviră ca doi bărbaţi din aceeaşi lume. Începură să discute, în picioare, în faţa căminului; cercul se formă în faţa lor şi conversaţia lor, cu toate că se desfăşura cu voce joasă, era ascultată într-o linişte de catedrală. Ca să ne dăm seama de efectul acestei scene, trebuie să ne-o închipuim pe domnişoara Cormon ocupată să toarne cafeaua pretinsului ei pretendent, care stătea cu spatele către cămin.

E adevărat că domnul viconte ţine să se stabilească aici?,

DOMNUL DE TROISVILLE

Da, domnule, ara venit aici să-mi caut o casă *(domnişoara Cormon se întoarse, cu ceaşca în mână).* Şi-mi trebuie o casă mare, ca să-mi instalez... *(domnişoara Cormon îi întinse ceaşca*) familia. *(Ochii bătrânei fete se tulburară.)*

DOMNUL DE VALOIS

Sunteţi căsătorit?

DOMNUL DE TROISVILLE

Da, de şaisprezece ani, cu fiica principesei Şerbeloff.

Domnişoara Cormon căzu trăsnită. Du Bousquier o văzu clătinându-se; se repezi, o primi în braţe, uşa se deschise şi aprigul republican, povăţuit de Josette, găsi puteri pentru a duce pe fata bătrână până în odaia ei, unde o lungi pe pat... Înarmată cu foarfeci, Josette tăie corsetul strâns peste măsură. Du Bousquier stropi din belşug cu apă faţa domnişoarei Cormon şi corsajul ei care se revărsa acum precum o inundaţie a Loarei. Leşinata deschise ochii, văzu pe du Bousquier şi pudoarea o făcu să scoată un ţipăt, recunoscând pe acest bărbat. Du Bousquier se retrase, lăsând să intre şase femei, în frunte cu doamna Granson, strălucitoare de bucurie.

Ce făcuse cavalerul de Valois? Credincios sistemului sau, îi acoperise retragerea.

— Biata domnişoară Cormon – povesti el domnului de Troisville, privind adunarea al cărei râs fu stăvilit printr-o aristocratică şi fulgerătoare privire – suferă de o gravă învârtoşare a sângelui şi fiindcă, înainte de plecarea la moşia ei de la Prébaudet, n-a lăsat să i se ia sânge, iată urmările acestei tulburări de primăvară...

— A şi venit azi dimineaţă pe ploaie – observă părintele de Sponde – poate o fi răcit puţin, şi asta-i pricina micului neajuns care a lovit-o. Dar nu-i nimic...

— Îmi spunea, alaltăieri, că nu se simte prea bine de trei

luni, presimţind că sângele avea să-i joace un renghi, reluă cavalerul.

„Aşa! Eşti însurat?” îşi zise Jacquelin, privind pe domnul de Troisville care-şi sorbea tacticos cafeaua.

Solidar cu paraponul stăpânei sale şt substituindu-se ei, credinciosul servitor luă de îndată lichiorurile doamnei Amphoux, care fuseseră oferite celibatarului, iar nicidecum soţului unei rusoaice. Toate aceste mici detalii fură remarcate şi dădură prilej de râs.

Părintele de Sponde ştiuse pricina călătoriei oaspelui său; distrat cum era, nu spusese nimic, nebănuind că nepoată-sa ar putea avea cel mai mic interes pentru domnul de Troisville. Vicontele, preocupat de ţelul călătoriei sale şi – ca mulţi soţi, prea puţin zorit să vorbească de nevasta lui – n-avusese prilejul să spună că e însurat; de altfel, era convins că domnişoara Cormon ştia acest lucru.

Du Bousquier reapăru şi fu interogat cu înverşunare. Apoi, una dintre cele şase doamne coborî, anunţând că domnişoara Cormon se simte mult mai bine, că venise doctorul său, dar îi recomandase să rămână în pat; era urgentă nevoie să i se ia sânge. În curând salonul se umplu din nou de lume. Lipsa domnişoarei Cormon îngădui doamnelor să se întreţină despre tragicomica scenă, comentată, înflorată, înfrumuseţată, cusută cu aţă, brodată, festonată, colorată, împodobită – scenă care a doua zi avea să dezlănţuie tot Alençon-ul asupra domnişoarei Cormon.

— Bunul domn du Bousquier! Cum vă mai purta-n braţe! Câtă putere! spuse Josette stăpânei ei. Şi părea palid, îngrijorat din pricina dumneavoastră. Să ştiţi că încă vă mai iubeşte.

Cu această frază se încheie măreaţa şi groaznica zi.

În timpul dimineţii următoare, cele mai mici amănunte ale acestei comedii erau bine cunoscute în toate casele din Alençon şi – o spunem spre ruşinea oraşului – stârneau râsete unanime. A doua zi, domnişoara Cormon – care după

luarea sângelui se simţea mult mai bine – ar fi părut sublimă şi celor mai cutezători zeflemişti, dacă ar fi fost martorii nobilei sale demnităţi, ai măreţei resemnări creştine care o însufleţea atunci când oferi braţul mistificatorului ei fără de voie, pentru a merge la prânz... Poznaşi cruzi, care râdeaţi de ea, de ce n-aţi văzut-o spunând vicontelui?:

— Doamna de Troisville anevoie va găsi aici un apartament care să-i convină; faceţi-mi plăcerea, domnule, să acceptaţi locuinţa mea, până când veţi putea găsi una în oraş.

— Dar, domnişoară, am două fete şi doi băieţi... v-am plictisi peste măsură...

— Nu mă refuzaţi, spuse ea cu o privire plină de mâhnire.

— Vă ofeream asta, de altfel, şi eu, în răspunsul pe care vi l-am trimis şi pe care însă nu l-aţi primit, interveni abatele.

— Cum, unchiule, vasăzică matale ştiai?

Biata fată se opri... Josette scoase un suspin. Nici vicontele de Troisville, nici unchiul nu observaseră nimic. După masă, părintele de Sponde luă pe viconte cu el, aşa cum se înţeleseseră cu o zi mai înainte, spre a-i arăta casele din Alençon pe care le-ar fi putut cumpăra sau terenurile pe care ar fi putut construi.

Rămasă singură în salon, domnişoara Cormon spuse Josettei cu un aer lamentabil...

— Fata mea, acum am ajuns batjocura întregului oraş...

— Da bine, domnişoară, de ce nu vă căsătoriţi?

— Dar, draga mea, n-aş şti pe cine să aleg...

— Ce vorbiţi? Dac-aş fi în locul dumneavoastră, l-aş lua pe domnul du Bousquier.

— Josette, domnul de Valois spune că-i prea republican.

— Domnii ăştia ai dumneavoastră vorbesc aiurea. Dacă ei zic că domnul du Bousquier fura păgubind republica, asta înseamnă că el n-o iubea deloc, spuse Josette şi ieşi din cameră.

„Fata asta e uimitor de deşteaptă!” gândi domnişoara Cormon, rămasă singură, pradă nedumeririlor ei.

Întrevedea că singurul mijloc de a impune tăcere oraşului ar fi fost o căsătorie urgentă. Această ultimă înfrângere – atât de evident ruşinoasă – era de natură s-o facă să ia o decizie extremă; căci persoanele lipsite de inteligenţă se smulg cu greu din făgaşele bune sau rele pe care au intrat.

Fiecare din cei doi bătrâni burlaci înţeleseră starea de spirit în care se afla bătrână fată; de asemenea, îşi puseră amândoi în cap să vină dimineaţa să întrebe de sănătatea ei, adică – în stilul burlacilor – *să pornească la atac.* Domnul de Valois gândi că împrejurarea cerea o îmbrăcăminte cât mai îngrijită; luă aşadar o baie şi se dichisi peste măsură. Pentru prima şi ultima oară, Césarine îl văzu sulemenindu-se, cu multă dibăcie, cu un pic de roşu. Cât despre du Bousquier, acest mojic republican, animat de o dârză voinţă, nu dădu nici cea mai mică atenţie îmbrăcămintei, în schimb, sosi primul. Aceste mici amănunte decid soarta oamenilor ca şi a imperiilor. Atacul lui Kellermann la Marengo, sosirea lui Blücher la Waterloo, dispreţul lui Ludovic al XIV-lea pentru prinţul Fugen, parohul de Denains – toate aceste prilejuri de noroc sau de catastrofe, istoria le înregistrează: dar de ele nimeni nu profită pentru a învăţa să-şi aranjeze cât mai bine treburile mărunte ale vieţii. Şi atunci, ce se-ntâmplă? Ducesa de Langeais (vezi *Istoria celor Treisprezece)* se călugăreşte fiindcă n-a mai avut zece minute răbdare; judecătorul Popinot (vezi *Punerea sub interdicţie)* amână cu o zi interogatoriul ce voia să-l ia marchizului d’Espard; Charles Grandet se întoarce prin Bordeaux, în loc s-o ia prin Nantes; şi aceste evenimente se numesc întâmplări, fatalităţi. Puţină boială pe obraz a făcut să i se năruie toate speranţele cavalerului de Valois. Acest gentilom nu putea pieri decât în acest fel: trăise folosindu-şi graţiile şi avea să moară din vina lor. În timp ce cavalerul arunca o ultimă privire asupra toaletei sale, bădăranul du

Bousquier dădea buzna în salonul fetei deznădăjduite. Intrarea lui venea tocmai în urma unui gând favorabil republicanului, după o deliberare în care, totuşi, cavalerul ar fi putut culege toate avantajele.

„E voia Domnului!” îşi spuse fata bătrână, văzând pe du Bousquier.

— Domnişoară, să nu găsiţi nepotrivită graba mea, dar n-am vrut să mă încred în nătărăul ăla de René pentru ca să aflu veşti despre dumneavoastră, aşa că am venit chiar eu personal.

— Mă simt foarte bine, răspunse ea mişcată. Vă mulţumesc, domnule du Bousquier, adăugă ea după o pauză, accentuând cuvintele, de osteneala pe care v-aţi dat-o ieri din pricina mea.

Îşi amintea că fusese în braţele lui du Bousquier, şi în special această întâmplare îi păru a fi ca o poruncă cerească. Pentru prima oară fusese văzută de un bărbat dezbrăcată, cu corsetul rupt, cu comorile-i proiectate violent afară din apărătorile lor.

— V-am purtat pe braţe din toată inima, încât mi s-a părut că sunteţi uşoară.

Aici domnişoara Cormon îl privi pe du Bousquier cum nu privise încă pe niciun bărbat în viaţă… încurajat, furnizorul aruncă o ocheadă care merse drept la inima fetei bătrâne.

— Păcat, adăugă el, că aceasta nu mi-a îngăduit să vă port de-a pururi cu mine. (Ea asculta cu un aer încântat.) Leşinată acolo în pat, în mijlocul nostru, eraţi încântătoare; n-am văzut niciodată în viaţa mea o femeie mai frumoasă şi am văzut doar multe femei!… Femeile durdulii au ceva bun: îţi place să te uiţi la ele. E de ajuns să se arate, c-au şi biruit!

— Râdeţi de mine, spuse fata bătrână, şi nu e frumos… acum când tot oraşul interpretează greşit întâmplarea de ieri…

— Pe cât de adevărat e că mă cheamă du Bousquier, pe atât de adevărat e, domnişoară, că nu mi-am schimbat

sentimentele faţă de dumneavoastră şi primul dumneavoastră refuz nu m-a descurajat

Fata bătrână lăsase ochii în jos. Urmă un moment de crudă tăcere pentru du Bousquier. Dar domnişoara Cormon se hotărî, ridică pleoapele: ochii îi erau scăldaţi în lacrimi, privi pe du Bousquier cu duioşie.

— Dacă asta e, domnul meu, spuse ea cu voce tremurândă, promite-ţi-mi că veţi trăi ca un bun creştin, că nu vă veţi împotrivi obiceiurilor mele religioase, că o să-mi lăsaţi libertatea să-mi aleg duhovnicul. Şi iată, vă acord mâna mea, încheie ea, întinzându-i-o.

Du Bousquier apucă această mână bună, durdulie şi plină de bani, şi i-o sărută cu cucernicie,

— Dar, adăugă ea, lăsându-l să-i sărute mâna, vă mai cer un lucru…

— Se admite, şi chiar dacă e imposibil, se va face (reminiscenţă de la Beaujon).

— Doresc, urmă fata bătrână, ca nunta noastră să se facă în cel mai scurt timp; doresc ca tot oraşul să afle în chiar seara aceasta. Apoi (ezită), din dragoste pentru mine, trebuie să vă încărcaţi conştiinţa cu un păcat care-l ştiu că e mare, căci minciună e unul dintre cele şapte păcate capitale; dar vă veţi spovedi – nu-i aşa? Şi vom ispăşi amândoi, împreună. Se priviră unul pe altul cu tandreţe. De altfel, poate că e socotită între minciunile pe care Biserica le numeşte „oficioase”…

„Oare n-o fi ca Suzanne? gândi du Bousquier. Ce fericire!”

— Fireşte, domnişoară! spuse el cu glas tare.

— Trebuie, reluă ea, să poţi lua asupra dumitale…

— Ce anume?…

— Să spui că aceasta căsătorie fusese aranjată între noi încă de acum şase luni…

— Dulce femeie! spuse furnizorul cu tonul unui bărbat care se jertfeşte, asemenea sacrificii nu se fac decât pentru o creatură pe care o iubeşti de zece ani,

— Cu toate ciudăţeniile mele chiar?

— Da, cu toate ciudăţeniile dumneavoastră.

— Domnule du Bousquier, v-am judecat greşit.

Îi întinse mina grăsună şi roşie pe care du Bousquier o mai sărută o dată.

În acea clipă uşa se deschise, cei doi îndrăgostiţi priviră să vadă cine intră şi-l zăriră pe drăguţul, dar zăbavnicul cavaler de Valois.

— Ah! spuse el, iată că regina mea e din nou sănătoasă!

Domnişoara surâse cavalerului, dar simţi o strângere de inimă. Domnul de Valois părea foarte tânăr şi seducător; parc-ar fi fost Lauzun intrând în palatul regal, la *Mademoiselle*[86].

— Ei! dragă du Bousquier, zise el cu un ton zeflemitor, atât se credea de sigur de succes, domnul de Troisville şi părintele de Sponde vă examinează casa de parc-ar vrea s-o măsoare.

— Pe legea mea, zise du Bousquier, dacă vicontele de Troisville o vrea, i-o dau pe patruzeci de mii de franci. De acum mi-e de prisos! Dacă domnişoara îmi permite… Trebuie ca lucrul să se ştie… Domnişoară – pot spune? Da? Ei bine, scumpul meu cavaler, veţi fi primul căruia să-i vestesc… (domnişoara Cormon lăsă ochii în jos) onoarea – spuse fostul furnizor – favoarea, pe care mi-o face domnişoara şi pe care o păstrez în secret de mai bine de şase luni. Ne căsătorim peste câteva zile; contractul e redactat, îl vom semna mâine. Înţelegeţi aşadar de ce casa din strada Cygne este de prisos! Căutăm pe sub mână cumpărători şi părintele de Sponde, care ştia, a condus desigur la mine pe domnul de Troisville…

Această minunată minciună semăna atât de bine cu

[86] *Lauzun intrând în palatul regal, la Mademoiselle* – ducele de Lauzun, curtean abil, a reuşit să câştige cu vorbe meşteşugite pe propria verişoară a lui Ludovic al XIV-lea – aşa-numita *grande Mademoiselle* – şi să se căsătorească cu ea, deşi avea un rang nobiliar mult mai modest.

adevărul, încât cavalerul crezu. *„Scumpul meu cavaler”,* aceste vorbe aminteau de revanşa luată de Petru cel Mare la Poltava asupra tuturor înfrângerilor sale precedente. Du Bousquier se răzbuna acum cu o nespusă plăcere de miile de împunsături pe care le îndurase în tăcere.

În beţia triumfului, el făcu un gest tineresc şi, uitând că n-are fir de păr, îşi trecu mâna prin perucă şi-o dădu într-o parte.

— Vă felicit pe unul şi pe altul, zise cavalerul c-un aer agreabil, şi doresc să terminaţi după vorba basmului: *Au fost foarte fericiţi şi au avut mulţi copii.*

Îşi pregăti o priză de tabac.

— Dar, domnul meu, se pare că aţi pierdut din vedere că purtaţi perucă, adăugă el cu glas batjocoritor.

Du Bousquier roşi, căci peruca-i alunecase, dezgolindu-i capul. Domnişoara Cormon ridică ochii, îi văzu chelia şi, din pudoare, lăsă ochii-n jos. Pleşuvul aruncă spre cavaler cea mai veninoasă privire zvârlită vreodată de un broscoi asupra prăzii sale.

„Aristocraţi ticăloşi care m-aţi dispreţuit, vă voi strivi eu odată şi odată!” gândi el.

Cavalerul de Valois crezu că-şi redobândise toate avantajele. Dar domnişoara Cormon nu era fata care să înţeleagă strânsa legătură între urare şi perucă; de altfel, chiar de-ar fi înţeles, nu mai putea dispune de mâna ei. Domnul de Valois îşi dădu seama că totul era pierdut. Într-adevăr, nevinovata fată, văzându-i pe cei doi că amuţiseră, se gândi să le dea de lucru.

— Nu vreţi să jucaţi împreună o partidă de pichet? întrebă ea fără nicio răutate.

Du Bousquier surâse şi, ca viitor stăpân al casei, se duse să aducă masa de pichet. Cavalerul de Valois – fie că-şi pierduse capul, fie că vru să rămână acolo spre a studia cauzele dezastrului şi să mai încerce să dreagă ceea ce se putea – se lăsă dus ca o oaie la tăiere. Primise cea mai straşnică lovitură din câte ar fi putut primi un om; un

gentilom putea fi buimăcit şi cu mai puţin. Curând, domnul părinte de Sponde şi domnul de Troisville se întoarseră acasă. Numaidecât domnişoara Cormon se sculă, fugi în vestibul, luă pe unchiul ei deoparte, îi spuse la ureche hotărârea şi aflând că imobilul lui du Bousquier convine domnului de Troisville, îl rugă să-i facă serviciul să-i spună că unchiul ei ştia că era de vânzare; căci nu îndrăznise să încredinţeze această minciună părintelui, de teama să nu facă o încurcătură. Minciuna dădu roade mai bune decât o faptă virtuoasă.

Pe seară, tot Alençon-ul aflase marea noutate. De patru zile, oraşul întreg fremăta ca-n zilele nefaste din 1814 şi 1815[87]. Unii râdeau, alţii luau ştirea în serios, unii dezaprobau căsătoria, alţii îi dădeau dreptate domnişoarei. Clasa mijlocie din Alençon fu fericită; era o cucerire. A doua zi, la familia de Gordes, cavalerul de Valois rosti o vorbă nemiloasă:

— Cormonii termină aşa cum au început: de la intendent la furnizor nu-i decât un pas!

Ştirea alegerii făcute de domnişoara Cormon sfâşie inima bietului Athanase, dar el nu lăsă să se vadă nimic din groaznicele frământări care-l zbuciumau. Când află vestea, tocmai era la preşedintele du Ronceret, unde mama lui juca un boston. Doamna Granson îşi privi fiul într-o oglindă: era palid, dar era palid de dimineaţă, de când auzise vorbindu-se nedesluşit despre această căsătorie. Domnişoara Cormon era o carte pe care-şi juca viaţa şi acum presimţirea rece a unei catastrofe începuse să-l cuprindă. Când inima şi închipuirea vin să sporească nenorocirea, aceasta ajunge să fie o povară prea grea pentru umerii şi capul unui tânăr. Când omul nutreşte îndelung o speranţă a cărei singură împlinire ar linişti focul mistuitor al inimii şi

[87] *zilele nefaste din 1814 şi 1815* – zile în care Franţa a fost cotropită de armatele coaliţiei europene reacţionare, în urma înfrângerilor suferite de Napoleon I.

când această speranţă se spulberă – dacă omul, în pofida puterii sale, n-are încredere nici în sine şi nici în Dumnezeu, în atotputernicia divină – atunci totul se năruie. Athanase era rodul educaţiei imperiale. Religia împăratului – fatalitatea – coborâse de pe tron, molipsind până şi ultimele rânduri ale oştirii, până şi băncile liceelor, Athanase îşi aţinti ochii pe jocul doamnei du Ronceret cu o stupoare care semăna atâta cu indiferenţa, încât doamna Granson crezu că se înşelase asupra simţămintelor fiului său. Această aparentă nepăsare explica refuzul său de a jertfi căsătoriei opiniile sale *liberale* (cuvânt anume scornit pentru împăratul Alexandru, de doamna de Staël, prin pana lui Benjamin Constant). Din această seară fatală, Athanase începu să iasă zilnic la plimbare, în locul cel mai pitoresc aflat pe malul Sarthei, acolo unde desenatorii îndrăgostiţi de Alençon se aşezau întotdeauna ca să privească spre oraş. În locul acela erau şi câteva mori. Râul înveselea zăvoiul, malurile Sarthei erau împodobite cu copaci frumoşi, crescuţi în locuri potrivite. Deşi priveliştea părea searbădă, nu era lipsită de acea graţie decenta, specifică peisajului francez; ochii nu erau nici osteniţi de o lumină strălucitoare, nici mohorâţi de o pâclă prea deasă. Locul părea singuratic. În provincie – fie că omul e blazat, fie că sufletul e lipsit de poezie – nimeni nu se preocupă de o vedere frumoasă. Dacă există în provincie o alee, o poiană, un loc de plimbare unde ochiul are o perspectivă, acesta este locul unde nimeni nu calcă, Athanase îndrăgise această solitudine însufleţită de ape, unde lunca înverzea sub primele raze ale soarelui de primăvară. Acei care-l vedeau adăstând acolo sub un plop şi care întâlneau privirea-i profundă istoriseau câteodată doamnei Granson:

— Fiul dumneavoastră are ceva…

— Ştiu eu ce are! răspundea mama mulţumită, dând a-nţelege că el ar medita la o mare creaţie,

Athanase nu se mai amesteca în politică, nu mai avea opinii, însă părea de mai multe ori destul de vesel –

înveselit de ironia celor care se complac să insulte ei singuri o lume întreagă... Acest tânăr, aflat în afara circuitului ideilor şi al plăcerilor provinciei, interesa prea puţine persoane şi nu inspira nici măcar curiozitatea. Dacă se vorbea mamei despre el, pricina era numai ea, iar nicidecum el. Nu se găsise un singur suflet care să simpatizeze cu Athanase; nicio femeie, niciun prieten nu venise la el pentru a-i şterge lacrimile, iar el le lăsa să curgă în apele Sarthei... Dacă splendida Suzanne s-ar îi abătut pe acolo, câte nenorociri n-ar fi iscat întâlnirea lor, căci aceste două fiinţe de bună seamă s-ar fi iubit. Şi totuşi, Suzanne trecu pe acolo. Ambiţia ei era stârnită de extraordinara aventură care, spre 1799, începuse la hanul du More şi a cărei povestire uluise mintea ei de copil. O pariziană de moravuri uşoare, frumoasă ca un înger, primise din partea poliţiei însărcinarea de a se face iubită de marchizul de Montauran (una dintre căpeteniile trimise de Bourboni pentru a se pune în fruntea mişcării *chouans*-ilor); îl întâlnise tocmai la hanul du More, pe când se întorcea dintr-o expediţie din Mortagne, îl fermecase şi apoi îl turnase poliţiei. Persoana aceasta fantastică, vraja ce-o poate exercita frumuseţea asupra bărbatului, tot ce era în legătură cu afacerea Mariei de Verneuil şi a marchizului de Montauran, zăpăcise pe Suzanne; şi ea simţise încă din fragedă vârstă nevoia de a-şi bate joc de bărbaţi. Câteva luni după fuga ei, îşi permise să treacă prin oraşul său natal pentru a pleca în Bretagne, însoţită de un artist. Dorea să vadă Fougères, locul deznodământului aventurii marchizului Montauran, voia să cunoască teatrul acestui pitoresc război, ale cărui prea puţin cunoscute tragedii îi desfătaseră copilăria. Mai dorea să treacă şi prin Alençon, într-un anturaj atât de strălucitor şi atât de schimbată la faţă, încât nimeni să n-o poată recunoaşte. Ar fi voit totodată să-şi pună mama la adăpost şi să trimită, cu delicateţe, bietului Athanase, suma care pentru un geniu, în epoca noastră, ar fi echivalat cu bidiviul sau cu platoşa

dăruită de Rebecca lui Ivanhoe[88], în plin Ev Mediu.

Se scurse o lună în care se puneau cele mai ciudate alternative cu privire la căsătoria domnişoarei Cormon. Astfel se iscă un partid al Necredincioşilor – care tăgăduiau căsătoria – şi un partid al Credincioşilor, care o doreau. După cincisprezece zile, partidul Necredincioşilor primi o lovitură zdrobitoare: imobilul lui du Bousquier fu vândut pentru suma de patruzeci şi trei de mii de franci domnului de Troisville, care nu voia decât o casă foarte simplă în Alençon, căci avea să plece mai târziu la Paris, după moartea principesei Şerbeloff. Chibzuise să aştepte în tihnă moştenirea, îndeletnicindu-se între timp cu refacerea moşiilor. Aceasta era un lucru de netăgăduit. Necredincioşii însă nu se lăsară copleşiţi. Pretindeau că, însurat sau nu, du Bousquier totuşi făcea o excelentă afacere, de vreme ce casa nu-l costase pe el decât douăzeci şi şapte de mii de franci. Credincioşii trebuiră să accepte acest argument fără replică al Necredincioşilor. Pe de altă parte, Necredincioşii afirmau că Choisnel, notarul domnişoarei Cormon, nu auzise încă pomenindu-se nicio iotă despre contract. Statornici în credinţa lor, Credincioşii câştigară însă în a douăzecea zi o însemnată victorie asupra Necredincioşilor. Domnul Lepressois, notarul liberalilor, veni la locuinţa domnişoarei Cormon, unde se semnă contractul. Era cea dintâi dintre numeroasele jertfe pe care domnişoara Cormon avea să le facă pentru soţul său. Du Bousquier nutrea o ură profundă împotriva lui Choisnel, căruia îi atribuia primul refuz înghiţit la familia Gordes; iar refuzul domnişoarei Armande antrenase, se ştie, şi pe cel al domnişoarei Cormon. Bătrânul atlet al Directoratului

[88] *Ivanhoe* – personaj din romanul istoric cu acelaşi nume (1820) al scriitorului scoţian Walter Scott, roman în care sunt evocate luptele dintre saxoni şi normanzi, după cucerirea Angliei. Ivanhoe este fiul saxonului Cedric, care e nemulţumit de pactizarea fiului său cu normanzii.

învârtise atât de bine capul acestei nobile fete, încât crezu că ea judecase greşit sufletul curat al furnizorului şi acum voia să-şi ispăşească greşeala. Pe altarul dragostei, ea îl sacrifică pe notar; totuşi îi comunică textul contractului, iar Choisnel – care era un suflet vrednic de Plutarc – apără în scris interesele domnişoarei. Numai această împrejurare făcu să mai întârzie căsătoria. Domnişoara Cormon primi mai multe scrisori anonime. Spre marea ei uimire, află că Suzanne era tot atât de fecioară pe cât era ea însăşi şi că seducătorul cu perucă n-avusese niciun amestec în această aventură. Deşi domnişoara Cormon dispreţuia anonimele, totuşi scrise Suzannei, în scopul de a lămuri cazul în faţa Societăţii Materna. Suzanne, care fără îndoială aflase despre viitoarea căsătorie a lui du Bousquier, îşi mărturisi vicleşugul şi trimise o mie de franci asociaţiei, făcând astfel atmosferă defavorabilă bătrânului furnizor. Domnişoara Cormon convocă Societatea Materna într-o şedinţă extraordinară, în care se hotărî ca pe viitor comitetul să nu mai vină decât în ajutorul nenorocirilor efectiv întâmplate, iar nu şi a acelor eventuale, în pofida tuturor acestor uneltiri care împuiaseră oraşul cu bârfeli savurate cu lăcomie, publicaţiile de rigoare se făcură atât la Primărie cât şi la Biserică. Chiar Athanase avea să facă formalităţile. Ca să respecte buna-cuviinţă şi dintr-o măsură de prevedere generală, logodnica plecă la Prébaudet, unde du Bousquier – purtând în braţe somptuoase şi hidoase buchete de flori – se ducea în fiecare dimineaţă şi se întorcea seara la cină. În sfârşit, într-o tristă şi ploioasă zi de iunie, la amiază, căsătoria domnişoarei Cormon cu domnul du Bousquier (spuneau Necredincioşii) avu loc la Parohie, în faţa întregului Alençon. Soţii se duseră de la ei acasă la Primărie şi de la Primărie la Biserică într-o caleaşcă. măreaţă pentru Alençon, pe care du Bousquier o adusese în taină de la Paris. În ochii întregului oraş delăsarea vechii carete fu socotită un fel de calamitate. Şelarul de la poarta Séez se căina în gura mare că pierde

cei cincizeci de franci ce-i veneau regulat de pe urma reparaţiilor. Alençon-ul văzu cu groază întronându-se luxul în oraş, prin mijlocirea casei Cormon. Fiecare se temu că avea să urmeze urcarea preţurilor şi a chiriilor şi invazia mobilelor pariziene. Au fost şi curioşi care dădură câteva centime lui Jacquelin, spre a putea privi mai de aproape trăsura care venise să ameninţe buna economie a ţinutului. Cei doi telegari cumpăraţi în Normandia stârniră şi ei o mare panică.

— Dacă ne apucăm chiar noi să cumpărăm asemenea cai – se pronunţă soborul de la du Ronceret,

— Atunci nu vom mai putea vinele pe ai noştri celor care ar veni să-i cumpere.

Această prostească judecată păru chiar profundă, prin aceea că zădărnicea acapararea banului străin, în provincie, bogăţia constă mai puţin în circulaţia activă a banilor, cât într-o stearpă tezaurizare. În sfârşit, criminala prorocire a fetei bătrâne fu împlinită: Penelopa îşi găsi sfârşitul din pricina pleureziei pe care o căpătase patruzeci de zile înainte de căsătorie şi nimic n-o mai putu salva… Doamna Granson, Mariette, doamna du Coudrai, doamna du Ronceret, tot oraşul remarcase faptul că doamna du Bousquier intrase în Biserică cu *piciorul stâng!* Prevestire cu atât mai sinistră cu cât *stânga* începea să capete şi un înţeles politic. Preotul care trebuia să-i cunune îşi deschise din întâmplare ceaslovul la *De profundis*[89]*.* În felul acesta, căsătoria fu întovărăşită de anumite împrejurări atât de sinistre, atât de furtunoase şi atât de fulgerătoare, încât nu mirosea a bine. Totul merse din rău în mai rău. Nu avu loc niciun ospăţ, căci noii căsătoriţi plecară de-a dreptul la Prébaudet; obiceiurile pariziene triumfau asupra celor provinciale. Pe seară, tot Alençon-ul comentă aceste nimicuri. O adevărată mânie cuprinse pe toţi cei ce trăgeau nădejde să facă unul dintre acele chiolhanuri demne de

[89] *De profundis* – primele cuvinte („din adâncuri”) dintr-un psalm de înmormântare, la catolici.

Gamache[90], ce sunt îndătinate în provincie şi pe care societatea le socoteşte ca fiind un drept înveterat. Căsătoria Mariettei şi a lui Jacquelin în schimb fu veselă; ei nu se sinchisiră de sumbrele prorociri!

Du Bousquier voi să folosească şi câştigul de pe urma vânzării casei sale, restaurând şi modernizând palatul Cormon. Hotărî să petreacă jumătate de an la Prébaudet, unde-l instală şi pe unchiul său, de Sponde. Vestea pricinui spaimă în oraş, fiecare presimţind că du Bousquier avea să atragă ţinutul pe funesta cale a confortului. Temerile crescură încă mai mult când, într-o dimineaţă, văzură pe du Bousquier întorcându-se de la Prébandet la Val-Noble, pentru a-şi supraveghea lucrările, într-un *tilbury* la care era înhămat un alt bidiviu; lângă el, în livrea, şedea René. Primul său act de administraţie fu acela de a plasa toate economiile soţiei în rente de stat, care cotau 67 franci şi 50 centime. Timp de un an, jucă mereu *à la hausse*[91]*,* realizând astfel o avere personală aproape tot atât de considerabilă ca cea a soţiei sale. Dar aceste teribile semne premergătoare, aceste tulburătoare inovaţii fură puse în umbră de un eveniment care avea anumită legătură cu această căsătorie şi care o făcu să pară încă mai funestă.

Chiar în noaptea nunţii, Athanase şi mama lui erau aşezaţi, după cină, în faţa unui mic foc cu surcele, pe care îl aprindea servitoarea în salonaş spre sfârşitul mesei.

— Ei bine, deseară o să mergem la preşedintele du Ronceret, de vreme ce nu mai avem pe domnişoara Cormon, zise mama lui Athanase. Doamne! N-o să pot să-i spun niciodată „doamna du Bousquier”. Când rostesc

[90] *nuntă à la Gamache* – cu mâncare multă, după numele ţăranului bogat la nunta căruia asistă Don Quijote şi scutierul său Sancho Panza, în romanul lui Cervantes.

[91] *à la hausse* – profitând de speculaţii de bursă, spre a vinde titlurile de rentă cu un preţ mai ridicat.

numele ăsta, parcă-mi crapă buzele!

Athanase se uită la mama lui cu un aer melancolic şi îngândurat. El nu mai putea surâde şi voia parcă să salute acest gând naiv, care alina rana fără să i-o vindece.

— Mamă, spuse el, regăsindu-şi vocea de copil, şi atât de dulce fu tonul vocii lui, după ce regăsise şi acest cuvânt uitat de câţiva ani, mamă dragă, ce ar fi să nu mai ieşim. E aşa de bine aici, în faţa focului...

Mama ascultă fără să înţeleagă această rugă supremă, plină de al morţii alean.

— Rămânem atunci acasă, copilul meu. De bună seamă că-i mai bine să stau de vorbă cu tine şi să-ţi ascult proiectele, decât să joc un boston la care pot să mai pierd şi bani.

— Eşti frumoasă astă-seară, mamă, îmi place să te privesc. Şi eu deapăn un şirag de gânduri care sunt mai degrabă în armonie cu salonaşul acesta în care am suferit atât.

— Şi-n care vom mai suferi, bietul meu Athanase, până ce operele tale vor ajunge să fie preţuite... Eu una sunt făcută pentru mizerie; dar tu, comoara mea, să-ţi văd tinereţea irosindu-se astfel, fără de nicio plăcere... Viaţa ta e numai muncă! Acest gând e o mare suferinţă pentru o mamă. Seara când mă culc. şi dimineaţa când mă trezesc, la asta mă gândesc! Doamne, Doamne, ce ţi-am făcut? Ce mari păcate ispăşesc?

Părăsi jilţul, luă un scăunel şi se lipi de Athanase, pentru a-şi putea pune capul pe pieptul lui. O adevărată mamă are întotdeauna şi graţia dragostei. Copilul îşi sărută mama pe ochi, pe păru-i cenuşiu, o săruta pe frunte, cu voinţa sfântă de a-şi odihni sufletul peste tot unde se odihneau şi buzele.

— Nu voi izbuti niciodată, zise el, încercând să-şi amăgească mama, în legătură cu hotărârea amarnică pe care o luase.

— Vai! Nu cumva să te descurajezi. Cum ziceai şi tu: gândul poate toate. Cu zece sticle de cerneală, cu zece

topuri de hârtie şi o voinţă puternică, oare Luther n-a făcut să se cutremure Europa toată? Ei bine, vei deveni şi tu celebru şi vei şti să faci binele cu aceleaşi mijloace de care el s-a folosit ca să facă răul! N-ai spus asta? Vezi tu, eu te ascult şi te-nţeleg mai mult decât ai crede, căci te mai port încă în sânul meu: toate gândurile tale răsună acolo, precum altădată cea mai mică mişcare a ta.

— Aici n-am să pot izbândi, înţelegi, mamă? Şi n-aş vrea să-ţi dau spectacolul sfâşierilor mele, al luptelor mele, al neliniştilor mele. O, mamă, lasă-mă să plec din Alençon; vreau să mă duc să sufăr departe de tine.

— Eu una vreau să fiu veşnic lângă tine, reluă cu mândrie mama. Să suferi fără mama ta, fără de biata ta mamă care la nevoie se va face servitoarea ta, care, dacă ai cere-o, se va ascunde pentru a nu-ţi căşuna vreun rău; mama ta, care în felul acesta nu te va acuza că eşti orgolios. Nu, nu, Athanase, nu ne vom despărţi niciodată!

Athanase îşi îmbrăţişă mama cu pasiunea cu care un muribund îmbrăţişează viaţa.

— Asta doresc totuşi, reluă el. Fără asta, simt că mă vei pierde... Această dublă durere – a ta şi a mea – mă va ucide. E mai bine să trăiesc, nu-i aşa?

Doamna Granson îşi privi fiul cu un aer pierdut.

— Iată ce gânduri cloceşti! Mi se spunea mie. Aşadar, vrei să pleci?

— Da.

— Nu vei pleca însă fără să-mi spui totul, fără să mă previi. Ai nevoie de lenjerie, de bani. Am câţiva galbeni cusuţi în căptuşeala fustei mele – am să ţi-i dau.

Athanase plângea.

— E tot ce am vrut să-ţi spun, reluă el. Acum te voi însoţi până la preşedinte. Haidem...

Fiul şi mama ieşiră. Athanase îşi părăsi mama în pragul casei unde aceasta urma să-şi petreacă seara. Privi îndelung la lumina care se strecura prin crăpăturile jaluzelelor; se rezemă de fereastră şi simţi cea mai

frenetică bucurie când, după un sfert de ceas, îşi auzi mama spunând:

— *Grande indépendence en coeur!*[92]

— Biata mama, am păcălit-o, strigă el ajungând pe malul Sarthei.

Ajuns în fala plopului, celui frumos, sub care, de patruzeci de zile încoace meditase îndelung şi unde îşi făcuse un jilţ din două pietre mari, Athanase mai contemplă o dată splendoarea naturii străluminate da lună. În câteva ceasuri îşi revăzu tot visul de glorie; străbătu în gând oraşele ce fremătau la numele său, auzi aplauzele mulţimii, respiră o atmosferă sărbătorească, adoră viaţa mult dorită, – se avântă bucuros în voioase triumfuri, îşi dură statuia şi îşi evocă toate iluziile, pentru a le zice apoi *adio,* într-un ultim banchet olimpic. Pentru o clipă, vraja fusese cu putinţă – acuma pierise pentru veşnicie. În această supremă clipă, strânse-n braţe copacul său cel frumos, de caro se legase ca de un vechi prieten; apoi puse câte o piatră în fiecare buzunar al redingotei şi şi-o încheie... într-adins ieşise fără pălărie. Se duse în recunoaşterea locului celui adânc pe care de multă vreme-l ţintise; se furişă într-acolo hotărât, încercând să nu facă zgomot – şi nu făcu decât foarte puţin zgomot.

Când, spre ora nouă şi jumătate, doamna Granson se întoarse acasă, servitoarea nu-i spuse nimic de Athanase, dar îi dădu un plic. Doamna Granson deschise scrisoarea şi citi:

„Dragă mamă, am plecat, nu te supăra pe mine”

— A făcut-o! strigă ea. Şi lenjeria? Şi banii? îmi va scrie şi mă voi duce după el! Bieţii copii se cred totdeauna mai deştepţi decât tatăl şi mama lor. Şi se culcă liniştită.

Dimineaţa următoare, apele Sarthei crescură, după cum

[92] Cuvinte cu care deschidea licitaţia la jocul de whist (în 1. franceză).

prevăzuseră pescarii. Aceste creşteri tulburi ridică ţiparii de prin bulboanele lor. Un pescar îşi întinsese plasele tocmai pe locul unde bietul Athanase se aruncase, crezând că nu-l vor mai găsi niciodată... Pe la şase dimineaţa, pescarul aduse trupul tânărului. Cele două sau trei prietene pe care le avea sărmana văduvă luară mii de precauţii, pentru a o pregăti să primească acest înfiorător leş.

Vestea sinuciderii avu – după cum era de aşteptat – un mare răsunet în Alençon. Cu o zi înainte, bietul om de geniu nu avea niciun protector; dar a doua *zi* după moarte, mii de voci strigau: „Eu l-aş fi ajutat din toată inima!” E foarte comod să faci pe mărinimosul – aşa, pe de *gratis...*

Această sinucidere fu comentată de cavalerul de Valois. Gentilomul istorisea, cu gând răzbunător, naiva, sincera şi admirabila dragoste a lui Athanase pentru domnişoara Cormon. Evocările cavalerului îi amintiră doamnei Granson o mie de întâmplări mărunte, confirmând în totul povestirile domnului de Valois. Povestea deveni mişcătoare, câteva femei plânseră, doamna Granson păstră o durere interiorizată, mută, prea puţin înţeleasă. La mamele în doliu, durerea se manifestă în două feluri. Adesea lumea participă la taina pierderii lor: fiul lor era preţuit, era admirat, tânăr şi frumos, mergea pe o cale luminoasă, plutind spre noroc, sau chiar încununat în lauri – atunci el va lăsa regrete unanime; lumea se va asocia doliului şi-l va atenua, mărindu-l. Dar, mai este doliul mamelor care doar ele ştiu cât preţuia copilul lor, care singure i-au primit zâmbetul, care singure recunoscuseră comorile acestei vieţi prea de timpuriu curmate. Această durere îşi ascunde zăbranicul, iar culoarea lui face să pălească cele mai întunecate; această durere nu se poate descrie şi, din fericire, puţine sunt femeile care ştiu ce coardă a inimii s-a frânt atunci pentru totdeauna.

Înainte ca doamna du Bousquier să se fi întors în oraş, preşedinta du Ronceret – una dintre bunele ei prietene – se dusese să-i arunce acest cadavru pe trandafirii bucuriei

sale, istorisindu-i marea dragoste la care ea nu răspunsese; picură încetişor mii de stropi de pelin pe mierea primei ei luni de căsnicie. Când doamna du Bousquier se-ntoarse în Alençon, ea întâlni din întâmplare pe doamna Granson, la colţul ValNoble... Privirea mamei, sfâşiată de durere, lovi drept în inima fetei bătrâne. Erau mii de proclete într-unul, mii de flăcări într-o vâlvătaie. Doamna du Bousquier fu înspăimântată; privirea aceasta avea ceva profetic, aducător de nenorocire! Doamna Granson, care era una dintre persoanele cele mai înverşunate împotriva parohului oraşului – ea ţinea cu cel de la Saint-Léonard – se cutremură gândindu-se la inflexibilitatea doctrinelor catolice profesate de propriul său partid. După ce-şi învălui singură fiul într-un giulgiu, asemuindu-se cu Maica Domnului, zguduită de un mare zbucium, doamna Granson se duse la locuinţa preotului constituţional. Îl găsi pe modestul paroh ocupat tocmai să aşeze în magazie inul şi cânepa pe care le dădea la tors femeilor şi fetelor sărace din oraş, pentru ca muncitoarele să nu rămână niciodată fără de lucru; milostenia asta bine orânduită scăpase de la ananghie multe case care, altminteri, n-ar fi fost în stare să se ajutoreze singure. Preotul lăsă treaba şi se grăbi să conducă pe doamna Granson în camera lui, unde nenorocita mamă, văzând cina preotului, recunoscu frugalitatea propriului ei menaj.

— Domnule părinte, i se adresă ea, vin să vă rog din suflet... şi izbucni în lacrimi, fără să poată săvârşi...

— Ştiu ce v-aduce, răspunse cucernicul slujitor; dar mă încred în dumneavoastră şi în doamna du Bousquier, ruda dumneavoastră, pentru a domoli cerbicia episcopului din Séez. Da, mă voi ruga pentru nenorocitul dumneavoastră fiu, voi oficia chiar şi slujba; dar să evităm orice scandal şi să nu dăm prilej clevetitorilor să se întrunească în Biserică. Eu singur, fără cler, pe înnoptat...

— Da, da! fie cum veţi voi, numai să se odihnească în pământ sfinţit, spuse nefericita mamă, luând mâna

preotului şi sărutând-o.

Şi spre miezul nopţii, coşciugul fu adus pe furiş la Parohie de patru tineri – prietenii cei mai buni ai lui Athanase. Mai veniseră câteva prietene ale doamnei Granson, grupuri de femei cernite şi voalate; apoi vreo şapte tineri care primiseră unele confidenţe ale acestui talent asfinţit. Patru torte luminau sicriul învelit într-un zăbranic. Ajutat de un ministrant discret, preotul oficie o liturghie funerară. Apoi sinucigaşul fu dus în taină, într-un ungher ai cimitirului, unde o cruce de lemn înnegrită, fără nicio inscripţie, arăta mamei sale mormântul. Athanase muri după cum trăise, în negură. Niciun glas nu se ridică să acuze, pe preot; episcopul păstră tăcerea. Cucernicia mamei răscumpără lipsa de cucernicie a fiului.

Într-o seară, câteva luni mai târziu, înnebunită de durere şi mânată de una dintre acele explicabile dorinţe care împing pe nenorociţi să-şi înmoaie buzele în amărăciunea paharului lor de suferinţă, sărmana femeie voi să vadă locul unde băiatul ei îşi aflase moartea. Instinctul îi spunea că, adăstând sub acel plop, i-ar fi putut înţelege gândurile; poate voia chiar să mai vadă priveliştea ce-o avusese sub ochi pentru ultima oară fiul său? Sunt mame care s-ar prăpădi în asemenea împrejurări, iar altele ce cad pradă unei cucernice admiraţii. Răbdătorii anatomişti ai firii omeneşti nu vor repeta niciodată îndeajuns adevărurile în faţa cărora trebuie să se frângă sistemele de educaţie, legile şi sistemele filosofice. Vom repeta mereu: e absurd să vrei să reduci sentimentele la şabloane; aşa cum ele se zămislesc în fiecare om şi se îmbină cu elementele care-i sunt caracteristice – iau la fiecare fizionomia lui proprie.

Doamna Granson văzu venind de departe o femeie care, ajungând în dreptul locului nenorocirii, strigă:

— Aşadar, aici s-a-ntâmplat!

O singură fiinţă mai plânse acolo, aşa cum plângea mama lui. Această fiinţă era Suzanne. Ajunsă dimineaţa la

hotelul du More, aflase năpasta. Dacă bietul Athanase ar mai fi trăit, ea ar fi putut face ceea ce fiinţele nobile, fără bani, visează să facă şi ceea ce nu gândesc niciodată cei bogaţi – i-ar fi trimis câteva mii de franci, însoţiţi de un bileţel: *Bani datoraţi tatălui dumneavoastră de un prieten care vi-i restituie.* Această îngerească înşelătorie fusese scornită de Suzanne în timpul călătoriei.

Zărind-o pe doamna Granson, curtezana se îndepărtă grăbită spunându-i:

— Îl iubeam!

Credincioasă firii sale, Suzanne nu părăsi Alençon-ul mai înainte de a preface în flori de nufăr florile de lămâiţă care încununau mireasa. Ea fu cea dintâi care declară că doamna du Bousquier va rămâne de-a pururi domnişoară. Dintr-o vorbă, ea răzbunase şi pe Athanase şi pe cavalerul de Valois.

Dar orăşelul Alençon a mai fost martor la o lentă şi mult mai jalnică sinucidere. Athanase fu numaidecât uitat de o societate care vrea şi trebuie să-şi uite repede morţii. Bietul cavaler de Valois se sfârşea însă văzând cu ochii, sleit cu încetul de vlagă în fiece dimineaţă, murind astfel vreme de paisprezece ani. Trei luni după căsătoria lui du Bousquier, lumea observă, şi nu fără mirare, cum cămăşile cavalerului începuseră să bată în cărămiziu, iar părul să-i fie pieptănat tot mai neregulat. Ciufulit, cavalerul de Valois nu mai era el! Câţiva dinţi de fildeş se făcuseră nevăzuţi, fără ca niciun cercetător al firii omeneşti să poată descoperi cărui corp aparţinuseră, dacă erau din Legiunea străină sau indigenă, dacă erau din regnul vegetal sau animal, dacă vârsta smulsese dinţii cavalerului sau dacă nu cumva fuseseră uitaţi în saltarul măsuţei sale de toaletă. Nepăsătoare faţă de legile eleganţei, cravata i se pleoştise; soioase, capetele de arapi păliseră. Zbârciturile feţei se pungiseră, se înnegriseră şi pielea lui semăna acum cu un pergament învechit. Unghiile neîngrijite se împodobeau cu nişte negre chenare de catifea. Vesta lui purta dâra mucilor spulberaţi

acolo întocmai frunzelor de toamnă. Vata din urechi nu şi-o primenea decât prea rar. Mâhnirea îi umbrea fruntea şi-şi strecură nuanţele-i gălbui printre riduri. În sfârşit, ravagiile bătrâneţii, atât de savant măsluite, începură să surpe acest chipeş edificiu, arătând câtă pufere poate avea sufletul asupra trupului; omul blond, cavalerul, primul amorez – se spulberase odată cu surparea nădejdilor lui. Până în ziua aceea, nasul cavalerului părea graţios; nicio pastilă jilavă sau neagră, nicio broboană de chilimbar nu picurase vreodată din el; în schimb acum, nasul cavalerului, mânjit de tutunul care rămăsese presărat pe nări şi de mucii ce se scurgeau picurând pe jgheabul din mijlocul buzei superioare, nu se mai sinchisea să pară un nas cuceritor – vădind astfel cât de mult se îngrijea cavalerul odinioară, precum şi importanţa, măreţia şi statornicia intenţiilor matrimoniale ale acestui bărbat faţă de domnişoara Cormon. Un calambur al lui du Coudrai (pe care de altfel îl reclamă şi destitui) avu un efect zdrobitor asupra cavalerului. Destituirea lui Coudrai fu prima răzbunare a blândului cavaler; dar jocul de cuvinte fusese cumplit, depăşind cu sute de leghe toate celelalte calambururi ale administratorului fondului ipotecar. Domnul du Coudrai, văzând această răzmeriţă nazală, îl poreclise *Nérestan*[93]*.* Gura lumii mai bârfi un timp pe seama dinţilor cavalerului; apoi vorbele de duh se împuţinară – nu însă şi pofta lui de mâncare ce dăinuia – fiindcă din acest naufragiu general al tuturor speranţelor, gentilomul nu-şi salvase decât stomacul şi, chiar dacă el priza mai rar tabacul, mânca în schimb pe rupte. Când vă voi spune că domnul de Valois nu sa mai întreţinea atât de des cu principesa Goritza, vă veţi putea da seama de întinderea decrepitudinii pricinuite de acest eveniment. Într-o bună zi, el apăru la marchizul de Gordes cu o umflătură pe fluierul piciorului. Această prăvălire a graţiilor a fost îngrozitoare, v-o jur, şi a impresionat întreg Alençon-ul. Omul acesta, oarecum tânăr,

[93] *Nerestan* – adică: *nez restant* = nas rămas în urmă, neîngrijit.

să-l vezi devenind deodată o dărâmătură, acest personaj – care din pricina prăbuşirii sale sufleteşti trecea de la cincizeci la nouăzeci de ani – sperie toată societatea.

Apoi, cavalerul mărturisi taina vieţii sale: vreme de zece ani el aşteptase, el stătuse la pândă, ochind ca un vânător înarmat cu răbdare pe domnişoara Cormon, pentru ca la urma urmei să scape prada... în sfârşit, neputincioasa Republică învinsese viteaza Aristocraţie – şi încă în plină Restauraţie. Forma triumfase asupra fondului, materia nimicise *spiritul,* revoluţia biruise diplomaţia. Şi ultimă nenorocire! O pipiţă picarisită denunţă felul cum îşi petrecea dimineţile cavalerul, din care pricină acesta tu cotat drept un libertin. Liberalii îi puseră la socoteală toţi copiii din flori ai lui du Bousquier. Plin de orgoliu, Saint-Germainul din Alençon[94] îi acceptă râzând şi spunând: „Sărmanul cavaler, ce vreţi să facă?" Plânse pe cavaler, îl luă iar în braţe şi-l dezmierdă, îi readuse surâsul pe buze şi dezlănţui o ură năprasnică asupra lui du Bousquier. Unsprezece persoane trecură la familia de Gordes, părăsind salonul Cormon.

Această căsătorie avu mai ales drept efect delimitarea partidelor din Alençon. În casa de Gordes întâlneai acum toată înalta aristocraţie, căci Troisville-ii, reîntorşi, veniseră şi ei. Sub destoinica influenţă a lui du Bousquier, casa Cormon reprezentă acea nefastă opinie care – fără a îi nici liberală şi nici categoric regalistă – zămisli pe acei 221[95], în ziua când lupta între cea mai augustă, cea mai mare,

[94] *Saint-Germain-ul din Alençon* – cartierul „distins", locuit de nobili, din oraşul Alençon – după numele celui din Paris.

[95] *cei* 221 – deputaţii care au votat, la 15 martie 1830, adresa împotriva guvernării regelui Carol al X-lea, adresă care a însemnat prologul revoluţiei din iulie.

singura adevărată putere: *Regalitatea*[96] – şi cea mai calpă[97], cea mai nestatornică, cea mai asupritoare putere – puterea zisă *parlamentară,* pe care o exercită corpurile legislative – luase forme precise. Salonul du Ronceret – în ascunsă cârdăşie cu salonul Cormon – era curat liberal.

La întoarcerea sa de la Prébaudet, părintele de Sponde încercă tot soiul de dezamăgiri pe care le înăbuşi în sufletul său şi despre care nu pomeni nimic nepoatei sale; îşi deschise în schimb sufletul faţă de domnişoara de Gordes, căreia îi destăinui că – de vreme ce tot s-a făcut nebunia – ar fi preferat pe cavalerul de Valois, *domnului du Bousquier.* Niciodată scumpul cavaler n-ar fi fost atât de lipsit de delicateţe să-nfrunte pe un biet moşneag c-un picior în groapă. Du Bousquier distrusese totul. Cu ochii săi stinşi, plini de lacrimi amare, părintele se plângea:

— Mi-a tăiat bolta împădurită unde mă plimbam de cincizeci de ani! Iubiţii mei tei, domnişoară, au fost smulşi din rădăcini! În clipa morţii mele, Republica îmi apare din nou sub înfăţişarea unei hâde distrugătoare de căminuri!

— Trebuie să vă iertaţi nepoata, zise cavalerul de Valois. Ideile republicane sunt cele dintâi greşeli ale tineretului care caută libertatea, dar găseşte în schimb cel mai cumplit despotism, acela al plevei neputincioase. Biata dumneavoastră nepoată nu e pedepsită prin ce a păcătuit.

— Cum vrei să mai trăiesc într-o casă unde văd dănţuind femei goale pictate pe pereţi!? Unde să-mi regăsesc teii la umbra cărora îmi citeam rugăciunile…

Asemenea lui Kant, care nu-şi mai putea lega firul cugetărilor atunci când i se doborâse bradul pe care era obişnuit să-l privească în timpul meditaţiilor sale, tot astfel şi bunul părinte îşi pierduse din fervoarea rugăciunilor, de când se plimba pe nişte alei neumbrite. Du Bousquier

[96] *…singura putere adevărată, Regalitatea* – după cum se ştie, Balzac afişa opinii regaliste, dezgustat fiind de aspectele politicianismului burghez.

[97] *calpă* – nesinceră; prefăcută; simulată. (turc. *kalp)* (n.k.)

plantase în schimb un „parc englezesc”!

— E mai frumos aşa, îl consolă doamna du Bousquier, fără să creadă ce spune, fiindcă părintele Couturier îi dăduse voie să facă multe concesii, pentru a fi pe placul soţului.

Restauraţia luase vechiului acaret toată strălucirea, toată cumsecădenia şi atmosfera aceea patriarhală. Asemenea cavalerului de Valois (a cărui lipsă de îngrijire putea trece drept o abdicare), maiestatea burgheză a salonului Cormonilor pierise când fusese tapetat cu mătase albastră şi înzestrat cu mobile albe poleite cu aur şi canapele *ottomane* din lemn de mahon. Sufrageria, în stilul epocii, îngheţa parcă până şi din căldura bucatelor servite; nu se mai mânca bine ca altădată. Domnul du Coudrai pretindea că i se opresc calambururile-n beregată, datorită chipurilor pictate pe pereţi, care-l priveau drept în ochi. Exteriorul rămăsese cel al vechilor case de provincie; dar interiorul trăda pe furnizorul Directoratului. Domnea prostul gust al agenţilor de schimb; coloane de stuc, uşi cu oglinzi, profiluri greceşti, ciubucării seci, un talmeş-balmeş de stiluri, o opulenţă fără rost. Oraşul comentă cincisprezece zile în şir acest lux care părea nemaipomenit; dar câteva luni mai târziu, începu să se mândrească cu el, şi – mai mult încă – mai toţi bogaţii fabricanţi îşi reînnoiră mobilierul, comandându-şi la rândul lor saloane frumoase. Mobilele moderne începură să apară prin oraş. Se văzură lămpi „astrale”!

Părintele de Sponde a fost printre primii care şi-au dat seamă de tainicele nenorociri aduse în viaţa intimă a scumpei lui nepoate. Caracterul de nobilă simplicitate, care cârmuise până atunci existenţa lor, dispăru încă din prima iarnă, când du Bousquier organiză două baluri pe lună. În acest sfânt cămin răsunară lăutele şi muzica profană a reuniunilor mondene! Părintele se rugă în genunchi tot timpul cât dură bairamul. Apoi, aspectul politic al acestui

salon serios fu încetul cu încetul pervertit. Vicarul general ghicise pe adevăratul du Bousquier; se cutremură de tonul său imperios şi zări câteva lacrimi în ochii nepoatei sale. când aceasta văzu că-i scapă din mâini administrarea averii, lăsându-i-se doar dreptul de a supraveghea lenjeria, cămara şi lucrurile care cad în atribuţiile femeilor. Rose nu mai putea porunci; numai voinţa „domnului” era ascultată de Jacquelin (rămas doar vizitiu), de René – *groom*-ul – şi de şeful bucătar (Mariette nu mai era decât ajutor de bucătari). Doamna du Bousquier n-o mai avea în subordinele ei decât pe Josette. Cât e de greu să renunţi la delicioasa obişnuinţă a puterii. Dacă triumful voinţei este o plăcere îmbătătoare în viaţa oamenilor mari, ea înseamnă totul în viaţa oamenilor mărginiţi. Trebuie să fi fost ministru şi dizgraţiat, pentru a cunoaşte durerea amară care pusese stăpânire pe doamna du Bousquier, redusă la cel mai cumplit ilotism. Adesea pornea la vizite în trăsură, împotriva voinţei sale, vedea oameni care nu-i plăceau; nu mai putea dispune de scumpii săi bani, ea, care fusese liberă să cheltuiască cât voia, dar nu cheltuise mai nimic! Dar orice constrângere nu-ţi inspiră oare dorinţa de a o înfrânge? Şi cele mai vii suferinţe nu vin din contrazicerea liberului arbitru?

Începuturile căsniciei lor fuseseră însă trandafirii, fiecare concesie făcută autorităţii conjugale fiind justificată de dragostea bietei fete faţă de bărbatul ei. Du Bousquier se purtă la început admirabil cu nevasta lui; era foarte bun, îi dădea motive valabile pentru fiece nouă abdicare ce-i cerea. Iatacul – atâta timp pustiu – răsuna acum, seara, de glasurile celor doi soţi, aşezaţi în faţa focului din cămin. Iată de ce, în anii dintâi ai căsniciei, doamna du Bousquier se arătă foarte mulţumită; avea acel mic aer îndrăzneţ şi plin de şăgălnicie prin care se osebesc femeile tinere după o căsătorie din dragoste. Nu mai avea tulburări ale circulaţiei sângelui. Atitudinea ei derută pe cei cărora le plăcea să ridă, dezminţind anumite zvonuri în legătură cu du

Bousquier şi dezamăgind pe observatorii tainelor omeneşti. Rose-Marie-Victoire se temea într-atât să displacă soţului sau să-i aducă vreo jignire, îi era atât de frică să n-o mai iubească şi să-i piardă prietenia, încât i-ar fi sacrificat totul, chiar şi pe unchiul ei. Micile şi naivele satisfacţii ale doamnei du Bousquier înşelară pe bietul părinte de Sponde care, la gândul că nepoată-sa e fericită, îndura mai uşor suferinţele. Întreg Alençonul gândi la început ca părintele. Dar era cineva care nu putea îi înşelat: cavalerul de Valois, care, refugiat pe muntele sfânt al înaltei aristocraţii, îşi făcea veacul la familia de Gordes, ascultând bârfelile şi trăncănelile, mereu preocupat, zi şi noapte, să nu se prăpădească înainte de a se fi răzbunat. Doborâse pe asul calambururilor, voia acum să-i zdrobească inima lui du Bousquier. Bietul preot înţelese cu vremea laşitatea celei dintâi şi din urmă iubiri a nepoatei sale; se cutremură ghicind natura ipocrită şi manevrele perfide ale nepotului său. Cu toate că du Bousquier se stăpânea, gândindu-se la moştenirea unchiului, şi nu voia să-l supere întru nimic, el fu acela care-i dădu lovitura de graţie şi-l vârî în mormânt. Dacă vreţi să explicaţi cuvântul *intoleranţă* prin *tărie de principii*, dacă nu vreţi să osândiţi tăria sufletului de bun catolic a fostului vicar general – adică stoicismul pe care Walter Scott vă face să-l admiraţi în sufletul puritan al tatălui lui Jeanie Deans[98] – dacă vreţi să recunoaşteţi în biserica romană acel *Potius mori quam foedari*[99] pe care-l admiraţi în opinia republicană, atunci veţi înţelege amărăciunea care l-a cuprins pe falnicul părinte de Sponde când a văzut că în salonul nepotului său intră apostatul, renegatul, ereticul, duşmanul Bisericii – preotul care depusese jurământul constituţional. Da Bousquier, a cărui

[98] *Jeanie Deans* – personaj feminin din romanul lui Walter Scott *The heart of Midiathiam,* Inima (închisorii) din Midiathiam (1818), care se desfăşoară în ambianţa unei revolte populare din 1730.

[99] *Potius mori quam foedari* – în limba latină: mai bine moartea decât întinarea.

tainică ambiţie era să cârmuiască ţinutul, voi – ca un prim semn al puterii sale – să împace pe slujitorul de la Saint-Léonard cu parohul oraşului şi îşi atinse scopul. Soţia lui crezu că face o faptă bună, acolo unde – după părerea neclintitului părinte de Sponde – era numai mişelie. Domnul de Sponde se văzu rămas singur în credinţa sa. Episcopul vizită pe du Bousquier şi păru satisfăcut de încetarea ostilităţilor. Virtuţile părintelui François învinseseră toate potrivniciile, în afară de ale romano-catolicului de Sponde, gata să strige odată cu Corneille:

O, Doamne, câte virtuţi mă faci tu să urăsc!

Odată cu moartea dreptei credinţe în dioceza sa, se stinse şi părintele.

În 1819, moştenirea părintelui de Sponde spori veniturile teritoriale ale doamnei du Bousquier la douăzeci şi cinci mii livre – fără a mai socoti moşia Prébaudet şi casa din Val-Noble. Cam în timpul acela, du Bousquier îi restitui capitalul economiilor pe care le primise de la ea, îndemnând-o să le întrebuinţeze pentru achiziţionarea bunurilor învecinate cu moşia Prébaudet, făcând astfel din acest domeniu unul dintre cele mai considerabile din acest ţinut, deoarece şi pământurile rămase de la părintele de Sponde erau megieşe cu cele din Prébaudet. De fapt, nimeni nu cunoştea averea personală a lui du Bousquier, care îşi valorifica capitalurile la Keller[100], la Paris, unde făcea patru călătorii pe an. Dar la acea epocă, trecea totuşi drept omul cel mai bogat din departamentul Orne. Acest om destoinic, veşnic candidat al liberalilor – care figurase pe toate listele electorale din timpul Restauraţiei, dar căruia îi lipseau invariabil şapte-opt voturi ca să fie ales – se lepăda în ochii

[100] *îşi valorifica şi el capitalurile la Keller* – fraţii Keller apar ca bancheri speculanţi în mai multe romane ale lui Balzac – mai ales în *César Birotteau.*

lumii de liberali, năzuind să fie ales în calitate de regalist ministerial; dar în ciuda sprijinului congregaţiei[101] şi al magistraturii, nu izbuti să învingă aprehensiunile administraţiei. Şi republicanul acesta, mocnind de ură, turbat de ambiţie, hotărî să combată Regalitatea şi aristocraţia din ţinut, tocmai în clipa când ele erau atotputernice. Du Bousquier se sprijini pe preoţime prin aparentele înşelătoare ale unei cucernicii bine măsluite: îşi însoţea nevasta la liturghie, dădea bani pentru mănăstirile din oraş, susţinea congregaţia Sacré-Coeur, era totdeauna de partea clerului când clerul lupta împotriva Primăriei, a departamentului sau a statului. Susţinut în taină de liberali, ocrotit da biserică, rămânând, chipurile, regalist constituţional, du Bousquier a dat tot timpul târcoale aristocraţiei departamentale pentru a o ruina, ceea ce a şi izbutit să facă. Atent la greşelile comise de vârfurile aristocraţiei şi de guvern, ajutat fiind de burghezie, el a realizat toate îmbunătăţirile pe care nobilimea, *pairii* şi guvernul trebuiau să le inspire, să le îndrume, dar pe care tot ei le zădărniceau din pricina acelei neghioabe sete de putere. Opinia constituţională birui În chestiunea parohului, în chestiunea clădirii teatrului, în toate problemele privind marile îmbunătăţiri preconizate de du Bousquier – adică pe care le făcea să fie propuse de către partidul liberal, căruia în toiul dezbaterilor i se alătura, invocând binele suprem al patriei. Du Bousquier industrializă astfel departamentul şi – spre marele necaz al celor câteva familii ce locuiau pe drumul spre Bretania – aduse la o stare de grabnică înflorire întreaga provincie. El îşi pregătea în felul acesta răzbunarea împotriva castelanilor şi mai cu deosebire împotriva familiei de Gordes, căreia într-o zi era cât pe-aci să-i înfigă pumnalul său înveninat. Du Bousquier dădu fonduri pentru refacerea manufacturilor în care se lucrau dantele de Alençon şi învioră comerţul de ţesături; oraşul

[101] *congregaţia* – asociaţie catolică din vremea Restauraţiei, care a avut o mare influenţă politică.

avea acum o filatură. Făcându-se părtaş la toate interesele şi cucerind inima maselor, realizând ceea ce Regalitatea nu putuse înfăptui, el nu riscase nicio para. Bizuindu-se pe averea sa, el putea aştepta aceste realizări pe care adesea oamenii întreprinzători, dar fără capital, sunt siliţi să le treacă pe seama fericiţilor lor urmaşi. Făcu aşadar pe bancherul. Acest „Lafitte de mic calibru" vărsa fonduri tuturor noilor investiţii, luându-şi anumite garanţii. Realizând binele public, îşi făcea totodată foarte bine propriile afaceri; era motorul asigurărilor, protectorul noilor întreprinderi de transporturi; sugeră anumite jalbe în care se cereau administraţiei şoselele sau podurile necesare, luând-o astfel înaintea guvernului care vedea în aceasta o încălcare a autorităţii sale. Lupta se angaja fără nicio dibăcie, căci binele obştesc cerea ca prefectura să cedeze. Du Bousquier întărâtă nobilimea de provincie împotriva nobilimii de curte şi împotriva *pairi*-lor. În sfârşit, tot el pregăti năprasnica adeziune a unei puternice părţi din Regalitatea constituţională la lupta susţinută de *Le Journal des Débats* şi de domnul Châteaubriand împotriva Tronului[102]. Această opoziţie ingrată, bazată pe interese mârşave, fu una dintre pricinile triumfului burgheziei şi ale jurnalismului în anul 1830. Iată de ce du Bousquier, ca şi clica ce-o reprezenta, avură fericirea să vadă trecând alaiul Regalităţii – fără ca vreo simpatie să-l întovărăşească – într-o provincie înstrăinată sufleteşte, din o mie şi una de motive, incomplet enumerate aici. Vechiul republican ghiftuit de liturghii – care timp de cincisprezece ani jucase comedia în scopul de a-şi atinge *vendetta* – a smuls el singur stindardul de la Primărie, în aplauzele poporului.

[102] *Jounal des Débats... domnul de Chateaubriand împotriva tronului – Jurnalul Dezbaterilor,* fundat la 29 august 1789 de către tipograful Adunării Naţionale, a devenit ulterior un jurnal politic şi literar şi a avut o viaţă lungă; el a apărat regimul parlamentar în vremea Restauraţiei; iar când Chateaubriand, a intrat în conflict cu Carol al X-lea, a găsit, desigur, aici o bună primire.

Nimeni în Franţa nu aruncase asupra noului tron, ridicat în august 1830, o privire mai plină de bucuria răzbunării. Noua domnie a ramurii mai mici a dinastiei reprezenta, pentru du Bousquier, triumful Revoluţiei. Pentru el, triumful tricolorului însemna învierea partidului *montagnard,* care de astă dată avea să doboare pe gentilomi printr-un procedeu mai sigur decât acel al ghilotinei; acţiunea avea să fie mai puţin violentă. *Pairia* neereditară, garda naţională (care aşeza alături, în acelaşi pat de campanie, pe băcanul din colţ şi pe marchiz), abolirea Majoratului (cerută de un avocat burghez). Biserica catolică deposedată de supremaţia ei, numeroasele inovaţii ale legislaţiei din august 1830 – toate acestea constituiră pentru du Bousquier cea mai savantă aplicare a principiilor din 1793. Din 1830, acest om este perceptor general. Pentru a ajunge aici, a folosit legăturile sale cu ducele de Orléans, tatăl regelui Louis-Philippe, şi cele cu domnul de Folom, odinioară intendent ai văduvei ducelui de Orléans. Are asigurată o rentă de optzeci de mii de livre. În tot ţinutul, *domnul* du Bousquier se bucura de multă vază, ca un om demn de tot respectul, statornic în principiile sale, integru şi îndatoritor. Alençon-ul îi datorează asocierea la mişcarea industrială – adică prima verigă prin care Bretania se va integra, poate, într-o zi, în ceea ce se numeşte civilizaţia modernă. Pe străzile din Alençon – orăşel ce număra în 1816 doar două trăsuri ca lumea – şi-au făcut apariţia în ultimii ani căleşti, cupele, landouri, gabriolete şi tilbury-uri, fără să mai mire pe nimeni! Burghezii şi proprietarii, la început speriaţi de creşterea preţurilor, recunoscură mai târziu că scumpetea dusese implicit la creşterea veniturilor. Cuvântul profetic al preşedintelui du Ronceret: *„Du Bousquier e un tip tare”!* fu adoptat de tot ţinutul, însă din nefericire, pentru nevasta lui, acest cuvânt era un înfiorător contrasens. Soţul nu semăna câtuşi de puţin cu bărbatul de stat, cu omul politic. Acest mare cetăţean, atât de liberal în viaţa publică, atât de binevoitor, însufleţit de atâta

dragoste pentru ţara sa. era acasă un despot lipsit cu desăvârşire de dragostea conjugală. Acest viclean, prefăcut şi şmecher, acest Cromwell din Val-Noble, se purta în căsnicie aşa cum se comporta faţă de aristocraţie, pe care o dezmierda ca s-o poată mai bine sugruma. Asemenea amicului său Bernadotte, du Bousquier îşi îmbrăca gheara de fier într-o mănuşa de catifea. Soţia lui nu a avut niciodată copii. Astfel vorbele Suzannei şi insinuările cavalerului de Valois se adevereau. Însă burghezia liberală, burghezia regalist constituţională, boiernaşii de ţară, magistratura şi „partidul preoţesc” (cum scria *Le Constitutionnel)* o învinuiau pe doamna du Bousquier. Spuneau: domnul du Bousquier a luat o soţie atât de bătrână...! De altfel, ce noroc pentru biata femeie, căci la vârsta ei ar fi fost prea primejdios să mai aibă copii! Când doamna du Bousquier îşi destăinuia în fiecare lună, plângând, deznădejdile sale, doamnei du Coudrai sau doamnei du Ronceret, acestea îi ziceau:

— Dar eşti nebună, draga mea! Nu ştii ce doreşti; un copil – asta ar însemna pentru tine moartea!

Apoi, mulţi care, ca domnul du Coudrai, îşi legau toate speranţele de triumful lui du Bousquier, îi aduceau acestuia laude prin gura soţiilor lor. Fata bătrână tresărea cu inima sângerândă la vorbe nemiloase ca acestea:

— Tare fericită trebuie să fii, draga mea, că te-ai măritat cu un om aşa capabil! Eşti scutită de nenorocirile femeilor care au luat de bărbaţi nişte oameni incapabili să-şi administreze averea şi să-şi crească copiii.

— Bărbatul tău a făcut din tine regina ţinutului, frumoasa mea! Ăsta nu te va lăsa niciodată în încurcătură. El duce tot Alençon-ul în spinare!

— Da, însă aş vrea, răspundea sărmana femeia, să-şi dea mai puţin osteneala pentru binele public, şi-n schimb să...

— Faci prea multe nazuri, dragă doamnă du Bousquier. Toate femeile te invidiază pentru soţul tău.

Rău judecată de lume, care acum nu-i mai da dreptate,

creştina din ea găsi însă largi posibilităţi lăuntrice pentru desfăşurarea virtuţilor sale. Trăia în lacrimi, dar nu înceta să arate lumii o faţă senină. Pentru un suflet cucernic, nu era o crimă gândul care-i trecea mereu prin minte: „Iubeam pe cavalerul de Valois şi am ajuns să fiu nevasta lui du Bousquier!” Amintirea dragostei lui Athanase se ridică şi ea ca o remuşcare, urmărind-o în visurile ei. Moartea unchiului – ale cărui supărări erau astăzi binecunoscute – îi mohorî mai mult zilele, atunci când sa gândea la suferinţele pe care le va fi îndurat el văzând schimbarea canoanelor politice şi religioase din casa Cormon. Deseori nenorocirea cade cu iuţeala fulgerului, aşa cum se întâmplase doamnei Granson; dar la fata bătrână, nenorocirea se întindea ca o picătură de untdelemn care nu dispare cât timp nu s-a îmbibat încetul cu încetul în postav.

Cavalerul de Valois fu vicleanul făurar al nenorocirii doamnei du Bousquier. El ţinea neapărat să-i arate că fusese înşelată în buna ei credinţă; fiindcă acest cavaler, atât de expert în dragoste, îl ghicise pe du Bousquier ca însurăţel, întocmai cum îl ghicise pe du Bousquier ca burlac. Dar ascunsul, făţarnicul republican nu era prea uşor de surprins. Desigur că salonul familiei nu mai era accesibil nici cavalerului de Valois şi nici acelor care, în primele zile ale căsniciei sale, renegaseră casa Cormon. Apoi, pe el ridicolul nu-l mai atingea: avea o mare avere, stăpânea tot Alençon-ul şi se sinchisea de nevastă-sa tot atât de puţin cât s-ar fi sinchisit Richard al III-lea, dacă, după câştigarea bătăliei, şi-ar fi văzut crăpând calul care-l ajutase să învingă. Pentru a fi pe placul soţului ei, doamna du Bousquier rupsese relaţiile cu casa de Gordes, dar atunci când soţul ei pleca la Paris şi o lăsa singură, făcea câte o vizită domnişoarei Armande. Doi ani după căsătorie, chiar la moartea părintelui de Sponde, la ieşirea de la Saint-Léonard, unde asistase la o slujbă pentru odihna sufletului său, domnişoara de Gordes se apropie de doamna du

Bousquier. Mărinimoasa fată socotea că în această împrejurare trebuie să condoleze pe înlăcrimata moştenitoare. Merseră aşadar împreună, vorbind despre scumpul dispărut; de la Saint-Léonard ajunseră pe Corso şi de aici se îndreptară spre casa unde, prin farmecul conversaţiei, domnişoara Armande o îmbiase pe doamna du Bousquier. Mâhnită, biata femeie era mulţumită să poată auzi, vorbindu-i despre unchiul său, o persoană la care acesta ţinuse atât de mult. Era de asemenea încântată să poată primi omagiile bătrânului marchiz de Gordes, pe care nu-l mai văzuse de aproape trei ani. Ceasul fiind unu şi jumătate, îl găsi acolo pe cavalerul de Valois, venit să ia prânzul. Cavalerul o salută luându-i mâinile şi spuse:

— Ei bine, scumpă virtuoasă şi mult iubită doamnă, rosti el cu emoţie în glas, am pierdut pe sfântul *nostru* prieten. Şi noi am împărtăşit doliul dumneavoastră; pierderea dumneavoastră credem că este simţită tot atât de viu aici, ca şi la dumneavoastră… ba poate chiar mai mult, adăugă el, făcând aluzie la du Bousquier.

După un mic elogiu funebru în care fiecare rosti câte o vorbă, cavalerul luă galant braţul doamnei du Bousquier, îl lipi de al său, îl strânse cât se poale de drăgăstos şi o duse în dreptul unei ferestre.

— Sunteţi măcar fericită? o întrebă el cu o voce părintească.

— Da, spuse ea, plecând ochii. Auzind acest *„da”,* doamna de Troisville (fata principesei Şerbeloff) şi bătrână marchiză de Castéran veniră lângă cavaler, întovărăşite de domnişoara de Gordes. În aşteptarea mesei, ele se duseră să se plimbe prin grădină, fără ca doamna du Bousquier, năucită de durere, să-şi fi dat seama că doamnele şi cavalerul săvârşiseră aici o mică conspiraţie de curiozitate. „Am prins-o acum – ia hai să vedem care-i e taina!” era parcă parola scrisă în privirile pe care şi le aruncau una alteia.

— Pentru ca fericirea voastră să fie deplină, spuse

domnişoara Armande, ar trebui să aveţi copii. Un băiat, frumos ca nepotul meu…

O lacrimă miji în ochii doamnei du Bousquier.

— Am auzit că numai din pricina dumneavoastră se-ntâmplă toată această poveste. Vă e cumva frică de sarcină? o întrebă cavalerul.

— Eu? spuse ea cu naivitate. Ca să am un copil, aş lua asupră-mi o sută de ani de iad.

Astfel pusă problema, se dezlănţui o conversaţie condusă cu excesivă delicateţe de către vicontesa de Troisville şi bătrână marchiză de Castéran, care vrăjiră atât de bine pe această biată fată bătrână, încât, fără ca să-şi dea seama, ea le divulgă toate secretele căsniciei ei. Domnişoara Armande luase braţul cavalerului şi se îndepărtase, lăsând cele trei femei să vorbească despre tainele lor. Doamna du Bousquier se arată atunci dezamăgită de nenumăratele neajunsuri ale căsniciei; şi, cum rămăsese tot o gâsculiţă, îşi distră confidentele prin delicioase naivităţi. În ciuda faptului că, în primele-i zile, căsătoria mincinoasă a domnişoarei Cormon făcuse să râdă tot oraşul – care aflase numaidecât de manevrele lui du Bousquier – totuşi, doamna du Bousquier câştigase stima şi simpatia tuturor femeilor. Atât timp cât domnişoara Cormon umbla să se mărite şi nu izbutea, fiecare râsese de ea; dar acum, că se ştia situaţia excepţională în care trăia, datorită rigidităţii principiilor sale religioase, toată lumea o admira. Denumirea de: *biata doamnă du Bousquier* înlocui pe: *buna domnişoară Cormon.* De altfel, cavalerul încondeie pe du Bousquier, făcându-i odios şi ridicol; însă după un timp, ridicolul sfârşi prin a se atenua, iar când fiecare îşi spusese cuvântul asupra lui, clevetirea se domoli… Apoi, la vârsta lui de cincizeci şi şapte de ani, mulţi fură de părere că molcomul republican ar avea şi el dreptul la odihnă… împrejurarea aceasta aţâţa în aşa hal ura lui du Bousquier pentru casa de Gordes, încât în ziua răzbunării avea să fie necruţător. Doamnei du Bousquier i se interzise să mai

calce pragul casei de Gordes. Ca represalii pentru renghiul pe care i-l jucase cavalerul de Valois, du Bousquier (care devenise directorul ziarului *Le Courrier d'Orne)* inseră următorul anunţ:

„Oferim o rentă de una mie franci persoanei care va putea dovedi existenţa unui domn de Pombreton – înainte, în timpul, sau după emigraţie".

În ciuda faptului că pentru doamna du Bousquier căsătoria fusese întru totul negativă, ea îi găsea totuşi anumite laturi plăcute: era de bună seamă mai bine să te interesezi de omul cel mai cu vază din oraş, decât să trăieşti singură; el era chiar de preferat câinilor, pisicilor sau canarilor pe care îndeobşte-i adoră celibatarii; du Bousquier avea pentru nevasta lui un sentiment mai real şi mai puţin interesat decât era poate cel al servitorilor, al duhovnicilor şi al acaparatorilor de moşteniri. Mai târziu, văzu în soţul ei instrumentul mâniei cereşti, recunoscând că, în apriga ei poftă de măritiş, săvârşise multe păcate; se văzu astfel pedepsită pe drept cuvânt pentru năpasta pricinuită doamnei Granson şi pentru moartea prea timpurie a unchiului său. Ascultând de acea religie care porunceşte să săruţi nuielele ale căror lovituri eşti osândită să le înduri, doamna du Bousquier îşi lăuda soţul, îl aproba în faţa lumii. Numai la spovedanie, sau seara când se ruga, plângea adesea cerând iertare lui Dumnezeu pentru apostaziile publice făcute de bărbatul ei, care gândea tocmai contrariul de ceea ce spunea, care dorea moartea aristocraţiei şi a Bisericii, cele două evlavii ale casei Cormon. Găsind în ea însăşi toate aceste sentimente terfelite şi jertfite, silită însă de simţul datoriei să facă fericirea soţului ei şi să nu-i căşuneze cu nimic, legată fiind de el printr-o afecţiune de nedefinit – care se poate naşte şi dintr-o deprindere, – viaţa ei era un necontenit contrasens. Se măritase cu un bărbat a cărui purtare şi ale cărui opinii

le ura, dar de care trebuia să se ocupe cu o obligatorie tandreţă. Adesea nu mai putea de bucurie când du Bousquier mânca dulceţurile făcute de mina ei, când găsea că masa-i bună; avea grijă ca cerinţele lui cele mai mici să-i fie împlinite. Dacă-şi uita banderola ziarului pe masă, în loc s-o arunce, doamna spunea:

— René, să n-o iei; domnul a lăsat-o înadins acolo!

Dacă du Bousquier pleca în călătorie, se ocupa de hainele, de lenjeria lui şi lua, pentru fericirea lui pământească, cele mai migăloase măsuri de prevedere… Dacă pleca la Prébaudet, consulta barometrul de cu seară, ca să vadă de va fi vreme frumoasă. Îi ghicea gândurile ca o căţea care, dormind, îşi aude şi-şi vede stăpânul. Dacă grăsanul du Bousquier, cucerit de această dragoste disciplinată, o apuca de talie, îi săruta fruntea şi-i zicea: – „Eşti o nevastă bună!” – lacrimi de bucurie ţâşneau din ochii sărmanei creaturi. E probabil că du Bousquier se credea ţinut la anumite compensaţii prin care să câştige stima lui Rose-MarieVictoire, căci virtutea catolică nu porunceşte chiar o disimulare atât de totală cum a fost aceea practicată de doamna du Bousquier. Dar adesea, cucernica femeie amuţea la auzul discuţiilor ce aveau loc în casa ei, între nişte înrăiţi care se ascundeau sub platforma „regalist-constituţională”. Se înfiora prevăzând pieirea Bisericii şi risca uneori câte o neghiobie, câte o observaţie pe care du Bousquier o reteza dintr-o privire. Neplăcerile. acestei existenţe hărţuite sfârşiră prin a năuci pe doamna du Bousquier, care găsi că-i mai simplu şi mai demn să-şi concentreze inteligenţa, fără s-o mai exteriorizeze, resemnându-se să ducă o viaţă pur şi simplu animalică. Se purtă de aci înainte ca o prea supusă roabă şi privea ca o faptă de merit acceptarea decăderii la care o împinsese căsnicia. Îndeplinea voinţa maritală fără a-i opune vreodată cel mai mic murmur. Această oaie fricoasă păşea de acum înainte pe calea pe care o mâna baciul ei; nu mai părăsi sânul Bisericii şi săvârşi cele mai severe pocăinţe, fără să

se mai gândească nici la Satana, nici la deşertăciunile sale lumeşti. Devenise astfel întruchiparea celor mai pure virtuţi creştine, în timp ce du Bousquier ajunsese, desigur, cel mai fericit om din regatul Franţei şi al Navarei.

— Toantă va rămâne până la ultima-i suflare, spuse nemilosul administrator destituit – care totuşi venea să cineze la ea de două ori pe săptămână.

Această poveste ar fi într-un chip ciudat ştirbită, dacă n-am aminti coincidenţa decesului cavalerului de Valois cu acela al mamei Suzannei. Cavalerul asfinţi odată cu monarhia, în august 1830. Fusese la Nonancourt, în alaiul cortegiului regelui Charles al X-lea, şi-l escortase cu pioşenie până la Cherbourg – cu toţi Troisville-ii, Castéran-ii, Gordes-ii etc. Bătrânul gentilom luase cu el cincizeci de mii de franci, sumă care cuprindea toate economiile şi rentele sale; şi el înmână aceşti bani unuia dintre credincioşii prieteni ai stăpânilor săi, pentru a-i oferi regelui, explicând acest dar prin faptul că va muri foarte curând, spunând că, de altfel, această sumă era rodul dărniciei maiestăţii sale şi că, în sfârşit, banii ultimului de Valois aparţineau de drept Coroanei franceze. Nu se ştie dacă râvna zelului sau a învins scârba Bourbonului care părăsea frumosul regat fără să ia cu el o centimă; nu se ştie dacă monarhul va fi fost mişcat de devotamentul cavalerului, dar este sigur că Césarine, legatara universală a domnului de Valois, primi doar şase sute livre rentă… Cavalerul reveni la Alençon adânc îndurerat şi frânt de oboseală şi se săvârşi din viaţă în ziua când Charles al X-lea atinse hotarul străin.

Doamna de Valnoble (şi amicul său care se temea în acea vreme de răzbunarea partidului liberal) fu fericită să aibă prilejul de a mai veni, incognito, în satul unde murise mama Suzannei. La licitaţia care avu loc după moartea cavalerului de Valois, dorind să aibă o amintire de la primul şi bunul ei amic, Suzanne ridică preţul tabacherei până la astronomica sumă de o mie de franci! Portretul principesei

Goritza valora, el singur, acest preţ. Doi ani mai târziu, un tânăr elegant, în căutare de tabachere frumoase din trecutul secol, obţinu de la Suzanne pe cea a cavalerului, care îmbia pe colecţionar prin lucrătura ei minunată. Această bijuterie – confidenta celor mai frumoase amoruri şi plăcerea unei întregi bătrâneţi – se găseşte aşadar expusă într-un fel de mic muzeu particular. De ar şti morţii ceea ce se întâmplă în urma lor, atunci obrazul stâng al cavalerului ar fi trebuit în această clipă să roşească.

Dacă povestirea noastră nu ar avea alt efect decât acela de a inspira posesorilor unor scumpe relicve o sfântă teamă – făcându-i să treacă numaidecât la redactarea unui codicil, spre a statornici soarta preţioaselor amintiri, evocatoare ale unei apuse fericiri, lăsându-le numai în mâini pioase, – atunci ea încă ar aduce mari servicii tagmei cavalereşti şi sentimentale a publicului. Povestirea noastră cuprinde însă o morală mult superioară: oare nu demonstrează limpede necesitatea unui nou învăţământ? Nu cere, de la solicitudinea atât de luminată a miniştrilor Instrucţiunii Publice, crearea unor catedre de antropologie – ştiinţă în care Germania ne întrece? Miturile moderne sunt astăzi mai puţin cunoscute decât cele vechi, cu toate că am ajuns să fim sfâşiaţi de mituri. Miturile ne cotropesc de pretutindeni, fiind bune la orişice şi explicând totul. Dacă sunt – cum spune şcoala umanitaristă – făcliile istoriei, atunci ele vor salva imperiile de la revoluţie: va fi de ajuns ca profesorii de istorie să propovăduiască această ştiinţă până în cele mai largi pături ale populaţiei din provincie! Dacă domnişoara Cormon ar fi avut şi ea ştiinţă de carte, dacă ar fi existat în Departamentul Orne un profesor de antropologie, în sfârşit, dacă ar fi citit pe Ariosto[103], cumplitele ei nenorociri conjugale s-ar mai fi petrecut oare vreodată? S-ar fi întrebat poate atunci de ce poetul italian

[103] *Ariosto (Ludovico)* – poet italian din vremea Renaşterii (1474—1533), autorul epopeii eroi-comice *Orlando furioso* precum şi a multor elegii, sonete, ode şi satire, pline de graţie şi spirit.

ne-o arată pe Angelica preferându-l pe Médor – un blond cavaler de Valois – lui Roland, a cărui iapă murise şi care nu ştia decât să spumege de furie. Oare Médor nu apare ca întruchiparea mitică a curtezanilor regalităţii feminine, iar Roland mitul acelor revoluţii dezordonate, năprasnice, neputincioase, care nimicesc totul fără să creeze nimic? Publicăm – declinându-ne responsabilitatea – această părere a unui elev al domnului Ballanche[104].

Nu ne-a parvenit nicio informaţie cu privire la cerceii cu micii arapi de diamant. Pe doamna de Valnoble o puteţi întâlni la Operă. Graţie primei educaţii pe care a primit-o de la cavalerul de Valois, aproape că are aerul unei femei cumsecade.

Doamna du Bousquier încă mai trăieşte. Nu-i ca şi când am spune că suferă mereu? Ajungând la vârsta de şaizeci de ani – vârstă la care femeile îşi permit să facă unele destăinuiri – ea mărturisi în taină doamnei de Coudrai (al cărei soţ îşi recăpătase funcţia în august 1830) că nu se poate împăca cu gândul că trebuie să moară fată mare.

Paris, octombrie 1836

Sfârşit.

[104] *Ballanche (Pierre-Simon)* – scriitor francez mistic (1776—1847), inspirator al lui Chateaubriand cu scrierea: *Despre sentiment considerat în legătură cu literatura.*

Addenda

Notă: *Salonul de vechituri* (*Le Cabinet des Antiques,* 1839) continuă întâmplările din *Fata bătrână* (*La Vieille Fille,* 1836) – câteva personaje având numele schimbate. Cele două opere alcătuiesc împreună ciclul: *Les rivalités.*

Următoarele personaje din *Fata bătrână* se regăsesc în alte romane sau nuvele ale lui Balzac (în paranteză, numele traducerii în limba română – acolo unde există):

Bordin

Une Tenebreuse Affaire, 1843
L'Envers de l'histoire contemporaine, 1848
L'Interdiction, 1836 (Punerea sub interdicţie)

Bousquier, Du (sau Du **Croisier** sau Du **Bourguier**)

Le Cabinet des Antiques, 1839 (Salonul de vechituri)
Les Petits Bourgeois, 1854

Bousquier, Doamna du (du **Croisier**) (domnişoara **Cormon**)

Le Cabinet des Antiques, 1839 (Salonul de vechituri)

Casteran, De

Les Chouans, 1829 (Şuanii)
L’Envers de l’histoire contemporaine, 1848
Le Cabinet des Antiques, 1839 (Salonul de vechituri)
Béatrix, 1839 (Béatrix)
Les Paysans, 1854 (Ţăranii) - neterminată.

Chesnel (sau **Choisnel**)

L’Envers de l’histoire contemporaine, 1848
Le Cabinet des Antiques, 1839 (Salonul de vechituri)

Coudrai, Du

Le Cabinet des Antiques, 1839 (Salonul de vechituri)

Esgrignon, Charles-Marie-Victor-Ange-Carol, Marchiz d’ (sau **Des Grignons**)

Les Chouans, 1829 (Şuanii)
Le Cabinet des Antiques, 1839 (Salonul de vechituri)

Esgrignon, Marie-Armande-Claire d’

Le Cabinet des Antiques, 1839 (Salonul de vechituri)

Gaillard, Doamna **Theodore (Suzanne)**

Un Grand homme de province a Paris, 1839 (Iluzii pierdute, partea a II-a)
Un Ménage de garçon, 1842
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea şi suferinţele curtezanelor)
Béatrix, 1839 (Béatrix)
Les Comédiens sans le savoir, 1846 (Comedianţi fără s-o ştie)

Granson, Athanase

Les Employés, 1838 (Slujbaşii)

Lenoncourt, Duce de

Le Lys dans la vallée, 1836
César Birotteau, 1837 (Istoria măririi şi decăderii lui César Birotteau)
Le Cabinet des Antiques, 1839 (Salonul de vechituri)
Une Tenebreuse Affaire, 1843
Béatrix, 1839 (Béatrix)

Navarreins, Duce de

Le Colonel Chabert, 1835 (Colonelul Chabert)
La Muse du département, 1837 (Muza departamentului)
Histoire des Treize, 1839
Les Paysans, 1854 (Ţăranii) - neterminată.
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea şi suferinţele curtezanelor)
Le Curé de Tours, 1832 - Vicarul din Tours
La Peau de chagrin, 1830 (Pielea de sagri)
Une Tenebreuse Affaire, 1843
Les Secrets de la princesse de Cadignan, 1839
La Cousine Bette, 1846 (Verişoara Bette)

Pombreton, Marchiz de

Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Un Grand homme de province a Paris, 1839 (Iluzii pierdute, partea a II-a)

Ronceret, Du

Le Cabinet des Antiques, 1839 (Salonul de vechituri)

Béatrix, 1839 (Béatrix)

Ronceret, Doamna Du

Le Cabinet des Antiques, 1839 (Salonul de vechituri)

Simeuse, Amiral de

Béatrix, 1839 (Béatrix)
Une Tenebreuse Affaire, 1843

Troisville, Guibelin, Viconte de

L'Envers de l'histoire contemporaine, 1848
Les Chouans, 1829 (Şuanii)
Le Cabinet des Antiques, 1839 (Salonul de vechituri)
Les Paysans, 1854 (Ţăranii) - neterminată.

Valois, Cavaler de

Les Chouans, 1829 (Şuanii)
Le Cabinet des Antiques, 1839 (Salonul de vechituri)

Verneuil, Duce de

Les Chouans, 1829 (Şuanii)
Le Cabinet des Antiques, 1839 (Salonul de vechituri)